

Г. 541 624.

**НА
ТРИВОЛ!**

24. 1925

4000
 11 / VII 29

Видавництво „РІДНОЇ ШКОЛИ“

Львів, Ринок 10.

(ВИДАННЯ ВЛАСНІ І НАБУТІ)

Шкільні книжки.

Граматичні вправи для всенар. шкіл I. ч., О. Поповича	1.00
„ „ „ „ „ II. ч., „ „	1.50
„ „ „ „ „ III. ч., „ „	1.60
Географія, О. Терлецького	2.80
Оповідання з всесвітної історії, Семковича-Білецького	0.80
Основи землезнання України, Др. С. Рудницького	2.80
Питання з ботаніки і зоології, Др. О. Тисовського	1.60
Старе Українське Письменство, М. Возняка	10.00
Шкільний співаник, Др. Ф. Колесси	3.00

Діточі оповідання і казки.

Вкраїні служи, С. Кабарівської	0.55
Довічне ярмо, А. Хорівовця	0.25
Зоря півдня, Ю. Верна	1.10
Маленькі школярки пяти частий світа, Е. Берт — К. Малицької	3.00
На далекій півночі, А. Сельмер	0.90
Ная з джунглів, Н. Гасенка, багато ілюстрацій	3.20
Орлеанська дівчина, Л. Селянського	0.30
Пчола Мая, Вальдемара Бонсельса—Дмитра Вахняка	2.70
Ріпка, І. Франка	0.30

Діточі сценічні образки:

Вінок на могилу Т. Шевченка, В. Лебедової	0.20
Діточе свято, М. Козоріса	0.20
Козацькі діти, В. Лебедової	0.20
На св. Николая, К. Малицької	0.30
Снігова краля, Дніпрової Чайки—М. Лисенка	0.20
Суд св. Николая, І. Франка	0.20
Тарас дитина, М. Козоріса	0.20

ІВАН ГЕРАСИМОВИЧ

НА ТРІВОГУ!

ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
ЗАГРОЖЕНІ

Б. 58

Передрук з „Нового Часу“.

Л Ъ В І В 1929

Накладом „Рідної Школи“ у Львові. Ринок, ч. 10.

T. 541,624.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001008169271

1929. E. O. 368

Друкарня Старолиписецкого Института

ВСТУП

Поляки — це майстри в препаруванні переписі людности, творенні адміністраційних, шкільних і виборчих округів, переведженні виборів і т. п. чинностей в користь національного й державного польського стану посідання. Та найбільше зусиль присвячують вони шкільництву, памягаючи про ту життєву правду, що в чиїх руках школа й виховання молодого покоління, — в того руках і майбутність цілого народу. Тому за весь час істнування сучасної польської держави йдуть безнастанно експерименти на ділянці шкільництва в тому напрямі, щоби національні школи непольських народів поперемиювати на польські. Кураторія львівського шкільного округу в обіжнику з дня 30-го жовтня 1923 р. ч. 3316|Пр. заявила виразно:

„Всі школи, як публичні, так і приватні на території Річипосполитої Польської є в тіснім значінні цього слова польськими школами. Про инші школи, як невідповідаючі ідеї польської державности в польській державі, не може бути й мови“.

Відомий т. зв. „кресовий шкільний закон“ Грабського з 31-го липня 1924 р. і виданий до нього виконний розпорядок мають якраз

на меті переведення повищої засади і — не дивлячись на заяви (деклярації), протести й жалоби інтересованих народів, а в першій мірі Українців — переводиться послідовно ту засаду, цебто польонізується й утраквізується непольські національні школи всупереч міжнароднім договорам про охорону т. зв. національних меншин, всупереч постановам польської конституції та закону з 26-го вересня 1922 р. про т. зв. воевідську самоуправу.

В оцій розвідці старатимемся представити вірний циферний образ минулого й сучасного стану українського шкільництва під Польшею взагалі і зокрема на області кураторії львівського шкільного округу у відношенні до польських і інших шкіл на основі найновіших офіційальних даних та вигляди на майбутнє у звязку з творенням більшеклясових народніх шкіл на дві, три й більше громад на місце дотеперішніх шкіл низчого типу.

Стан шкіл з перед світової війни до 14-го березня 1923 р.

З українських земель, які на підставі рижського договору й рішення ради амбасадорів увійшли в склад польської держави, можна про передвоєнне українське шкільництво говорити тільки на області бувшої Галичини. На українських землях під бувшою царською Росією не було перед світовою війною українського шкільництва.

Перед світовою війною стан українських і польських народніх шкіл в Галичині в 1911|12 році представлявся так:

На області

львівської шкільної округи:	краківської шкіл. окр.:	цілої Галичини:
укр. 2420	76	2496
поль. 1590	1470	3060

Перед вирішенням радою амбасадорів з дня 14-го березня 1923 р. приналежности західньо-українських земель міродайні польські чинники деклямували багато про справедливе полагодження шкільного питання, щоби — як писав перший президент б. Краєвої Шкільної Ради у Львові під Польщею проф. д-р Цоль в офіційальному виданні „Kronika Rady Szkolnej Krajowej za lata 1916—1919” — Українці

„могли з нами спільно ділати й працювати як вільні з вільними і рівні з рівними“.

Проф. Цоль вислав був навіть до Варшави готовий проект розділу шкільництва: шкільної адміністрації в Східній Галичині по народності. Провідною думкою того проекту був тип національної школи, а саме: Українці мають мати свої українські школи, а Поляки польські так, щоби Українці не потребували ходити до польських шкіл, а Поляки до українських.

„В кожній громаді — читаємо в повищій офіційальній хроніці — слід зорганізувати окрему науку, хочаб навіть в одноклясовій школі, як тільки в дотичній громаді є 40 дітей національної меншости. В польській школі повинен учити вчитель Поляк, а в українській Українець. Утраквістичні українські семінарії знести і на їх місце впровадити учительські семінарії з польською й українською викладовими мовами та з учителями Поляками й Українцями.“ І т. д.

Щоби ще наглядніше переконати Антанту, що голошені Поляками засади рівности й братерства супроти українського народу — це не пусті слова, польський сойм ухвалив 26-го вересня 1922 р. закон про т. зв. воєвідську самоуправу, в якому поділив шкільну адміністрацію і шкільництво на українських землях на українське і польське, менше-більше по думці проєку б. президента Краєвої Шкільної Ради проф. Цоля.

Також уже за польської влади повстають 2 чисто українські державні учительські семінарії у Львові і в Перемишлі, як реальний завдаток того блага, коли то Антанта

признасть Східню Галичину беззастережно Польщі.

До часу вирішення приналежності Східньої Галичини радою амбасадорів не було в Галичині яркого зменшування українських шкіл. Але в тому самому часі польське шкільництво в Галичині сильно зросло. В порівнанні з 1911/1 роком число українських і польських шкіл в Галичині зросло до 1921/22 р. до таких цифр:

	у львівськ. шкільній окрузі:	в крак. шкільній окрузі	в цілій Галичині
укр.	2426 (+6)	79 (+3)	2505 (+9) = =0.78%
поль.	2247 (+657)	1958 (+488)	4205 (+1140) = =99.22%

Ці цифри взяті з офіційної книжки „Szkolnictwo w Małopolsce, opracował Seweryn Lehnert“ виданої в 1924 р. львівською шкільною кураторією на підставі стану з дня 1-го січня 1922 р.

В порівнанні з 1911/12 роком зріст українських шкіл в 1921/22 році виказує цифру девять. Однак в році вибуху світової війни (1914) число українських народніх шкіл в Галичині виносило не 2496, тільки 2612, а в часі австрійської окупації Волині і пізніше в часі короткого тревання української влади повстало було на північно західніх українських землях 1050 українських шкіл. Отже разом 3662 українських народніх шкіл перейшло під польське правління.

На Волині і Поліссю розпочалася поступенна польонізація українського шкільництва ще до часу вирішення радою амбасадорів долі Східньої Галичини. Ось факти:

„Sprawozdanie Komisji budżetowej o preliminarzu budżetowym Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na rok 1925“ подає такі дані про стан народнього державного шкільництва з дня 1-го грудня 1922 р.:

Школи

Область:	україн.	поль.	рос.	білор.	чесь.	нім.
Львів:	2453	2343	—	—	—	16
Краків:	79	1693	—	—	—	5
Волинь:	443	561	5	40	—	17
Полісся:	22	958	—	1	—	—
Разом	2997	5555	5	1	40	38

Утраквістичні польсько - українські — 79. на Волині

В тому самому звідомленні („Sprawozdanie Komisji...“ і т. д.) поданий також стан народнього державного шкільництва з дня 1-го грудня 1923 р. Ось він:

Школи

Область:	україн.:	поль.:	рос.:	білор.:	чесь.	нім.:
Львів:	2576	2882	—	—	—	16
Краків:	79	1679	—	—	—	5
Волинь:	369	631	7	—	40	18
Полісся:	3	1058	—	1	—	—
Разом	3027	6250	7	1	40	39

Утраквістичні польсько - українські — 98 на Волині.

На Холмщині і Підляшшу не було вже в тому часі ані одної української школи.

Стан шкільництва після 14-го березня 1923 р. до „травневого перевороту“ в 1926 р.

Як тільки рада амбасадорів вирішила дня 14-го березня 1923 р. долю Східньої Галичини в користь Польщі, забули нараз Поляки про сакраментальні „рувносць і братерство“ і таки негайно, — можна сказати, вже від тої самої днини — почалася систематична польонізація українських шкіл. Рішенням з дня 20-го березня 1923 р. (отже в 6 днів після вирішення ради амбасадорів) скасувало міністерство одинокий український мужеський відділ державної учительської семінарії у Львові, а рескриптом з дня 23-го серпня 1923 р. ч. 10789/І скасувало міністерство й одиноку українську школу вправ у Львові, що істнувала 45 років! Рескриптом з дня 13-го грудня 1923 р. ч. 10782/І ввела кураторія львівського шкільного округу утравізм до обох українських жіночих семінарій (у Львові і Перемишлі) і таким чином не стало ні одної української державної учительської семінарії на всіх українських землях під Польщею.

Переміна українських народніх шкіл на польські зглядно утравістичні на основі давнього австрійського шкільного закону йшла — не дивлячися на натиск з гори — не таким швидким темпом, як цього бажали собі польські міродайнні чинники. Іменно по давньому австрійському законові можна було змінити викладову мову в школі тільки на основі ухвали дотичної громадської ради. І хоча майже всюди урядували наказні вїйти зі своїми наказними прибічними радами, то вони переважно отягалися з виконуванням інспектор-

ських наказів в тому напрямі, бо або самі вважали такий інспекторський наказ проти-законним, або боялися мести українських громадян.

Щоби — так сказати — за одним махом перемінити українські школи на польські зглядно утраквістичні, ухвалив сойм 31-го липня 1924 р. т. зв. „кресовий“ шкільний закон, яким введено шкільний плебісцит дуже вигідний і безконтрольний для Поляків та важкий і получений з ріжними тяганинами і формальностями для Українців, Білорусинів і Литовців. Цей закон, а ще більше виконний міністеріальний розпорядок до нього зробили всяку акцію в користь українських чи яких інших непольських шкіл безвиглядною. Бо хоча родичі всіх дітей в громаді домагаються української школи, то за якийсь час приходить від шкільного інспектора повідомлення до громади, що стільки то, а стільки громадян жадало польської викладової мови і ціла акція за українською школою перечеркнена. Не помагають заяви ані навіть присяги всіх громадян даної громади, що ніхто не жадав польської викладової мови в школі. Шкільна влада, за-слонюючися урядовою тайною, не виявляє імен тих, що буцімто жадали польської викладової мови в школі і в наслідок того нема змоги ствердити надужиття і зловживань, та яркого ломання законів, — а між тим українська школа з правила перемінюється на польську або утраквістичну, що на одно виходить.

Ріжні надужиття і зловживання при переводженні т. зв. шкільного плебісциту в 1925 р. були такі наглядні, загальні й яркі, що навіть міністерство за ери Грабського було при-

неволене вислати міністеріяльного урядника для їх провірки і спинення занадто вже розгуляних шовіністичних пристрастей різних вшехпольських вожаків. Очевидно міністерство Грабського зробило це тільки про людське око, бо за зловживання нікому й волос з голови не спав. Навпаки, шкільні інспектори, які поступали найбільш безоглядно і самовільно, не зважаючи на ніякі закони, були звеличені в „Слові Польскім“ як герої, їх ставлено за взір другим, як наслідування гідних патріотів і істинних 100 проц. Поляків. А не забувати б, що „Слово Польске“ — це був особистий орган Станіслава Грабського, тодішнього міністра освіти і бувшого головного редактора тогож „Слова Польского“! Отже і вплив його на підчинених Грабському шкільних інспекторів і цілої шкільної адміністрації — очевидний.

Не дивлячись на масово вношені декларації за українською викладовою мовою в школах, за якою без огляду на погрози і найріжнородніші перепони заявилось 90 проц. українського населення — більшість українських шкіл поперемінювано на польські, згідно утравістичні.

Видана міністерством освіти офіційна статистика народніх шкіл в Польщі п. з. „Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26“ після стану з дня 1-го грудня 1925 р. виказує сумарично стан державного народнього шкільництва по викладовій мові ось як:

Народні школи в Польщі по мові навчання після стану з 1-го грудня 1925 р.:

а) національні:	державні:	приватні:	
українські	1055	19*)	
польські	22274	451	
білоруські	3	—	
литовські	5	86	
німецькі	558	131	
французські	—	2	
жидівські	—	114)	разом
гебрайські	—	87)	201
російські	2	5	
чеські	—	1	
б) утраквістичні:			
польськ.-україн.	1684	2	
„ білоруськ.	19	—	
„ чеські	6	—	
„ французьк.	—	1	
„ російські	3	—	
„ жидівські	—	48)	разом
„ гебрайськ.	—	67)	115
„ литовські	53	11	
„ німецькі	22	46	
в) польські і німецькі	283		
На 28.336 **) чинних шкіл є:			
а) польських	22.996	(84.1%)	
б) утраквістич.	2.257	(8.3%)	
в) з іншою як польськ. мовою	2.083	(7.6%)	

Порівнюючи повище офіційальне зіставлення з попередніми — бачимо, що завдяки „кресовому“ шкільному заковові з 31-го липня 1924 р. т. зв. „lex Grabski“ стратили Українці 1.972 українських народніх шкіл, якщо вище

*) Сюди не вчислені народні школи без права прилюдности і збірні лекції „Рідної Школи“.

**) Тут дочислені й спеціальні школи, як для сліпих, глухо-німих, умово недорозвинених і т. д.

наведений стан шкіл з 1-го грудня 1925 р., порівняти зі станом з дня 1-го грудня 1923 р., згідно стратили 2.607 українських шкіл, якщо брати під увагу число шкіл, що були на західньо-українських землях в тому часі, коли їх займала Польща. Такий сумний білянс-оставив Українцям вшехпольський режим братів Грабських.

Стан шкільництва після „травневого перевороту“ (1926 р.).

Провідники „травневого перевороту“ оправдували свій крок необхідністю зміни системи. Необхідно було зробити край усім надужиттям, хабарництву, крадіжам, самоволі, безправству й т. п. квіткам вшехпольського режиму, „бо вже за багато накопичилося кривди й несправедливості“. І коли цілий ряд генералів та різних високих урядовців дійсно опинився за свої провини за тюремними ґратами, — то надіялися деякі Українці, що в слід за тим прийде черга й на шкільництво. Надіялись, що новий „санаційний“ режим покличе до строгої відповідальности тих, які в безправний спосіб позамінювали українські школи на польські й утраквістичні, самовільно позвільнювали з посад та попереношували українських учителів у чисто польські області, а їх посади пообсаджували польськими учителями, покасували українські катехитури, заборонили досі уживані українські шкільні підручники і т. д. і т. д. Бо ж це найбільша несправедливість і найбільша кривда, яку можна було заподіяти українському народові. Надіялися ґрунтовної зміни, бо нові керманичі гово-

рили зразу про „швайцаризацію“ шкільництва в Польщі, а бувший міністр освіти д-р Добруцкі згадував навіть про знесення утравізму... На ділі — крім незначних персональних змін остало все по давньому, а новий шкільний плебісцит, переведений в 1927 р., доказав наглядно, що зі зміною системи не змінилося в нічому відношення до українського шкільництва й Українців взагалі, а про напругу кривд і несправедливостей, заподіяних попередніми режимами українському народові — нема що й думати. Ось поодинокі факти, які найкраще характеризують сучасні відносини на шкільній ділянці:

Міністерство внутрішніх справ рескриптом з дня 19-го лютого 1925 р. L. Sz. 1254 поставило начальникам громад як правний обов'язок стверджувати підписи на деклараціях за українською викладовою мовою (бо декларації за польською викладовою мовою — як відомо — не потребують ніяких стверджень!) і той обов'язок повинні вони безоглядно виконувати. — Одначе староста в Ніску рішенням з дня 27-го січня 1928 р. ч. 65/Пр. Б. завісив в урядуванні начальника громади Олександра Бенька в Борках за те, що він згідно з наказом міністерства потверджував підписи батьків на шкільних деклараціях з домаганням української мови навчання. Очевидно старості за це й волос не спав з голови.

Або такі факти:

Сконфіковано 30 рядків.

В офіційній книзі, виданій у Варшаві в 1928 р. президією ради міністрів п. з. „Materjały odnoszące się do działalności Rządu

w czasie od 15. V. 1926. do 31. XII. 1927" — находимо статистику народніх шкіл для дітей народности української, білоруської й литовської за шк. роки 1926/7 і 1927/8. Дотична табеля подана на стр 16 і 17. Вона виказує, що число українських шкіл на українських землях під Польщею зменшується постійно в прискішеному темпі. Бо, коли в порівнанні з 1925/6 шкільним роком число українських шкіл спало до 1926/7 шк. року з 1055 на 925, отже на 130, то з 925 українських шкіл в 1926/7 остало в 1927/8 шк. році тільки 774 українських шкіл, отже їхне число спало на дальших 151. Таким чином за несповна два роки т. зв. „санаційних“ урядів стратили Українці дальших 281 українських народніх шкіл, яких не важився був рушати навіть Станіслав Грабські...

Одночасно постійно росте число утраквістичних польсько-українських шкіл. Ось зіставлення цифр:

Статистика з 1-го грудня 1922 р. і з 1-го грудня 1923 р. не виказує ще ані одної утраквістичної школи на області шкільних кураторій львівській, краківській і Полісся. Тільки на Волині було в 1922/3 шкільнім році 79 і в 1923/24 шк. році 98 польсько-українських утраквістичних шкіл. Статистика з 1-го грудня 1925 р. виказує в Польщі вже 1684 польсько-українських утраквістичних шкіл, в 1926/27 шк. році зросло число тих шкіл до 1931, а в 1927/28 шк. році до 2114.

Опріч того від 1927/28 шк. року нотує статистика нову породу шкіл: польські з українською мовою як предмет. Таких шкіл було в 1927/28 році 2273. В суті річи школи утра-

Народні школи для дітей української,

На області шкільного округа	Шкільн. рік	Українці			
		українські	польсько- українські	польські з укр. мовою як предмет	українські приватні
Львів	1926/7	845	1550	?	24
	1927/8	690	1721	1883	25
Волинь	1926/7	—	381	297	1
	1927/8	4	390	390	2
Полісся	1926/7	—	3	?	1
	1927/8	—	3	35	1
Вільно	1926/7				
	1927/8				
Краків	1926/7	80	—	—	—
	1927/8	80	—	—	—
Варшава	1926/7				
	1927/8				
В цілій Польщі	1926/7	925	1931	?	26*)
	1927/8	774	2114	2273	28*)

*) Сюди не вчислені школи без права прилюдности

білоруської й литовської народности

Білорусини				Литовці		
білоруські	польсько-білоруські	польські з білор. мов. як предмет	білоруські приватні	литовські	польсько-литовські	литовські приватні
2	7	?	—	—	—	—
1	9	28	—	—	2	—
1	22	?	21	23	23	81
22	42	79	9	20	25	64
1	—	—	—	—	3	16
1	—	—	—	—	2	20
4	29	?	21	23	26	97
24	51	107	9	20	29	84

й збірні лекції „Рідної Школи“.

Народні школи для дітей української,

На області шкільного округу	Шкільн. рік	Українці			
		українські	польсько-українські	польські з укр. мовою як предмет	українські приватні
Львів	1926/7	845	1550	?	24
	1927/8	690	1721	1883	25
Волинь	1926/7	—	381	297	1
	1927/8	4	390	390	2
Полісся	1926/7	—	3	?	1
	1927/8	—	3	35	1
Вільно	1926/7				
	1927/8				
Краків	1926/7	80	—	—	—
	1927/8	80	—	—	—
Варшава	1926/7				
	1927/8				
В цілій Польщі	1926/7	925	1931	?	26*)
	1927/8	774	2114	2273	28*)

*) Сюди не вчислені школи без права прилюдности

білоруської й литовської народности

Білорусини				Литовці		
білоруські	польсько-білоруські	польські з білор. мов. як предмет	білоруські приватні	литовські	польсько-литовські	литовські приватні
2	7	?	—	—	—	—
1	9	28	—	—	2	—
1	22	?	21	23	23	81
22	42	79	9	20	25	64
1	—	—	—	—	3	16
1	—	—	—	—	2	20
4	29	?	21	23	26	97
24	51	107	9	20	29	84

й збірні лекції „Рідної Школи“.

квістичні і цього останнього тилу нічим не різняться. Всі вони на ділі польські, бо „про інші школи. . не може бути й мови.“ Це не пусті слова польської начальної шкільної влади, — але їх якнайдокладніше переводиться в життя за поміччу відповідно спрепарованих шкільних плянів, відповідно уложених шкільних підручників, польськими національно-патріотичними обходами та згідним негативним відношенням до всього, що українське, не вилючаючи й самої назви.

В порівнанні з 1923 роком стратили ми по 1927/8 шк. рік 2253 українських шкіл, а в порівнанні зі станом, який перебрала Польша з українськими територіями — стратили 2888 укр. шкіл. Цьогорічної статистики (з 1928/29 р.) ще не маємо під руками. Одначе, як зменшування українських шкіл поступало в цьому шкільному році в тому самому темпі, що досі (а переміна решти українських шкіл на польські згідно утраквістичні відбувається безупинно далі в прискореному темпі), то ми втратили поперх 3.000 українських шкіл в користь польських і утраквістичних. Так каже урядова польська шкільна статистика.

Так задокументували після 14-го березня 1923 р. „рувносьць і братерство“ відносно Українців не тільки вшехполяки, але й теперішні „санатори“ і всі Поляки взагалі.

Число шкільних дітей по народності та розміщення їх по ріжнонаціональних школах.

Користуємося даними, взятими з міністеріальної статистики п. з „Szkoly Powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26“ після стану з дня 1-го грудня 1925 р.

З огляду на недостачу дат віроісповідання шкільних дітей неможливо нам перевірити, оскільки подані в офіційній статистиці цифри відповідають дійсному станові річи. Перевірити ці цифри було б вказаним з тієї причини, що дотеперішні статистичні дані, спрепарувані в польську користь, далеко відбігали від дійсности. Це ствердив навіть чистокровний Поляк Константин Сроковскі у своїй праці п.з. „Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich. Kraków 1924“, в якій подає м. и. такі замітки до офіційної статистики:

„Волинське воевідство числить 11.5% католиків, 74.9% православних, 12.2% мойсейового віроісп. Статистика національностей вимагає стислішої аналізи. Зі зіставлення числа католиків з числом Поляків, яких конскрипція виказала 23.7% виходить, що після почислення як Поляків тих 12.984 мойсейового віроісповідання, які не записалися як Жиди, що найменше стільки, як католиків, приписано до Поляків православних. Оскільки така класифікація вже узасаднена фактичними відносинами, оскільки польонізація Волині поступила так далеко, що аж таке велике число православних Українців можна вже було вписати як Поляків — автор не міг ствердити. В кожному разі буде, здається, більше згідне з дійсністю, якщо число Поляків усталиться тільки як суму виказаних католиків і тих мойсейового віроісповідання, що в списі не подали жидівської народности... У відношенні до Українців розріжнювано аж чотири різні „народности“, а саме: „Малоросів“, „Русинів“, „Руских“ і „Українців“. Буде згідне з дійсним станом річи, якщо всі ті чотири „народности“ узнаться за одну і то українську“.

Думаємо, що повищі слушні замітки К. Сроковського дають нам повну підставу сумніватися у вірність офіційної статистики взагалі. Зокрема що до статистики української шкільної дітвори, то не знаємо, що саме бра-но на увагу при означуванні їхньої народно-сти та чи і скільки українських дітей почислено деінде. Всеж таки, не розпоряджаючи инши-ми даними, користуємося на вступі наведеною статистикою:

На 26,858.192 загального числа населен-ня Польщі після стану з 30-го вересня 1921 р. було в 1925/26 шк. році шкільних дітей 3,941.900. З того припадає на міста 874.390 і на села 3,067,510 шкільних дітей.

1. Міські діти: по народності ходили вони до таких шкіл:

1) Українські діти:

З загального числа міських українських дітей 28735 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) українською 2,277, б) польсько-українською 3.642, в) польсько-німецькою 21, г) німецькою 2, д) польською 22.793.

2) Польські діти:

З загального числа міських польських 602.141 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) польською 588.358, б) польською і німецькою 12 617, в) польсько-німецькою 236, г) польсько-українською 313, д) польсько-білоруською 1, ж) польсько-литовською 96, з) українською 15, е) німецькою 502, є) російською 3.

3) Білоруські діти:

З загального числа міських білоруських дітей 4.635 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) білоруською 245, о) польсько-біло-

руською 107, в) польсько - українською 13, польською 4.270.

4) Німецькі діти:

З загального числа міських німецьких дітей 33.794 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) німецькою 25.170, б) польською і німецькою 3 806 в) польсько-німецькою 107, г) польською 4.711.

5) Жидівські діти:

З загального числа міських жидівських дітей 126.794 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) польською 126.156, б) польською і німецькою 367, в) польсько-українською 213, г) німецькою 53, д) українською 5.

6) Російські діти:

З загального числа міських російських дітей 3.841 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) російською 180, б) польсько-російською 133, в) польською і німецькою 12, г) польською і білоруською 9, д) білоруською 17, ж) німецькою 20, з) польською 3470.

7) Литовські діти:

З загального числа міських литовських дітей 32 ходило до польських шкіл 32.

8) Чеські діти:

З загального числа міських чеських дітей 76 ходило до польських шкіл 76.

9) Решта припадає на діти, яких рідна мова означена в статистиці, як: „język тіеј-сеowy“ 208, та „инша“ мова 662.

II. Сільські діти: по народності ходили вони до таких шкіл:

1) Українські діти:

З загального числа сільських українських дітей 362.878 ходило до шкіл з викладовою

мовою: а) українською 104.784, б) польсько-українською 160.875, в) польсько-білоруською 106, г) польсько-чеською 63, д) польсько-німецькою 38, ж) німецькою 6, з) литовською 4, е) польською 97.002.

2) Польські діти:

З загального числа сільських польських дітей 1,737.613 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) польською 1,697.461, б) польською і німецькою 16 642, в) польсько-німецькою 354, г) польсько-українською 17.317, д) польсько-російською 3, ж) польсько-білоруською 17, з) польсько-чеською 25, е) польсько-литовською 705, є) українською 2.826, к) німецькою 2.252, л) білоруською 11.

3) Білоруські діти:

З загального числа сільських білоруських дітей 109.784 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) білоруською 152, б) польсько-білоруською 1.438, в) польсько-українською 81, г) польсько литовською 1, д) литовською 13, ж) польською 108.099.

4) Німецькі діти:

З загального числа сільських німецьких дітей 64.190 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) німецькою 29.014, б) польською і німецькою 11.742, в) польсько-німецькою 586, польсько-українською 133, д) польсько-литовською 6, ж) польською 22.709.

5) Жидівські діти:

З загального числа сільських жидівських дітей 53 231 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) польською 47.902, б) польською і німецькою 245, в) польсько-литовською 175, г) польсько-білоруською 5, д) польсько-українською 3.620, ж) німецьк. 28, з) українською 1.256.

6) Російські діти:

З загального числа сільських російських дітей 6.277 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) російською 1, б) польсько-російською 121, в) польською і німецькою 5, г) польсько-українською 118, д) польсько-литовською 98, ж) німецькою 1, з) польською 5.884.

7) Литовські діти:

З загального числа сільських литовських дітей 4.523 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) литовською 187, б) польсько-литовською 2.439, в) польською 1.897.

8) Чеські діти:

З загального числа сільських чеських дітей 2.708 ходило до шкіл з викладовою мовою: а) польсько-чеською 278, б) польсько-українською 137, в) польською 2.293.

9) решта припадає на діти, яких рідна мова означена в статистиці, як „język miejscowu“ 10.224 та „иншої“ мови 1.590.

Розглядаючи, скільки дітей якої народности ходить до своїх національних шкіл, стверджуємо, що в найгіршому положенні знаходяться діти територіяльних народів, а саме: українського, білоруського і литовського.

Одночасно ця статистика доказує, що крик 100-процентової істинно-польської преси про „рущене“ польських міст шляхом школи немає найменшої підстави, бо на 602.141 польських міських дітей заледве 15 (п'ятнадцять) в цілій польській державі ходило в 1925/26 р. до українських шкіл. Та ми надіємося, що тепер шкільні влади встигли ту польську „кривду“ вже направити і нині мабуть вже ні одна польська дитина не осквернить себе, переступаючи поріг української школи.

Ще одна цікава статистична загадка, яку „Діло“ могло б помістити між свої „дивогляди“, а саме: Офіційна статистика виказує, що на 6.277 сільських дітей російської народности тільки 1 (одна) дитина ходила до школи з російською мовою навчання! А якої ж народности є інші діти дотичної російської школи? Бож годі припускати, щоби для 1 російської дитини удержувала польська держава окрему школу...

Або ось такий статистичний дивогляд: На сторонах статистики, означених римськими цифрами CLXXII і CLXXVI, стоїть чорне на білому, що 24 польських дітей ходить до українських шкіл — знаєте де? — у **віленському** воєвідстві! Зацікавлені таким незвичайним явищем переглядаємо — статистику шкіл віленського воєвідства по місцевостям, бо ж раді б довідатися, в яких саме громадах того ж воєвідства існують досі нам невідомі українські державні школи, до яких ходять польські діти. Переходимо докладно всі шкільні громади Віленщини одна за другою і — не находимо ніодної, в якій була б школа з українською викладовою мовою. Це мусимо з притиском тут зазначити, щоби 100-процентова істинно-польська преса на основі цієї офіційної статистики не псувала собі крови, немов би ми навіть на Віленщині „рущили“ польські діти в своїх українських державних школах... Того фактично ніколи не було й нема.

Ось такі і т.п. „точні“ і „провірені“ „інформації“ подає офіційна польська статистика.

Стан шкільництва на області львівської шкільної кураторії

Область львівської шкільної кураторії обіймає 61.632 квадратних кілометрів і складається з 3 воєвідств: львівського, тернопільського і станиславівського. Воєвідства тернопільське і станиславівське — це одноцільна українська територія, а до 20 повітів суто української області львівського воєвідства приділено 2 повіти мішані і 6 польських повітів, щоби таким чином враз зі Львовом піднести відсоток польського населення в цьому воєвідстві. Суцільна польська область у львівському воєвідстві виносить 5.042 кв. км.

Що до числа населення, — то львівська шкільна округа займає перше місце в цілій Польщі, бо на підставі перепису людности з дня 30-го вересня 1921 р. числить 5,485.725 осіб, цебто 20,4 відсотків загалу населення Польщі або більше чим $\frac{1}{5}$ населення цілої держави.

В біжучому шкільному році заіснували дві події, які дають змогу здебільша пізнати стан сучасного шкільництва на області львівської шкільної кураторії. В днях 4, 5 і 6 го травня 1928 р. відбулася у Львові конференція всіх повітових шкільних інспекторів і їх заступників та візитаторів львівської шкільної округи в прияві представників воєвідств і міністерства освіти. В першій половині січня 1929 р. відбулася у Львові шкільна вистава з області львівської шкільної кураторії. Протокол названої вище конференції, оголошений в офіціозі „Dziennik urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego“ з 20-го листо-

Рік	Воевдіство	1	2
		К	Л
1911/12	Львів	765	899
	Станиславів	321	464
	Тернопіль	385	542
	Львівська шкільна округа	1471	1905
1-го грудня 1925	Львів	1001	588
	Станиславів	512	327
	Тернопіль	705	324
	Львівська шкільна округа	2218	1239
15-го березня 1927	Львів	951	521
	Станиславів	462	246
	Тернопіль	621	324
	Львівська шкільна округа	2034	1091
10 го січня 1928	Львів	918	530
	Станиславів	442	250
	Тернопіль	612	327
	Львівська шкільна округа	1972	1107

Ч И С Л О Ш К І Л					Разом
3	4	5	6	7	
Я	С	О	В	И	
—	215	39	32	46	1996
—	116	9	30	12	952
9	99	6	28	13	1082
9	430	54	90	71	4030
239	153	73	48	176	2278
116	67	20	21	65	1128
108	59	26	17	65	1304
463	279	119	86	306	4710
357	137	100	44	200	2310
183	81	32	17	84	1105
159	67	33	13	62	1279
699	285	165	74	346	4694
359	137	99	46	200	2289
184	79	33	18	84	1090
159	67	32	14	62	1273
702	283	164	78	346	4652

Рік	Воевдіство		
		1	2
		К	Л
1911/12	Львів	765	899
	Станиславів	321	464
	Тернопіль	385	542
	Львівська шкільна округа	1471	1905
1-го грудня 1925	Львів	1001	588
	Станиславів	512	327
	Тернопіль	705	524
	Львівська шкільна округа	2218	1239
15-го березня 1927	Львів	951	521
	Станиславів	462	246
	Тернопіль	621	324
	Львівська шкільна округа	2034	1091
10 го січня 1928	Львів	918	530
	Станиславів	442	250
	Тернопіль	612	327
	Львівська шкільна округа	1972	1107

Ч И С Л О Ш К І Л					Разом
3	4	5	6	7	
Я	С	О	В	И	
—	215	39	32	46	1996
—	116	9	30	12	952
9	99	6	28	13	1082
9	430	54	90	71	4030
239	153	73	48	176	2278
116	67	20	21	65	1128
108	59	26	17	65	1304
463	279	119	86	306	4710
357	137	100	44	200	2310
183	81	32	17	84	1105
159	67	33	13	62	1279
699	285	165	74	346	4694
359	137	99	46	200	2289
184	79	33	18	84	1090
159	67	32	14	62	1273
702	283	164	78	346	4652

пада 1928 р. ч. 11 і статистичні табелі порозвішувані в саях шкільної вистави дали матеріал, який тут використовуємо.

У згаданому вище урядовому дневнику львівської шкільної кураторії подане число народніх шкіл по клясам і воевідствам в ріжних літах. Беремо для порівняння стан від 1911/1912 шк. року до 10 го січня 1928 р. Він представляється ось як (гляди табеля на стр 26 і 27).

З повищої табелі бачимо, що в 1925 р., цебто в часі переводження шкільного плебісциту на основі закона з 31-го липня 1924 р. число шкіл на області львівської шкільної округи нагло збільшилося в 1925 році на 680 шкіл в порівнянні з 1911/12 шк. роком, а опісля постійно паде.

Як це пояснити?

Вище зацитований „Dziennik urzędowy“ (стор. 450) поясняє цей обяв ось як:

„На області тутешніх трьох воевідств число шкіл в 1911/12 шк. році було низче, як нині. Воно нагло (gwałtownie) піросло в перших літах після війни (до 4710) з причини, що школи „Tow. Szkoły Ludowej“ (T. S. L.) перенято на державний етат та з причини природнього зросту шкіл у своїй власній не „заборчій“ державі“.

На ділі річ малася так: Приватні школи T. S. L. повстали на українських землях не в міру природньої потреби, а тільки в цілі ширення польонізації, подібно як повставали римо-католицькі „косцюлки“ та „каплички“. Бо — не дивлячись на медоточиві деклямації на тему „za naszą i waszą wolność“ та „wolni z wolnymi i tówni z tównymi“ — в цілій акції на східніх окраїнах послідовно переводиться в діло

клич: „Kościoł i szkoła fundamentem polskości kresów“, який захоплює не тільки всі кожно-часні урядові кола, але також всі польські політичні партії, всю польську пресу і цілу польську суспільність без виїмку. Ріжниця заходить часом тільки в методах: одні бажали б негайно доконати польонізації окраїн, а другі, числячися з обставинами — радять поступати більше оглядно, розкладаючи асиміляційний процес на довший протяг часу.

Отже з метою польонізації західно-українських земель закладано приватні школи „T. S. L.“ вже для 15, 10, а навіть 5 і бувало для 3 дітей латинського обряду (не конче Поляків), щоби тільки мати „пляцуфку“. Таких „шкіл“ потворило „T. S. L.“ на західно-українських землях сотки і перед введенням в життя „кресового“ шкільного закону з 31-го липня 1924 р. перейняла їх держава на свій етат. Чому це так сталося? — Річ проста:

Вище згаданий закон постановляє, що в місцевості, в якій існують 2 школи: одна з українською і друга з польською мовою навчання, лучаться обі в одну т. зв. утраквістичну (двомовну) школу, яка на ділі є маскованою польською школою. Щоби мати якесь формальне оправдання до переміни українських шкіл в українських громадах на утраквістичні, треба було наперед перейняти на державний етат приватні школи „T. S. L.“ і опісля вже як державні лучити їх з українськими школами та перемінювати останні на утраквістичні. Таким чином з перейняттям на державний стан приватних шкіл „T. S. L.“ зросло число шкіл нагло (gwałtownie) на кіль касот (до 4.710). Опісля ті бувші приватні

„школи“ „T.S.L.“, а тепер державні, получено по думці закона з 31-го липня 1924 р. з українськими школами та поперемінювано останні на утраквістичні. Очевидно під цю повшальну комасацію підійшли з одної сторони польські „школи“ з 10, 5, а навіть 3 дітьми, а з другої українські школи з 80, 100, 200 та 300 українськими дітьми. Отже все відбулося „по закону“ — половина на половину: одна школа польська й одна українська. Про яку небудь кривду й мови не може бути... Сказано — всьо „по закону“! Річ ясна, що після такого експерименту й число шкіл мусіло упасти і то, не дивлячися на природний зріст шкіл, на який покликується офіціоз. Воно й упало в 1927 році до 4694, а в слідуючому році зменшилося знову о 42 і дійшло 10-го січня 1928 р. до 4652.

Найважлишою для нас справою — це число шкіл по народности. На шкільній виставі львівської шкільної округи в першій половині січня 1929 р. була одна табеля, що до певної міри виясняла цю справу. Вона поміщена н.ст.31:

Що показує нам ця офіційальна таблиця? Передусім упадок українських шкіл. В порівнанні з 1911/12 шк. роком зменшилося до 1927/28 шк. року число українських шкіл на області львівської шкільної округи о 1675, а в порівнанні з 1921/22 шк. роком о 1692. Міг би хтось сказати, що від 1925 р. йшла „комасація“ шкільництва, це є: українські школи лучилися з польськими і так творилися утраквістичні школи в цілі „вспулжиця“ дітей обох народностей „под одним дахом“. Тільки дивним дивом — не дивлючись на цю „комасацію“ — число польських національних шкіл

якось не зменшилося. Противно — в порівнанні з 1911/12 шк. роком число польських національних шкіл на тій самій шкільній області зросло до 1927/28 шк. року о 735, а навіть в порівнанні з 1921/22 шк. роком зросло о дальших 43 школі та дійшло до 2325. Якщо возьмемо під увагу, що число утраквістичних шкіл 1635 в загальному відповідає зменшеному числу українських шкіл 1675 згідно 1692, то стане ясно, що та „комасація“ відбувалася тільки коштом українських шкіл, а польські школи як розвивалися і росли давніше, так природно ростуть і далі.

Воевід- ство	Число народніх шкіл по мові									
	в 1911-1912 шк. р.			в 192 -1922 шк. р.			в 1927-1928 шк. р.			
	україн- ські	польські	інші	україн- ські	польські	інші	україн- ські	польські	інші	утракві- стичні
Львівське	936	1052	10	978	1363	39	305	1361	41	654
Станисла- вівське	732	162	8	816	311	38	265	284	36	526
Тернопіль- ське	704	376	2	643	608	12	174	677	—	455
Львівська шкільна округа	2420	1590	20	2437	2282	89	745	2325	77	1635

Поміщуючи повищу табелю, зазначили ми були на вступі, що вона тільки до певної міри вияснює справу відношення числа українських

шкіл до польських, а це по тій причині, бо не менше важною, а може і важнішою справою є число клас поодиноких шкіл. Візьмим наприклад школу 7-класову й однокласівку. Отже з вище зацитованого протоколу інспекторської конференції з 4—6-го травня 1928 р. довідуємося, що число учительських сил в одній такій більшій 7-класовій школі доходило до 23. Чи ж таку 7-класову школу можна що до вартости, рівення, праці і успіхів навіть порівнювати з якоюсь сільською однокласівкою? А всеж таки одна і друга школа займає в статистиці таке саме місце—одиниці. Тому правдиву організаційну вартість українських і польських шкіл пізналиби ми тільки тоді, якщо довідались би кількокласові є ті школи по мові навчання. Цих даних бракує.

Одначе, спираючись на офіційній шкільній статистиці зі стану з 1-го січня 1922 р., взятої з книжки п. з. „Szkolnictwo w Małopolsce. Organizacja Seweryn Lehnert“, в якій подане число українських і польських шкіл після їхнього організаційного ступеня, можемо з цілою певністю ствердити, що українські школи (а особливо ті, які ще досі остали ніби українськими) є з правила одно і двокласівки. Вище зорганізовані типи українських шкіл приходять так рідко, що навіть не можуть входити в рахубу. З огляду на те стан українського шкільництва під Польщею є на ділі багато гірший, чим це виходило б з дуже сумної вище наведеної статистичної табелі.

В тому самому „Dziennik-u urzędow-im“ находимо на 447 стор. вияснення причини низкого організаційного ступня сільських шкіл, які на українській області були за

Австрії майже в цілості українські. Цей урядовий офіціоз стверджує передусім, що за Австрії легше було поорганізувати більшеклясові школи по громадах чим тепер. Давний шкільний закон з 23-го травня 1895 р. установляв 4-кілометрове віддалення від даної школи, з якої то території діти обов'язані були ходити до неї, а польський шкільний закон з 17-го лютого 1922 р. передбачує тільки 3-кілометрове віддалення. Отже заходить питання, чому не використувано за Австрії такого дуже корисного закона для творення більшеклясових шкіл по селах?

На це питання находимо в офіціозі таку просту й щирю та дуже характеристичну відповідь: — „Не вміли чи може не хотіли із суспільних оглядів організувати більшого числа вищих шкіл по селах“.

Воно дійсно так і було. Тільки слівця „не вміли“ і „може“ слід викинути як зайвий „дипломатичний“ додаток. Польським міродайним чинникам якраз залежало на тім, щоби український нарід держати на найнижчому ступні культури й тому вони по українських селах прямо не допускали до організації вищеклясових шкіл та до реорганізації шкіл низчого типу на школи вищого типу. Діялося це не так із суспільних як з національних оглядів. Вслід за тим були такі шкільно педагогічні дивогляди, що українська 1-клясівка числила часами й 9 учительських сил (н. пр. Волчківці) або 1 учитель мусів вчити 100, 150, а навіть до 200 дітей. І всякі просьби й домагання українських громад зорганізувати більшеклясову школу оставали без успіху. Ба й тепер відносини не покра-

щали, про що докладніше буде мова низче у розділі п. з. „Невиконання шк. примусу брак учителів і шк. будинків — це дальші причини упадку шк. фреквенції на зах.-укр. землях“.

Зменшення числа дітей по школах на західно-українських землях.

Масова переміна українських шкіл на польські й утраквістичні, звільнення із служби й переносування українських учителів з українських областей та неприйняття до служби учительських кандидатів української народности, — а з другої сторони настановлювання по школах українських областей учителів-Поляків, що не вміють і не хочуть говорити по українськи та згідно і з призором відносяться до всього що українське, мусіло викликати в українського населення недовіря до таких шкіл і їх учителів, а це спричинило дуже сумні наслідки.

В часі, коли в цілій Польщі число шкільних дітей у відношенні до передвоєнного стану зросло до 1925/6 р. на 20% (в 1910/11 р. було шкільних дітей 2,676.521) і постійно росте, — то на західно-українських землях число дітей, що ходять до школи, зменшилося й постійно меншає далі.

Щоби не бути голословними, подамо для порівняння найзагальніші циферні зіставлення за останні роки по даним офіціоза: „Materiały odnoszące się do działalności Rządu w czasie od 15. V. 1926 do 31. XII 1927“:

Число шкільних дітей в роках:

Область:	1924/5	1926/7
Ціла Польща	3,137.302	3,240.821
Воєв. Варшава	263.223	278.152
Воєв. Лодзь	287.748	297.569

натомість Воев. Львів	320.513	315.476
„ Станиславів	146.694	144.603
„ Тернопіль	154.142	150.763

При цій нагоді незайвим буде зазначити, що — не дивлячись на зріст загального числа шкільних дітей в Польщі з 1924/5 до 1926/7 року, о поверх 100.000, — число шкіл за той самий час зменшилося на поверх 1.000, а саме: в 1924/5 р. було 26.362, а в 1926/7 р. остало тільки 25.336 шкіл.

В 1911/12 шк. р. було на області львівської шкільної округи 945.160 дітей записаних до школи.

По даним офіціального „Dziennik-a urzęd-ового“ річник 1928, число дітей, що ходили до шкіл львівської шкільної округи (це є львівського, тернопільського і станиславівського воевідства) виносило:

В 1921/2 шк. році 651.647, в 1924/5 шк. році 621.349, а в 1926/7 шк. році вже тільки 613.369 шкільних дітей.

Хоча число дітей в школах подане за той самий час в обидвох офіціозах не покривається, то в одному обидва офіціози згідні, а саме: вони виказують, що в суто польських воевідствах (Варшава або Лодзь) ба й у цілій Польщі число дітей в школах постійно росте і в тому самому часі на західно-українських землях постійно меншає, хоча природний приріст населення на західно-українських землях зовсім не менший як в центральній Польщі, а якщо додамо до нього ще й кольонізацію Мазурами, легіоністами, військовими, інвалідами й ріжними

польськими діячами — то він навіть багато більший...

В поодиноких повітах упадок числа дітей, що ходять до школи, дуже значний. Згаданий вище „Dziennik urzędowy“ стверджує, що в порівнянні з 1911/12 роком на 61 повітів львівської шкільної округи число дітей, що ходили в 1925/6 р. до школи,

у 3 повітах	спало до	10 ⁰ / ₀
„ 8 „	„	від 10 ⁰ / ₀ —20 ⁰ / ₀
„ 29 „	„	„ 20 ⁰ / ₀ —30 ⁰ / ₀
„ 18 „	„	„ 30 ⁰ / ₀ —40 ⁰ / ₀
„ 2 „	„	„ 40 ⁰ / ₀ —50 ⁰ / ₀
„ 1 „	„	„ навіть до 55 ⁰ / ₀ (Бучач!)

і — як бачимо з вище наведених загальних цифр — постійно спадає далі.

Вже ці статистичні дані повинні журбою сповнити кожного дбайливого про майбутність своєї нації Українця. Та вони всеж таки не дають повного поняття сумних відносин. Ясніший образ будемо мати, якщо порівнаємо число дітей, що фактично ходять, з числом дітей, які обов'язані ходити до школи.

На 100 обов'язаних до школи дітей ходить фактично в цілій Польщі по містах 99 5⁰/₀, по селах 77 8⁰/₀, а загалом 82 6⁰/₀.

У львівському воєвідстві виносить відсоток дітей, що ходять до школи: по містах 118⁰/₀, (сам Львів 176⁰/₀), по селах 77 8⁰/₀, а загалом 87 7⁰/₀.

В станиславівському воєвідстві: по містах 107 7⁰/₀, по селах 81⁰/₀, а загалом 81 6⁰/₀.

В тернопільському воєвідстві: по містах 115 3⁰/₀, по селах 76 6⁰/₀, а загалом 81 4⁰/₀.

Справа представиться в ще гіршому світлі, коли возьмемо під увагу поодинокі

повіти. І так на 61 повітів львівської шкільної округи в 30 повітах число дітей, що ходило до школи, не дійшло до пересічної норми; чимало повітів виказують ще низчий відсоток як н. пр.: Ліско 54·3%, Косів 57·8%, Надвірна 57%, Печеніжин 60·4%, Турка 64·2%, а Сколе 69·3%.

Ці цифри загальні — для міст і сіл разом. Якщо возьмемо під увагу, що фреквенція дітей по селах є низча, а по містах вища, то приблизну пересічну цифру фреквенції по селах з українським населенням дістанемо, якщо від загальної цифри відоймемо різницю відсотків між містами й селами.

Вище наведені повіти належать до області станиславівського воєводства. Відтягнім різницю між містом і селом в станиславівському воєводстві 26·6% від вище поданого загального відсотка в поодиноких повітах, то вийдуть прямо жахливі, але правдиві цифри: На 100 сільських дітей обов'язаних до школи ходить фактично в повітах: Сколе 42·7%, Турка 37·2%, Печеніжин 33·8%, Косів 31·2%, Надвірна 30·4%, а Ліско тільки 27·7%!

Та на цьому не кінець. Вище зацитований „Dziennik urzędowy“ констатує на стор. 454 загально: „Найбільший упадок зазначився в тернопільському воєводстві“, — не подаючи цифр з поодиноких повітів Поділля.

А що діється на Волині, на Поліссі, Підляшшу та на Холмщині?

В. Островський в статті під многомовним заголовком „Темрява“ („Діло“ з 3-го березня 1929) подає — очевидно на підставі офіційних статистичних даних — що на Волині остає 49% дітей поза школою, а в луцькому

повіті ще більше, бо 57⁰/₁₀₀. Це очевидно відноситься до сіл і міст. Якщо різницю відсотку фреквенції міст і сіл Волині відоймемо від загальної, то дійсна цифра сільських дітей на Волині, що остають поза школою, стане ще багато вища.

Отсі ганебні цифри такі застрашаючі, що було б непростимим злочином, якщо всі політичні, культурні й економічні провідники українського народу не звернули б серйозно уваги на шкільну і виховну справу українського молодого покоління й то не деклямаціями про потребу, не словними протестами, жалобами й декляраціями, які тільки приспляють чуйність нашого й так не дуже то вразливого на такі справи загалу, а не дають ніяких реальних наслідків, — але ділами, ділами і ще раз ділами. Бо досі весь тягар цієї найважливішої всенародньої справи звалювано тільки на плечі „Рідної Школи“, не даючи їй потрібної моральної й матеріальної піддержки, яка відповідала б її великанським завданням. Цифри, німі цифри доказують і кричать великим голосом: — Так далі бути не може й не сміє! Всьо, що жие, на ратунок українському молодому поколінню, на ратунок українській нації!

Невиконання шк. примусу, брак учителів і шк. будинків — це дальші причини упадку шк. фреквенції на зах.-українських землях.

Передусім слід ствердити, що виконання шкільного примусу на українських землях у порівнянні до передвоєнних австрійських часів — тепер поверховне, недбале й недостаточне. Шкільні кари безправно на-

кладається і з великою точністю стягається часто у випадках, де цього непотрібно, як н. пр.: коли діти ходять на збірні лекції чи до школи „Рідної Школи“, з якої затвердженням зволікає шкільна кураторія (Лисиничі, Мишин, Печеніжин, Жабе і т. п.), щоби таким чином відстрашити родичів від рідної школи, але крізь пальці дивиться на тисячі дітей, що взагалі пропадають без ніякої науки. Як виконувалося перед війною, а як виконується тепер приписи про шкільний примус — нехай свідчать отці цифри:

В шк. році:	наложено шк. кар:	з того виконано:	це становить відсот:
1911/12	163.520	111.966	68.5%
1922/23	88.458	26.656	32.3%

Якщо взяти під розвагу, що й перед війною шкільний примус на західно-українських землях був дуже невистарчаючий, то теперішнім міродайним чинникам мабуть не дуже залежить на шкільній фреквенції, коли накладають тільки половину шкільних кар, як у 1911/12 шк. році, а виконують менше чим четвертину.

Та це не найважливіше. Без порівняння важніші є умовини, серед яких „процвітає“ всенародне шкільництво на західно-українських землях, а ті умовини крайне невідраді найбільш відстрашують населення від школи і стають причиною зросту неграмотности.

Передусім брак учительських осіб. Почувши таке, здвигнете недовірливо плечима й спитаєте здивовані: — Якже це може бути? Сотки українських учителів звільнені із служби, сотки відорвані від рідного пня

й поперепошувані в чисто польські області, сотки учительських кандидатів української народности надаремне добивається учительських посад — а тут говориться... про брак учительських осіб у самій львівській окрузі! — Неімовірно, але правдиве!

Вище цитований „Dziennik urzędowy“ пише виразно на стор. 457:

„Є школи певного організаційного ступня, що мають всякі умовини гарного розвитку, бо відповідне число дітей і шкільних кімнат, а нема учителя. Такі випадки бувають головно на селі“.

Ось приклади нечуваного обтяження учителів непомірно великим числом шкільних дітей з причини недостачі учительських сил, як наглядний доказ незавидних шкільних відносин на західно-українських землях:

Львівське воєвідство:

Повіт:	Місцевість:	Організац. ступень школи:	Ч. занятих учителів:	Число дітей:
Березів	Вітрилів	1-кл.	1	128
„	Павлокома	2-кл.	1	180
Городок Яг.	Добряни	2-кл.	1	140
Дрогобичі	Гаї Нижні	3-кл.	2	219
„	Кропивник	3-кл.	1	171
„	Орів	3-кл.	1	190
Жовква	Моркотин Село	1-кл.	1	260
Львів-повіт	Білка Кор.	3-кл.	1	210
Мосьтиска	Хлипле	1-кл.	1	150
Рава Руська	Радруж	2-кл.	1	150
Стар. Самбір	Туря Горіш.	1-кл.	1	120
Сянік	Добра Шлях.	2-кл.	1	148

Станиславівське воєвідство:

Долина	Суходіл	1-кл.	1	46
„	Грабів	2-кл.	1	26

Повіт:	Місцевість:	Організац. ступень школи:	Ч. занятих учителів:	Число дітей:
Долина	Крехівці	3-кл.	1	131
"	Чортовець	7-кл.	5	405
Калуш	Петранка Г.	1-кл.	1	161
"	Грабівка	1-кл.	1	176
Косів	Шешори	3-кл.	1	152

Тернопільське воєвідство:

Борщів	Піщатинці	1-кл.	1	131
"	Кривче	3-кл.	2	233
"	Горошова	3-кл.	2	273
Броди	Пониковиця			
	Село	3-кл.	1	144
"	Корсів	2-кл.	1	146
Бучач	Осівці	3-кл.	1	167
Камінка Стр.	Сілець Бень-			
	ковий Село	3-кл.	2	196
Підгайці	Увсе	1-кл.	1	139
Скалат	Магдалівка	2-кл.	1	143
"	Колодіївка	4-кл.	2	198
"	Полунівка	4-кл.	2	196
"	Сороцько	6-кл.	4	389
Тернопіль	Скальми-			
	ківці	2-кл.	1	160
Теребовля	Романівка	3-кл.	2	250
"	Брикуля Нова	1-кл.	1	137
"	Брикуля			
	Стара	1-кл.	1	134

Великою перепорою є з педагогічного й гігієнічного огляду невідповідні і для здоровля прямо шкідливі шкільні будинки.

На загальне число 5.182 шкільних будинків з 11.196 класами на області львівської округи є 1.294 будинків невідповідних, бо вони — як стверджує вище цитований „Dziennik urzędowy“ (стр. 479 і 480) — „тісні, низкі і вогкі“. Але мало того. Є ще 503 шкільних будинків, які цей офіціоз класифікує, що

„навчання чи мешкання в них є прямо шкідливе для здоровля учителя, бо їх точить вогкий, зглядно сухий гриб, якого ділання є вбийче. Такі будинки є переважно по селах, або і в низче зорганізованих школах“.

На Волині представляється справа ще гірше. Хотівши там ввести обовязкове навчання, слід наперед збудувати 3.112 шкільних будинків.

Для повноти образу додамо, що в самому Львові, осідку шкільної Кураторії, українська державна школа ім. Шашкевича знаходиться в такій темній поганій рудері, що вповні підходить до обох вище наведених класифікацій невідповідних будинків.

Для характеристики відносин годі поминути мовчанкою те, що та сама шкільна влада, яка терпить такі „невідповідні“, „шкідливі“ ба, для здоровля прямо „вбийчі“ державні шкільні будинки, робить великі труднощі при уділюванні дозволу на приватні школи і захоронки „Рідної Школи“, забороняючи вчити в гарних, просторих, світляних будинках, бо — мовляв — ширина вікна чи дверей 10 сантиметрів менша, як на думку шкільного інспектора повинна бути... В причини й оцінку такого поступовання не входимо, бо це для кожного Українця ясне.

На шляху до неграмотности.

Бувший премер міністрів Вітос сказав свого часу такі многозначучі слова про відносини в Польщі: „Jest źle, ale jeszcze gorzej będzie“! — Бувший премер, як перша в державі відповідальна особа мав мабуть певні

підстави до такого доволі песимістичного про-
роцтва. Та — оскільки ходить о шкільництво —
то пророцтво п. Вітоса прямо неминуче, як на-
слідок невідрадних шкільних відносин.

Що відносини на шкільній ділянці в май-
бутньому погіршаться, з тим поважно чис-
литься більше разів згадуваний тут „Dziennik
urzędowy“. Передбачуючи, що в наслідок
природнього приросту більшатиме постійно
число шкільних дітей і в 1939/40 шк. році
осягне на області львівської шкільної округи
цифру 1,170.400, — обчисляє, що для тієї
дітвори треба буде 23.408 учителів. З огляду
на те, що число учителів в 1927/8 шк. році
виносило 11.950, то до 1939/40 шк. року
треба буде настановити нових 11.458 учителів,
отже майже вдруге стільки.

Відносно більше число вчительських сил
треба буде настановляти, якщо візьметься на
увагу цілу Польщу. В загальному справа ця
представляється так: По даним офіціоза „Pre-
liminarz budżetowy Rzeczypospolitej Polskiej na
okres od 1. kwietnia 1929 do 31 marca 1930“
є в біжучому (1928/29) шк. році 63.311 учи-
тельських осіб в Польщі. Міністеріяльна ста-
тистика „Szkoly powszechne Rzeczypospolitej
Polskiej w roku szkolnym 1925/26“ передбачає,
що до 1939/40 шк. року загальне запотребу-
вання учителів зросте до числа 143.699. На
цю загальну цифру зросте запотребування
ось як:

Центральних областей на		122.8%
Східних	„	250.4%
Полудневих	„	111.9%
Західних	„	50.1%
Шлезка	„	61.6%

Очевидно, хочачи фактично настановити таку армію учителів, треба видати тяжкі мільйони. Числячися з реальними обставинами, доходить „Dziennik urzędowy“ до нереселих заключень:

„Запотребування росте з року на рік і хто знає, чи не треба буде навіть вернути до некваліфікованих учительських сил“.

Чи це не іронія судьби, що на 11 році існування польської держави говориться офіційно про повернення „некваліфікованих учительських сил“, цебто про поворот тих сумних часів, коли то по школах „затикалося діри“ т. зв. „поньчошковими учительками“, прогнаними економами, вислуженими або недослуженими капралями й ріжними індивідуами взятими—так сказати—б з ьулиці без педагогічної освіти, що очевидно дуже шкідливо відібеться на рівені школи?

І це діється саме в тому часі, коли сотки українських кваліфікованих учителів звільнено зі служби, сотки попереношувано в неукраїнські області й сотки учительських кандидатів української народности з семинарійною матурою не можуть дістати учительської посади. Особливож на Волині й Полісію число некваліфікованих польських учительських осіб „з домовим викшталцем“ зросло в міру усування українських учителів з педагогічною освітою так, що вже тепер становлять вони декуда більшість, — а чим дальше, тим „gorzej będzie“—сказав б. премєр Вітос та погверджує це й офіціоз „Dziennik urzędowy“...

Це діється в тому самому часі, коли в культурних державах Європи (Чехословач-

чині, Австрії, Німеччині і ин.) йде після війни нестримне змагання якраз за піднесення рівня школи, коли приготовляються й переходять закони про обов'язок університетської освіти для народнього учительства, підвищення програм навчання й припоровлення їх до життя й т. д. і т. д.

Однак на цьому ще не кінець. З наведених в цій праці циферних зіставлень видно наглядно, що зі зростом числа дітей в шкільному віці меншає в Польщі число шкіл і число учительських осіб, особливо ж після 1925/26 шк. року.

В 1925/6 шк. р. було ще в Польщі 26.302 нар. шкіл. В 1926/7 шк. р. це число спало до 25.336, а в 1927/8 шк. р. спало ще далі, бо до 25.147.

Твердження, немов би то не було ознакою упадку шкільництва, бо замість більшого числа шкіл низчого типу повстали школи вищого типу, більшеклясові й таким чином вони властиво зросли з огляду на їх якість — не має реальної основи. В такому разі повинно було зрости й число учителів. Та в дійсності бачимо, що навпаки число учителів фактично упало після 1925/26 шк. р., а саме по міністеріальному офіціозі „Szkoły powszechnie“ було:

в 1921/2 шк. р.	учителів	57.158
„ 1922/3	„ „ „	60.503
„ 1923/4	„ „ „	65.555
„ 1924/5	„ „ „	66.176
„ 1925/6	„ „ „	69.044

Офіціоз „Preliminarz budżetowy“ за 1929/30 рік подає, що в біжучому 1928/29 шк. році число учителів в Польщі виносить лише 63.311, отже в порівнанні з 1925/6 шк. роком

зменшилося о 5.733, а це чейже не є доказом, що школи в Польщі якостево пішли в гору, тільки якраз противно. Та ще більше характеристичне, що на слідуєчий шк. рік (1929/30) прелімінує бюджет побори тільки для такого самого числа учителів що й біжучого (1928/29) року це є для 63.311 осіб. Отже бюджет Польщі не узнає природного приросту шкільних дітей!

З циферних порівнань наведених в цій праці бачимо наглядно, що обниження числа шкіл і учительства та рівеня школи в Польщі у загальному відбивається головно на кошт і шкоду т. зв. східних окраїн. Бо якраз тут є школи, „що мають всякі умовини гарного розвитку, бо відповідне число шкільних дітей і шкільних кімнат, а нема учителя“, бо якраз тут учителі обтяжені неймовірно високим числом дітей і годин навчання, бо якраз тут є найбільше число шкільних невідповідних, шкідливих ба, прямо вбийчих шкільних будинків і найбільше число громад, у яких нема взагалі ніяких шкільних будинків, бо якраз тут число дітей по школах спадає у відворотному відношенню до їх природного приросту і т. д. і т. д. А в тому самому часі число шкіл, учителів і шкільних дітей в чисто польських областях постійно росте!... Якщо до того всього зважити, що школи на західно українських землях тепер в загальному чужі по мові й по дусі, обсаджені учителями чужинцями, що українське населення не має до тих шкіл довіря й тому у великій частині не хоче посилати до них своїх дітей — то сумна дійсність і безпросвітна, страшна майбутність очевидна. Це найкращий і найпев-

ніший шлях до повороту неграмотности й тьми кромішної.

Урядові „Tablice statystyczne Polski za lata 1925 i 1926“ Вайнфельда подають відсоток неграмотних в Польщі (після стану з 1921 року), з чого вибираємо дати, які безпосередно чи посередно нас більше обходять:

Число неграмотних

Область:	міста:	села:	загалом:
Ціла Польща	18.7%	38.1%	32.8%
Воєв. Львів	13.6%	33.9%	29.2%
„ Тернопіль	22.4%	42.1%	39.3%
„ Станиславів	20.9%	51.7%	46.0%
„ Волинь	38.4%	74.0%	68.8%
„ Полісся	37.7%	78.1%	71.0%
„ Вильно	38.7%	59.2%	58.0%
„ Новогрудське	35.7%	57.3%	54.7%
„ Краків	10.2%	22.3%	19.4%

В часі, коли на східних окраїнах Польщі відсоток неграмотних дуже високий, то на західних окраїнах, замешкалих переважно Німцями, цей відсоток дуже низкий н. пр.:

Область:	міста:	села:	загалом:
Воєв. Познань	2.8%	4.1%	3.7%
„ Поморє	3.8%	5.6%	5.2%

Не дивуватися, що Німці з таким малим числом неграмотних становлять високу інтелектуальну силу й тому у них кращі умови ни життя та мають у світі велике значіння.

Судячи по минулих і сучасних шкільних відносинах, представлених вище на основі урядових джерел, нема найменших підстав до

надії, що на т- зв. східних окраїнах зросте число учителів до 1935/36 шк. року на 225·3⁰/₀, а до 1939/40 шк. року на 250·4⁰/₀. Ці високі, а з огляду на відомі причини й обставини нездійснені цифри запотребування учителів для знищення існуючої й майбутньої неграмотности показують нам наглядно, на скільки до того часу неминучо зросте число неграмотних на західно українських землях під Польщею.

При цій нагоді годі мовчки поминути факт, що польська адміністрація, не дивлячись на високий відсоток неграмотних, який щораз то росте,—неприхильно ставиться до приватних заходів українських товариств, організацій і приватних осіб, щоби ту неграмотність зліквідувати, робить великі труднощі в устроюванні курсів для неграмотних та дуже часто такі курси забороняє й силою їх замикає.

Очевидно, обов'язком всіх українських освітних, культурних, а навіть економічних товариств і організацій та поодиноких громадян є систематично боротися з тим великим лихом і — не дивлячись на які небудь, хоча б навіть найбільш несприятливі відносини й перепони — доконче стреміти до ліквідації неграмотности, того найбільшого ворога поступу й визвольних змагань українського народу.

Якщо не сповнимо цього високого обов'язку, то вже найближча перепись людности викаже безперечно вищий, чим нині, відсоток неграмотних на українських землях під Польщею, а це буде перед світом почислене в нашу некористь — як ознаку некультур-

ности й взагалі браку здібности та охоти до вищих змагань у нашого народу.

Плян реорганізації шкіл на більшеклясові для збірних громад.

Наші компетентні чинники й наше громадянство взагалі не займалися досі цією многоважною справою.

Тільки принагідно згадав про це котрийсь з наших послів в соймі, його слова пролунали без відгомону, не викликали ширшого заінтересування серед нашого громадянства й ціла ця дуже актуальна справа пішла в забуття.

А чейже підготовка до цієї далекосяглої акції триває вже кілька літ, а зреалізування того плану матиме погубні наслідки для ще існуючих нечисленних останків українських державних шкіл і — особливож — для майбутнього українського молодого покоління. В „Dziennik-u urzędow-im“ з 20. XI. 1928. р. читаємо:

„На протязі кількох останніх літ поробили ми приготування, щоби піднятися тої праці, перед розвязкою якої тепер стоїмо. Справу ту будьто загально, будьто дуже подрібно обговорювано на области тутешньої шкільної округи на зїздах учительських організацій (мабуть тільки польських, бо про обговорювання таких тем на зїздах українських учительських організацій ми нічого не чували. — Прим. І. Г.) та на районових конференціях народніх учителів. Панове інспектори реферували цю справу на засіданнях повітових шкільних рад і займалися нею на своїх про-

фесійних з'їздах. Ту справу обговорювано вкінці на конференціях візитаторів у Варшаві (остання в грудні 1927 р.), а в міністерстві udzielено поучень і вказівок висланникам кураторії. У львівській кураторії приступлено також до перевірки проектів нової шкільної сітки, що їх предложили повітові шкільні ради та перевірено майже всі повіти львівського воєвідства“.

В чому полягає намічена реорганізація шкіл і які наслідки матиме для української нації?

Вище наведений офіціоз стверджує, що низчеклясові школи — це сурогат школи, а властиву освіту подають тільки 7-клясові школи або бодай 7-відділові школи вищого ступня (5- або 6-клясові). Вслід за тим 1- і 2-клясові школи повинні по змозі зникнути, а на місце 2, 3, 4, а часом і більше 1- і 2- а часом і 3-клясових шкіл повстане одна 7, 6-, або 5-клясова школа на кілька громад, залежно від обставин.

Де таку школу примістити? Офіціоз поясняє цю справу так: Шкільний закон з 17-го лютого 1922 року не дає ніяких обмежень що до вибору місця під школу; обвід даної школи не мусить покриватися з областю дотичної громади, — якщо заходитимуть відповідні услівя, то „шкільні власти виберуть місце під школу навіть за селом“.

З тою метою треба основно перебудувати дотеперішню сітку обводів місцевих шкіл, а саме: зменшити їхне теперішне число та поширити обвід на віддалені від себе 3 кілометри сусідні громади. В такому випадку прийдеться будувати школи не по селах,

тільки між селами, щоби були „догідні й доступні для дітей з кількох громад, а не одної“.

Якщо так, то проєктована школа повстала би фактично десь на полі чи в лісі у віддаленні 3 кільом. від громад, що входять в обвід дотичної школи подібно як залізничі стації чи перестанки.

Та найчастіше буває, що з огляду на непригожий терен чи з якихнебудь інших причин воздушна лінія віддалення 3 кільом. не покривається з дійсною довжиною дороги, яка виносить 4, 5 або й більше кільометрів. Щоби це фактичне віддалення скоротити по змозі до ідеального воздушного віддалення— проєктується конечну будову нових „стежок зглядно шкільних шляхів“ та мостів. „Справу цю слід уважати як державну конечність — каже офіціоз, — бо тільки таким чином можна буде раціонально лучити шкільні обводи та усталювати шкільні точки“.

Одначе тут можуть заходити деякі труднощі. Що до вибору місця під будову шкіл, то таких труднощей нема, бо § 5 закона про будову шкільних будинків передбачує примусову віддачу ґрунту на ті шкільні цілі. Щоби не було труднощів і при будові нових „шкільних шляхів“, проєктується новелізацію цього закона, включаючи туди й примус віддачі ґрунту під дорогу для шкільних цілей. Така новеля про примус вивлащення ґрунтів під нові „шкільні шляхи“ ляглаби важким тягарем на ціле населення Польщі, бо прийшлось би найчастіше ті „шляхи“ будувати через одноцільні городи, поля і парцелі й таким чином їхня фактична і видатна вартість дуже зменшилась би. Та з окрема на українських областях такий закон

давби притоку й до найріжнородніших само-волей і шикан, а то тим більше, що з інтересами і економічними обставинами українського населення ніхто з рішаючих польських чинників не числиться, особливож, якщо дана акція відбувається під кличем „державної конечности“.

Особлившу увагу звертає проект налучення підміських сільських громад з міськими шкільними обводами. Не від речі буде пригадати при цій нагоді, що шкільні власти одночасно якраз заборонювали підміським сільським дітям ходити до міських шкіл, якщо вони українські н. пр. з підльвівських сіл до держ. укр. школи ім. Шашкевича у Львові. Очевидно — одно і друге робиться в інтересі „державної конечности“...

Отся перебудова шкільної сітки віді-беться діймаючо також на наших гімназіях. Річ в тому: Польські міродайнні чинники, йдучи за потребами й вимогами часу, перемінюють поступенно польські 8-клясові державні клясичні гімназії на 5-клясові реальні або гуманістичні з під будовою 7-клясових народніх шкіл. Значить: 3 найвищі кляси народніх шкіл рівнаються 3 найнижчим клясам реальної або гуманістичної гімназії і ученики після скінчення 7-кл. народньої школи переходять відразу до 4 кл. гімн. Держава має в тому інтерес, бо замість в у 3 найнижчих гімназійних клясах удержувати дорожчих гімназійних учителів—удержує у 3 найвищих народніх клясах дешевших народніх учителів, які роблять ту саму роботу. Також родичів коштує удержання дитини через 3 роки у себе в народній школі дешевше, чим у місті в гімназії.

Одначе ці всі реформи і звязані з ними полекші є тільки для Поляків. Українцям — після знесення гуманістичних відділів при українській академічній гімназії у Львові — не дозволяється на нові гуманістичні відділи, ані на переміну клясичних гімназій на реальні чи гуманістичні. На переміну української філіяльної клясичної гімназії у Львові на гуманістичну годиться шкільна влада тільки під умовою, якщо переміниться її на утравістичну.

Наслідок такої „комасації“ народніх шкіл буде той, що польські гуманістичні і реальні гімназії, маючи стільки підбудови в збільшеному числі 7-клясових шкіл ростимуть, а українські з старим клясичним типом — упадуть. Вже й тепер упадок числа дітей по українських державних гімназіях дуже значний, в деяких поперх 50%, а чим дальше, то йтиме до гіршого.

На дальшу мету проектується з цієї „підбудови“ і з самої гімназії створити тип т. зв. „єдиної школи“. Офіціоз звертає увагу, що вже тепер іде „реорганізація міністерства в тому напрямі, щоби знести окремі департаменти народніх шкіл і шкіл середніх та створити один департамент загальнообразуючих шкіл... До цього й стремить нова сітка шкіл вищого типу“.

Що при майбутньому творенні цих „єдиних шкіл“ не буде зважатися на інтереси „національних меншин“, а передусім Українців — це виходить з інтерпретації т. зв. закона Грабського з 31 липня 1924 р., з дотеперішнього його реалізування та з твердої заяви пред-

ставника міністерства на вище згаданому зїзді шк. інспекторів, яку наводимо низче.

Та перебудова шкільної сітки на нових засадах натрапляє на чималі **труднощі**: на недостачу відповідного числа відповідно кваліфікованих учителів, на недостачу шкільних будинків, на труднощі доставлювання дїтвори до шкіл і т. п.

Кваліфікаційний ступень учительства на області львівської шкільної округи був перед війною відносно вищий чим тепер. До війни на одну 7-клясову школу припадало 20·6 учительських сил з виділовими іспитами — а нині тільки 4·5; до війни на одну 5—до—7-клясову школу припадало 6·8 учительських сил з виділовими іспитами — нині тільки 2·6. А чим далше, то йде до гіршого. Та офіціоз має на це раду: „вернути до некваліфікованих учительських сил“! дарма, що це противорічить основі і цілі перебудови існуючих шкіл на школи вищого типу.

Офіціоз передбачує, що з огляду на зріст дїтвори треба буде для області львівської шкільної округи до 1939/40 шк. року, що найменше 9.902 нових шкільних кімнат. Якщо до тої цифри додати, що на тїйже самїй шк. області 1294 шкільних будинків вже нині „невідповідних“ і 503 шк. будинків прямо „вбийчих“, які необхідно заступити иншими, то стане ясно, що вибудування такого великого числа шк. будинків нормального запотребування неможливе. А щож тут говорити про перебудову усіх шкіл? Це прямо утопія!—І тую „утопію“ скажуть здійснювати... громадам, бож держава має гроші на инші цілі. Чи видержуть вони?

Справу доставлювання малих дітей до розмірно даліше чим досі віддалених нових шкіл розв'язує офіціоз дуже просто: Вже тепер частина дітей доїзджає до школи постійно, або десь-колись залізницею, трамваями, автобусами, кіньми і т. п. Отже зарядити, щоби шкільну дітвору з даліше віддалених місцевостей взагалі довозувано до школи — і кінець. — Дійсно подивляти би геніяльний помисл такого простого і влучного розв'язання цієї, на перший погляд, дуже трудної квестії...

Заходить тепер питання: **Що станеться із шкільними будинками дотеперішніх шкіл, які перестануть фактично існувати після перебудови пляну шкільної сітки?**

На це питання, вияснює офіціоз, що ґрунт і пошкільні будинки призначиться шляхом законного розпорядку на „пшедшколя“, на помешкання для учительських сил і на приміщення „чительні людових“ та крамниць „спулдзельні“.

Числячися із сучасним станом і обставинами та запотребуванням такого великого числа учительських сил на майбутнє, заспокоєння якого уважає сам офіціоз неможливим (і тому передбачає поворот до неквалікованих учительських осіб) — можна з цілою певністю твердити, що організація нових „пшедшколь“ (захоронок, діточих садків, фреблівських городів і т. п.) на місце знесених шкіл тільки дуже рідко буде дійсно переведена, особливо на українських землях. Тут використовується пошкільні будинки головню під польські „чительне людове“ та „спулдзельні“ і таким чином ті організації, які досі не мали в нашому селі точки опертя, дістануть нараз

„власні“ будинки. В той спосіб попри польську школу, яку по словам б. шкільного куратора на Волині проф. Сікори — „жде апостольська місія стати пропагатором польської думки на східних окраїнах“, — стануть до тоїж самої праці поза школою два могутні чинники: „чительне людове“ і „спулдзельні“, користуючись до того дотеперішніми шкільними будинками.

Таким чином зреалізування проекту перебудови нової сітки більшеклясових шкіл на місце дотеперішніх меншеклясових буде разом підготовкою „нових позицій“ під новий „культурний і цивілізаційний наїзд, який — по словам проф. Сікори — є дозволений кожному“.

Хоча в нас досі тихо і глухо, хоча досі, ще не піднято в нас ніякої підготовки для параліжування тих, для українського народу шкідливих і небезпечних експериментів, — то офіціоз передбачує вже тепер, що та справа так легко не піде. — „Тут виступить до боротьби проти комасації шкіл — пише „Dziennik urzędowy“ — традиція за школами. в одиноких громадах, а далі традиція за діленням шкільної дітвори по полам, по віроісповіданні й народности. Та польські закони не виступають проти коедукації (мішаних шкіл) і не знають окремих шкіл хлопячих і дівочих. О скількиж ходить про справу лучення шкіл з ріжною мовою навчання, то про це рішає закон з 31-го липня 1924 р. Одначе — потішає офіціоз — § 8 закона з 17-го лютого 1922 р. про закладання й удержування прилюдних всенародніх шкіл, признає міністрові освіти право заложення, зглядно, полишення школи, або піднесення школи, або організаційного ступ-

ня школи понад законні норми". Ці законні повноважності використував міністер в хосен польської школи (н. пр. в Галичі, удержавнюючи всупереч законіві, з 31-го липня 1924 р. чисто польську школу під тим самим дахом, що міститься державна утравквістична школа) та використувуватиме й далі—очевидно в хосен польщини.

Та на цьому не кінець. Ця перебудова шкільної сітки має також і в дальших консеквенціях ширше громадське адміністраційне значіння та узглядняє змінені післявоєнні суспільно-економічні відносини. Мабуть мало хто у нас звернув увагу на підготовку т. зв. збірних громад. Отже **плянована перебудова шкільної сітки в предтечею майбутньої „комасації“ громад.** Офіціоз радить приспішити викінчення пляну нової шкільної сітки і якщо на дневний порядок прийде справа творення збірної громади, то всіма силами старатися, щоби ті збірні громади зорганізовано по плянові нової шкільної сітки.

Тут передусім ударяє в очі неконсеквенція: в одному місці підчеркується, що обвід даної школи не мусить покриватися з областю дотичної громади, а в другому місці якраз кладеться натиск на таке „совпаденіє“. Ту справу постараємося коротко вияснити:

Як відомо — переводиться кольонізація українських земель польським елементом. „В повітах — читаємо далі в „Dziennik-u urzędow-im“ — парцеляція ґрунтів, або їхня комасація змінює економічні і суспільні (а з нашого становища найважніше — національні— прим. І. Г.) відносини та тут і там змінює розклад осілостей (садиб). Шкільні інспектори живо займуться тими справами і консеквен-

ції, що ви пливають з того роду квестій, мусимо лучити з нашою дальшою шкільною політикою“.

Потребу комасації громад узасаднює офіціоз економічними зглядами, бо „збірні фінансово сильні громади можуть чимало причинитися до піднесення стану шкіл в повіті“. І досі робилися і робляться ріжні спроби в тому напрямі, одначе економічний бік був при цьому найменше рішаючим. Рішали тут инші згляди, н. пр.: Для створення „великого Львова“ чи „великого Станиславова“ лучено з тими містами підміські села проти їх волі, бо таким чином населення тих сіл обтяжується великими міськими тягарами. Тут рішаючим є національний момент: підміський український елемент має стати погноєм для міського польського елементу. В супереч голошеним засадам „комасації“ йде одночасно й поділ громад, як цього вимагає „державна конечність“ н. пр. Жабйого. Цю від віків одноцільну громаду поділено на дві (Жабе і Дземброня), бажаючи від частинно зжидоватілого Жабйого відорвати чисто українську Дзембраню, щоби таким чином ослабити український елемент в Жабю.

З повищого виходить незбито, що на східних окраїнах головно національно - політичні мотиви спричинюють таку поспішну перебудову шкільної сітки, а в дальшому й творення збірних громад, бо лученням дотеперішніх польських і мішаних громад з чисто українськими осягається їхню мішанину та ослаблення досі одноцільного українського елементу. І це якраз оконечна мета цієї широко закроєної акції.

Присутний на вище згаданому зїзді шкільних інспекторів начальник віділу міністерства освіти д-р Тинельський заявив, що „шкільна політика вимагає засновування утраквістичних шкіл у східних воевідствах“. Те саме, тільки в ще різкішій формі, заявив міністер освіти Світальський на останній соймовій сесії, називаючи „утраквізм“ найдоцільнішою формою шкільництва на східних областях.

Куратор львівської шкільної округи Пятляковський, закінчуючи дискусію над перебудовою шкільної сітки на основі вище наведених засад — вказав на величезні труднощі, на які натраплятиме зреалізування того пляну і заявив:

„Проблема польської державности вимагає, щоби ті пляни були зреалізовані, не дивлячись на труднощі, що стоять на перешкодї; труднощі ці мусять бути поборені“.

Отже нема найменшої надії і не може буту навіть мови про якусь „зміну курсу“ на шкільній ділянці. Станислав Грабський може бути гордий з того, що зі зміною режиму його шкільна політика не тільки не змінилася і переводиться далше послідовно і безоглядно, але й плянуються нові засоби для асиміляційних цілей, а завершенням цих засобів на шкільній ділянці є саме плянована перебудова шкільної сітки.

З тими фактами треба нам числитися, як слід обзнайомитися і доконче найти відповідні шляхи для збереження, віднови й розбудови нашої української національної школи.

Нова шкільна сітка

Найбільш загроженою областю з усіх західно-українських земель під Польщею є місто й повіт Львів. Тому одному й другому хочемо присвятити трохи місця.

Місто Львів після переписі людности з 30-го вересня 1921 р. числить 219.388 мешканців. З того припадає на:

греко-католиків	27.860	— а	Українців	19.866
мойсеєв. віроісп.	76.854	— а	Жидів.	60.431

н а т о м і с т ь

римо-католиків	111.860	— а	Поляків.	136.519;
----------------	---------	-----	----------	----------

решта припадає на інші віроісповідання й народности.

Вже повище зіставлення цифр наглядно доказує тенденційність переписи, яка коштом інших націй збільшила число Поляків на 25.000. Одначе й подане число гр-католиків є дуже проблематичне, бо чимало гр.-католиків втягнуто як римо-католиків. Якщо візьмемо під увагу, що при соймових виборах в 1928 р. впало на українську лісту 10.000 голосів (а чимало українських голосів розгубилося по інших лістах та чимало Українців і Українок взагалі не явилось до голосування), то вийде, що у самому Львові живе по-верх 40.000 Українців.

По шематизмі львівської шк. округи з 1926 р. місто Львів числить 45 держ. шкіл, в тому: 39 шкіл 7-клясових, 4 школи 4-клясових, 1 школа 3-клясова й 1 школа 4-клясова для умово упосліджених; з того тільки 1 українська державна школа. Приватних шкіл у Львові: 7 українських, 16 польських і 1 німецька.

Не маючи поіменної переписи ані українського населення ані української шкільної дітвори міста Львова, можемо тільки приблизно означити дотичне число. Обчислюючи аналогічно до українського населення — найдемо, що пропорціонально число українських шкільних дітей у Львові виносить кругло 3.000. З того в 1927/8 шк. р. тільки 1.762 дітей ходило до укр. шкіл, а 13 польськ. шкіл виказало 419 дітей гр.-кат. віроісповідання, яких поки що зачисляємо також до Українців, хоча їх майбутність під національним оглядом дуже непевна. Одначе 32 державних польських шкіл та всі чужі приватні школи (до яких на жаль ходять також українські діти), не виказують вже ані одної дитини української народности, або хоч би гр.-кат. обряду. Ті діти записані вже як римо-католики й зачислені між Поляків. Таким чином поверх 1.000 українських дітей в городі князя Льва засуджені на безумовну польонізацію. Мусимо подбати про їх рятунок для української нації спрямуванням до українських шкіл.

Чи в самому Львові прийде до перебудови шкільної сітки? Офіціоз каже, що та справа буде актуальна тільки після прилучення до Львова підльвівських громад: Кривчиць, Знесіння, Замарстинова, Клепарова, Левандівки й Сигнівки.

Найправдоподібніше в самому Львові змін не буде, хіба на його розширених окраїнах.

Повіт Львів по переписі з 30-го вересня 1921 р. числить 2 місточка й 132 сільських громад та 146.354 населення.

З того припадає на
греко-католиків 64.177—а Українців. 51.752
мойсеєв. віроісп. 11 372—а Жидів . . 5.419

на том і сць

римо-католиків. 68.104—а Поляків. . 87.247;
решта припадає на інші віроісповідання й на-
родности.

Як бачимо з повищих цифр — са-
ма перепись побільшила на 20.000 число По-
ляків коштом других народів, а головно Укра-
нців. Вартість цієї офіційальної переписі змо-
жемо оцінити як слід, якщо візьмемо на ува-
гу поодинокі громади. Ось клясичний при-
клад: Перепись виказує, що в громаді Заруд-
ці живе тільки 1 Українець, а при виборах
до сенату в 1928 році впало на українські
лісти 222 голоси! В Зимній Воді не виказує
перепись ані одного Українця, а всеж таки
при виборах до сенату впало там на „18-ку“
10 голосів. І т. д.

Якщо у всіх громадах була б змога пе-
ревести згідні з фактичним станом ко-
ректурі, то вони дали би кілька десятків
тисяч в українську користь.

До 1-го грудня 1925 р. поступила по-
льонізація українських шкіл у львівському
повіті вже так далеко, що із загального числа
143 шкіл остало українських тільки 26, а реш-
та в двох третинах польські й в одній трети-
ні утравістичні.

При новому перегрупованню й скомасу-
ванню шкіл не остане вже, мабуть, ні одної
української школи. Проект нової шкільної
сітки передбачує тільки 74 шкіл, а саме:
1-клясових — 3, 2-кл.—4,— 3-кл.—15, 4-кл.—
13, 5-кл.— 4, 6-кл.— 9 і 7-кл.— 26.

Офіціоз передбачує й перепони у творенні нової шкільної сітки у львівському повіті, з яких як найважливіші підносить: „причини питомої місцевої натури“ та „національні тертя“.

Гірські повіти. Офіціоз займається з окрема гірськими повітами, бож „треба стреміти до того, щоби і в горах було якнайбільше 7-класових шкіл“.

Та цьому перешкоджують: „1) ліси, 2) гори, 3) ріки й гірські потоки, 4) нестача доріг, 5) глибокі й довгі яри“. — Як тому зарадити? На це дає офіціоз таку відповідь:

„Справа регуляції гірських рік і будови доріг є справою першорядної ваги й повинна бути переведена можливо скоро, бож в гірських околицях в багатьох місцевостях не до подумання є переведення шкільної сітки без тої регуляції“.

Дрібниця. Ліси вже вирубується. Якби ще до того знести якось самі гори та зрівнати яри, то створення нової шкільної сітки піде там як по маслі...

Повіт Броди. „Dziennik urzędowy“, наводячи приклади нової шкільної сітки, не подає орієнтаційного матеріялу (громад, числа шкільних дітей і т. п.) і обговорює цю справу більше загальниково. — Натомісць на шкільній виставі львівської шк. округи в січні 1929 р. між розвішеними статистичними зіставленнями, діаграмами, плянами й мапами находилися деякі, що давали доволі багато фактичного матеріялу. Що до переглядності займав повіт Броди одно з перших місць і тому хочемо йому присвятити дещо уваги.

По переписі людности з 30-го вересня 1921 р. склад населення такий:

	Українців:	Поляків:	Німців:	Жидів:	Ииших:
місто Броди:	727	7.047	1	3.082	10
повіт Броди:	43.148	19.116	146	555	31
Разом:	43.875 (58.12%)	26.163 (36.47%)	147 (0.5%)	3.537 (4.75%)	41 (0.12%)

Що ця перепись тенденційна в польську користь — це очевидне. Вистарчить порівнати відсоток населення й шкільних дітей (також по офіційальним даним) по національності.

Окрема табеля на шк. виставі подала такі числа шк. дітей в брідському повіті по народності в 1928/29 шк. році:

Українців 6.603 (67%), Поляків 2.277 (22 $\frac{1}{4}$ %), Жидів 974 (10%), Німців 45 (1 $\frac{1}{2}$ %), Чехів 29 (1 $\frac{1}{4}$ %); разом 9.928 шк. дітей.

Теперішній стан шкіл в брідському повіті (в 1928/29 шк. р.):

Школи по мові:	I-кл.:	II-кл.:	III-кл.:	IV-кл.:	VII-кл.:	Разом:
Українські:	6	3	2	—	—	11(14%)
Польські:	36	7	—	1	4	48(60%)
Утраквістичні:	6	9	4	1	—	20(26%)
Разом:	48	19	6	2	4	79

З повищої табельки бачимо, що тільки 14% шкіл найнижшого типу є українські, а 36% неукраїнські, отже гірше чим у відворотному відношенні до числа шк. дітей по народности. — Низше наведені приклади шкіл в поодиноких громадах Брідщини в 1928/9 шк. р. із зазначенням ступеня школи, її викладової мови і числа шк. дітей по народности дає приблизне поняття, о скільки ті школи противорічать заспокоюванню національних потреб населення Брідщини:

- 1) Бучина: 1-кл. утравк., 57 Укр., 3 Пол.;
 2) Кадлубиська: 2-кл. утравк., 138 Укр.; 3) Заболотці: 2-кл. утравк., 138 Укр., 3 Пол.; 4) Висоцько: 1-кл. пол., 72 Укр.; 5) Гаї Смоленські: 1-кл. пол., 72 Укр., 16 Пол.; 6) Кутище: 1-кл. пол., 61 Укр., 5 Пол.; 7) Ясниці: 1-кл. пол., 54 Укр., 13 Пол.; 8) Голубиця: 1-кл., пол., 98 Укр., 8 Пол., 1 Жид; 9) Шишківці: 1-кл. пол., 60 Укр., 14 Пол.; 10) Оріховчик: 1-кл. пол., 80 Укр., 1 Пол.; 11) Звижень: 1-кл. пол., 71 Укр., 1 Пол., 1 Жид.

Здається повищих прикладів, опертих на офіційальних даних, доволі на доказ, що переміна українських шкіл на польські, згідно утравквістичні, нічим неоправдана і являється ярким порушенням навіть закону Грабського з 31-го липня 1924 р.

Цікаві дивогляди виходять з порівняння офіційальних даних переписі населення з офіційальними даними шкільних дітей по народності в поодиноких громадах. Возьмім н. пр. громаду Бучина, в якій перепись вказує 486 Українців і 17 Поляків населення, а шкільних дітей є 58 українських і 3 польських. Пропорція можлива. Одначе Висоцько числить 753 Українців, 118 Поляків і 2 іншої народності населення, а в школі є тільки 72 українських дітей і ні одної польської дитини. — Кадлубиська числять 1253 Українців і 176 Поляків, а в школі 138 українських дітей і ні одної польської дитини. — Чим це пояснити, що на 17 Поляків є 3 польських дітей в шкільному віці, а на 118, чи 178 Поляків нема ні одної шкільної дитини?

Але йдім дальше. У Звижені є польська школа. Якщо брати на увагу число населення

по народности, то це зовсім правильно, бо Звижень числить 638 Поляків і лише 43 Українців. Отже Українців нема там навіть 25% загального числа населення і тому по закону Грабського не мають Українці навіть права домагатися української школи. Та в школі є 71 дітей українських, а тільки 1 польська і 1 жидівська дитина (відки взялася там 1 жидівська дитина, коли перепись не вказує ані одного Жида?). Отже бачимо тут неаби який дивогляд: 43 Українців (враз з дітьми) мають в школі 71 дітей, а 638 Поляків тільки 1 (одну) дитину!... Це яркий приклад, а разом і наглядний доказ, яку вагу можна прикладати до польської статистики.

Та такий нинішній стан шкільництва в Брідщині уважають Поляки ще кривдичим для себе і ту „кривду“ має на меті направи „комасація“ на підставі нової шкільної сітки.

Плян майбутньої шкільної сітки в брідському повіті такий:

ШКОЛИ ПО МОВІ:

	I-кл.:	II-кл.:	III-кл.:	IV-кл.:	V-кл.:	VI-кл.:	VII-кл.:	Раз.:
Укр.	—	4	2	—	—	1	—	7(11%)
Польськ.	7	10	3	—	—	6	7	35(58%)
утракв.	—	5	3	4	?	4	1	19(31%)
Разом:	7	19	8	6	2	11	8	61

До цього офіційна замітка: Число шкіл зменшиться з 79 на 61, це є о 18 шкіл, а поза тим 2 школі (Соколівка і Романівка) будуть мати осідок поза межами повіту, а тим самим в брідському повіті остане 59 шкіл.

Для доповнення образу наведемо приклади самої „комасації“ шкіл по громадам.

І так: 1) для громад: Висоцько, Кучаків, Стогинь, Осада, Берестки, Кадлубиська і Кольонія буде зорганізована одна 6-кл. польська школа в польській місцевості Кольонія; 2) для громад: Пеняки, Гутнисько Пеняцьке і Чепелі стане 4-кл. польська школа в Пеняках; 3) для Вербівчика і Оріховчика брідського повіту і для Маркополя зборівського повіту буде одна 6-кл. польська школа в Оріховчику. І т. д.

*

Подібна, тільки з ще збільшеним польським національним напрямом є плянована комасація існуючих шкіл та перебудова шкільної сітки по других повітах львівської шкільної округи. Така сама „шкільна операція“ і з такою самою метою відбуватиметься і на всіх останніх західно-українських землях під Польщею вже з початком 1929/30 шк. року.

На ці заходи і зазіхання заздалегідь звертаємо увагу українського громадянства в надії, що воно відповідно, одностайно зареагує на них і знайде стільки сили й волі, що відібей цей новий наступ на завоювання душі українського молодого покоління в цілі остаточної асиміляції українського народу (як це впрочім отверто заявив польський міністр закордонних справ Залеський на бенкеті Т-ва для досліду міжвародніх питань дня 24-го березня 1929.р.), а тим самим ліквідації українського питання в Польщі по рецепті злої пам'яті Станіслава Грабського.

З тайників шкільної адміністрації.

Самоволя польської шкільної адміністрації і т. зв. „польська господарка“ (polnische Wirt-

schaft) взагалі були широко відомі вже за Австрії. Та всеж таки надто великий її розгін здержували тоді до певної міри доволі ясно очеркнені австрійські закони, жалоби й протести, вношувані до австрійського міністерства і найвищого адміністраційного трибуналу та парламентарні виступи наших послів.

Тепер відносини змінилися на гірше. Бо польські міністерства чи польський адміністраційний трибунал є судією у власній польській справі, а до того в лоні „кресовий“ шкільний закон Грабського з 31-го липня 1924 року і виконний до нього розпорядок своїми неясними постановами допускають можливості найріжнордніших надужитъ і зловживань, заслонюючись „урядовою тайною“, з якої як найширше користають компетентні урядові чинники.

Д-р Микола Вовкунець помістив в ч. 254 „Діла“ з дня 14-го листопада 1928 р. статтю п. з. „За навчання в рідній мові“, в якій на підставі офіційальних дат і документів представив процес польонізації українського шкільництва в Надвірнянщині. Ці дуже замітні інформації наводимо дослівно:

„В надвірнянському повіті нема тепер майже дня, щоб до одної чи до другої громади не прийшло розпорядження львівської шкільної кураторії, яким польщиться решту українських шкіл; у тих школах крім українського й релігії вводиться польську мову навчання всіх інших предметів.

І так: львівська шкільна кураторія розпорядком з 14. IX. 1928, ч. I. 24.742/28 змінила українську викладову мову на польську в

3 кл. всенародній школі в Парищу від шк. року 1928—29 почавши, на підставі мнених безконтрольних декларацій родичів (опікунів) 25 дітей у шкільному віці. Те саме зроблено й в 7 інших українських громадах, а саме: в 3 кл. всенародній школі в Гвозді розп. з 18/IX. 1928, ч. I. 24.776/28 на підставі таких же декларацій родичів (опікунів) 26 дітей; в 2 кл. всенародній школі в Зеленій розп. з 18/IX 1928, ч. I. 24.766/28 і в 1-кл. школі в Зелениці розп. з 14/IX 1928, ч. I. 24.741/28; в 1-кл. школі на Фентералю розп. з 14/IX 1928, ч. I. 24.744/28; далі у всенародній школі ч. 1 у Велесниці горішній розп. з 18/IX 1928, ч. I. 24.754/28 на підставі таких же декларацій родичів (опікунів) 21 дітей; в 2-кл. школі в Гаврилівці розп. з 18/IX 1918, ч. I. 24.768/28 на підставі таких же декларацій родичів (опікунів) 22-х дітей; у всенародній школі в Молоткові розп. з 25/IX 1928, ч. 25.416/28 на підставі таких же декларацій родичів (опікунів) 26 дітей.

Родичі (опікуни) українських дітей в шкільному віці у вище названих українських громадах внесли проти кожного вище наведеного розпорядку львівської шк. кураторії рекурс до міністерства освіти через шкільного інспектора в Надвірній. Рекурси були такі: Родичі українських дітей в Парищу заперечують рішучо, немовби то хто з них підписував декларації з домаганням польської мови навчання й твердять, що нема ніякої підстави змінювати українську викладову мову на польську, бо в Парищу є тільки 5 дітей польських і 3 жидівських, а решта (225) дітей українських. Родичі українських дітей у

Гвозді подають таксамо, як попередні й готові присягнути на це з тим, що в Гвозді нема ні одної польської дитини, а є тільки 6 жидівських дітей, а також з тим, що Герш Бреслер, на руки якого прийшов розпорядок львівської шк. кураторії, як до мнимого одного з декляруючих за польською мовою навчання, заперечує цілковито й готов під присягою ствердити, що ніяких деклярацій не підписував і підписав ре урс громади; родичі українських дітей в Зеленій, в Зелениці й на Фентералю заявляють те саме з тим, що в Зеленій є тільки 1 польська дитина й 4 жидівські, що в Зелениці є тільки 1 жидівська дитина й одної польської, що на Фентералю є 1 дитина польська й 1 жидівська, решта українські; родичі у Велесниці горішній подають таксамо, що ніяких деклярацій за польською мовою навчання не підписували; родичі українських дітей в Гаврилівці подають зовсім таксамо з тим, що в Гаврилівці є всього 5 польських і 3 жидівських дітей, решта українські; родичі українських дітей в Молоткові подають те саме, з тим, що в Молоткові нема ні одної польської дитини, а тільки 1 жидівська, яка й так перестала ходити до школи; а врешті Іван Андрусак, на руки якого, як мнимого декляруючого за польською мовою навчання прислано згадане розпорядження львівського шк. куратора, відпирається руками й ногами й твердить рішучо, що він ніякої деклярації не підписував.

Стільки про надвірнянський повіт“.

Не менше характеристичні урядово провірені факти зловживань з Рогатинщини по-

даємо дослівно за „Ділом“ з 5/III 1929, ч. 48:
 „Розпорядком львівської шкільн. кураторії з дня 21/V 1928 зутраквізовано українську народню школу в Чесниках ніби тому, що зголошено 22 деклярації з вимогою введення польської мови навчання. Тимчасом в Чесниках було тоді на 136 дітей у шкільному віці 126 дітей українських, 5 жидівських і 5 римокат. обряду, при чому 1 дитина з Чесник, а 4 з інших сіл, які до шкільної округи Чесника навіть не належали. Тому проти розпорядку кураторії зголошено відклик. Дня 26 жовтня 1928 повітова шк. рада в Рогатині покликала до переслухання тих 16 громадян, які мали підписати польські деклярації, між ними було 10 Українців, з яких один бездітний і один — від 20 літ небіщик! Переслухано теж 5 жидів. Всі вони заявили, що ніяких деклярацій за польською школою не підписували й що їх підписи на декляраціях є сфалшовані. Не зважаючи на вислід того слідства школа в біж. шк. році остала утраквістичною.

Подібна історія трапилася з українською нар. школою в Обельниці, яку зутраквізовано розпорядком шк. кураторії, з дня 20.VI 1928 з таких мотивів, що крім відданих 43 деклярацій за українською школою зголошено теж нібито 22 деклярацій за польською школою. Однак на ділі в цілому селі було тоді взагалі лише 43 дітей у шкільному віці і село чисто українське. До шк. кураторії зголошено відклик, однак відповідь не наспіла і 1928/29 шк. рік розпочато в утраквістичній школі.

В обох цих справах посол Степан Кузик і тов. з Українського Клубу зголосили

з кінцем жовтня 1928. року інтерпеляції до міністра освіти. На ці інтерпеляції наспіла саме за посередництвом маршалка сойму відповідь, в якій сказано, що львівська шкільна кураторія ствердила, що дійсно в обох цих випадках не було по 20 декларацій за польською школою і тому міністерство освіти скасувало попередні розпорядки про утравкізацію шкіл в Чесниках і Обельниці і повернуло в названих селах українську мову навчання“.

Після цього урядового ствердження от-вирається вдячне поле до ділання для поліції, прокуратора і слідчого судді: вишукати фальшивників документів і чужих підписів та потягнути їх до відповідальности. Чи це ста-петься?...

Урядові ствердження надужить і фал-шування документів в Чесниках і Обельниці доказують, що — не дивлячись на закон і ви-конний розпорядок, які ставлять нас у виім-кове, некорисне положення, — рішучість, не-уступчивість, послідовне доходжування своїх прав аж до найдалших можливостей, а го-ловно однодушність усіх громадян в обороні української викладової мови в народній шко-лі приневолюють компетентні урядові чинники до переведення доходжень і навіть до при-вернення української школи. Правда—це по-ки що тільки 2 відорвані випадки на 3.000 і їх не слід перецінювати й уважати за пра-вило. Одначе вони важні тим, що створили вилім в досі непроходимому мурі „урядової тайни“. Значить — послідовною, витревалою

боротьбою можна таки морально присилувати компетентні урядові чинники глянути за нетикальну досі „тайну“ занавісу і приневолити їх усунути зловживання і надужиття.

Чим пояснити, що саме в цих 2 громадах українські родичі так твердо постояли в обороні української школи і довели до перемоги? — Бо в обох цих громадах є Кружки „Рідної Школи“, отже на місці є властива українська статутова організація, яка дає провід обороні української школи. Отже подбаймо, щоби в кожній українській громаді повстав діяльний Кружок „Рідної Школи“, а тоді й оборонна акція українського шкільництва піде систематично правильним шляхом і дасть нам змогу в багатьох випадках відзискати українські школи й українських учителів.

Заведення для формування учителів.

В 1928/29 шк. році були в Польщі ось такі державні заведення й курси для формування учителів: 110 учительських семінарій, 6 захоронярських семінарій, 6 учительських препаранд, 7 вищих учительських курсів, 5 учительських курсів і педагогія, 1 державний інститут ручних робіт, 20 вечірніх 9-місячних доповнюючих курсів для учителів, що є в службі та 100 місячних щоденних вакаційних учительських курсів. — На слідуєчий (1929/30) шк. рік прелімінує державний бюджет Польщі такеж саме число заведень для формування учителів — тільки число учительських курсів і педагогії буде підвищено

з 5 на 7. При позиції „учительські семінарії“ зазначено, що із загального числа 110 поступенно ліквідується між иншим 1 учит. семінарію (II жіночу у Львові) від 1 вересня 1927 року. Це бувша українська, а тепер фактично утраквістична учит. семінарія, яка доживає свої останні дні. Взагалі нині нема вже ніодної державної української учит. семінарії під Польщею.

Цілковиту недостачу державних укр. учит. семінарій частинно заповняють приватні українські учит. семінарії, а саме: 4 дівочі „Рідної Школи“ (у Львові, в Коломиї, Самборі і Стрию); 4 дівочі с.с. Василянок (у Львові, в Яворові, Станиславові і Дорогобичі) та 1 мужеські учительські семінарійні курси „Рідної Школи“ у Львові при вул. Театинській ч. 10, які є одиноким українським заведенням для образування українських учителів під Польщею. Що наші приватні учит. семінарії а особливо мужеські семінарійні курси, як розсадники укр. учительства мають, для нас першорядне значіння — це самозрозуміле.

Середні загально образуючі школи (гімназії).

З офіціоза виданого радою міністрів у Варшаві в 1928 році п. з. „Materjały odnoszące się do działalności Rządu w czasie od 15/5, 1926 do 31/12, 1927. Sprawozdanie Ministerstw“ подаємо табельку, яка представляє чисельний стан середніх шкіл під Польщею по мові навчання:

Середні школи по мові навчання:

Рід шкіл.	Шк. рік.	Українські.	Польські	Польські і україн.	Польські і німецькі	Польські і гебр.
Державні	1925/6	6	252	1	5	—
	1926/7	6	253	1	6	—
Приватні	1925/6	14	421	—	1	2
	1926/7	15	434	—	3	4
Разом	1925/6	20	674	1	6	2
	1926/7	21	687	1	9	4

Білоруські.	Білорус. і російс.	Німецькі	Жидівські.	Гебрайські.	Російські.	Литовські.	Французькі.	Разом.
—	—	3	—	—	—	—	—	267
—	—	2	—	—	—	—	—	268
3	1	31	5	15	14	2	2	511
3	1	29	7	18	10	2	2	528
3	1	34	5	15	14	2	2	778
3	1	31	7	18	10	2	2	796

З огляду не те, що Українців під Польщею є фактично (не по штучно спрепарованій переписі) третина числа Поляків, то відповідно до 687 польських гімназій повинно бути українських кругло 230, а на ділі статистика виказує тільки 21. себто $32\frac{1}{2}$ разів менше чим польських.

І це зникаючо мале число українських середніх шкіл не дає спокою Полякам, які

всіми засобами стараються їх знести, або замінити на утравістичні, а якщо на разі це з яких небудь причин неможливе, то бодай припинити їхній розвиток. З тою метою обмежується область, з якої можна приймати учеників до даної укр. гімназії (н. пр. Перемишль), редукується класи (н. пр. Львів, Коломия, Перемишль), переноситься українських учителів з українських гімназій до польських, а на їх місце настановляється москвофілів і Поляків. Москвофілам дається провід заведення. Використовується різні національно-патріотичні польські свята для нагінки проти української гімназійної молоді (н. пр. Львів, Тернопіль, Станиславів), підсувається українській гімназійній молоді саботажну чи протидержавну акцію, щоби її арештувати й тероризувати, а опісля закиди оказуються нестійними (н. пр. Перемишль, Яворів), утруднюється правильну науку надмірним обтяжуванням української молоді польською мовою та географією і історією Польщі, взагалі вводиться драконський режим: пересівати українську молодь через густе сито, щоби як найменше число Українців „вийшло в люди“

На жаль — між директорами та учителями українських гімназій бувають сумної пам'яті одиниці, які — бажаючи звернути на себе увагу і запобігти ласки „власність імущих“ — із завзяттям гідним кращої справи безпощадно нищать своєю таки українську гімназійну молодь аж до викидання з гімназії включно (н. пр. Тернопіль, Коломия, Станиславів) за дуже благі причини як н. пр. за неприязність на якійсь польській патріотичній шопці...

Якже втрост противно: гідно, толерантно, шануючи польську шкільну молодь і польські школи — поводитися в без порівняння тяжчих обставинах не то польські учителі чи директори, але навіть на найбільш відповідальних становищах керманичі шкільництва! Досить навести з офіціоза *Kronika Rady Szkolnej Krajowej za lata 1916/17, 1917/18 i 1918/19*“ один характеристичний приклад. В розділі тої хроніки „*Po traktacie w Brześciu*“ читаємо:

„Брестейський мир не міг очевидно позістати без сильного впливу і на школу. В різних заведеннях, а особливо в середних школах зачали палити й нищити цісарські портрети, усувати австрійські емблемати, укладати вірші проти династії і держави. Про всі ці факти доносили *Nachrichtenstellen* а часом і приватні особи начальній команді, цісарській канцелярії і міністерству, а вони взивали намісника і краєву шкільну раду до звітів, які репресійні середники зарядили шкільні власти. Мое становище — пише проф. д-р Цоль — стало просто мукою, бо я не міг в тій хвилі жадати димісії і випускати з рук керми; я розумів, що в таких часах усунути-ся з такого важного постерунку було б нічим иншим тільки дезерцією, а з другої сторони як Поляк я не міг карати ані другим властям передавати до покарання тих, що — подібно як я сам — думають по польськи, хоча своє обурення виявляють занадто драстичними засобами... Я робив все, що далось, щоби зовсім ухилити кару. Отже заряджував вступні доходження, щоби зискати на часі, їздив до Відня, щоби особисто інтервеніювати в міні-

стерствах, конферував з ріжними військовими (і т. д. вичислює, якими способами боронив, та кінчить:)... Ті і ріжні інші заходи увінчалися добрим успіхом... В Галичині з приводу згаданих фактів не було ні одного карного доходження ані навіть дисциплінарного слідства проти ніодного ученика ані ніодного учителя".

Ба не тільки поступав так Поляк супроти Поляків, але навіть директор Москаль виявив був в без порівняння тяжчих обставинах більше благородности й вирозуміння супроти учеників-Поляків, чим декотрий український директор чи гімн. учитель супроти учеників-Українців. Ось доказ: В споминах Станислава Кошутського п. з. „Walka młodzieży polskiej o wielkie ideały. Warszawa, 1928“ читаємо на стор. 18:

„... І отворивши ніж, вбиваю його в черево царя Всеросії, короля Польщі й великого князя Фінляндії й тягну в долину через цілу довжину царських штанів. Ніж складаємо й спокійно відходимо. Історія мовчить про це, чи директор Завровський (в Кельцах) плакав на вид порізаного образу, чи ні, одначе в цьому випадку повівся так, як пристало на джентельмена, т. є. з цілою дискрецією, без ніякого розголосу казав образ направити й замалювати так, що й сліду не остало — по обиді маєстату“.

Які ж це низкі й нікчемні душі таких рабів, яких пороблено „директорами“ й „професорами“ в українських гімназіях, а які безоглядно нищать українську молодь, — супроти пошани гідних характерів вище згаданих чужих керманичів виховання!..

Що такі власні герострати найбільше причинюються до деморалізації української гімназійної молоді та до самого упадку гімназій — це самозрозуміле.

З тим лихом мусимо безоглядно боротися, а боротьбу за уздоровлення відносин в наших державних українських гімназіях повинні повести в першій мірі комітети родичів, а далше українські послы й ціле українське громадянство взагалі.

Фахове шкільництво.

З офіціоза „Materjały odnoszące się do działalności Rządu w czasie od 15/5 1926 do 31/12 1927“ довідуємося, що в Польщі є такі фахові школи: а) технічні, б) артистичного промислу, в) залізничні, г) агротехнічні*), д) ремісничо-промислові, ж) фахові жіночі, з) семінарії для учительок фахових шкіл, е) дообразуючі школи. Загальне число всіх цих родів фахових шкіл виносило в 1925/6 шк. р.: державних 133, приватних 224, разом 357; в 1926/7 шк. р.: державних 134, приватних 245, разом 379.

Число фахових шкіл в Польщі росте постійно скорим темпом. Шк рік 1928/9 числить вже 291, а на 1929/30 шк. рік прелімінувано 301 держ. фахових шкіл.

Всі державні фахові школи тільки з польською викладовою мовою, а доступ до них українській молоді дуже утруднений. Всі ті фахові школи мають яскраво асиміляційний

*) Агротехнічні школи діляться на: рільничі, городничі, лісничі, меліораційні, інструкторські й [будівляно-рільничі.

характер. Польські приватні фахові школи одержують великі державні й самоврядні субвенції та ростуть як гриби по дощі.

Опрі, фахового (промислового) шкільництва є в Польщі т. зв. дообразуючі фахові школи для ремісничої молоді. Вище зацитований офіціоз подає такі дані про фахові дообразуючі школи:

	1925/6:	1926/7:	1927/8:
Число відділів (кляс)	2.328	2.553	3.078
Число учителів і інструкторів	3.653	4.147	5.070
Число учеників (ць)	74.828	78.154	89.262

Всі державні фахові доповняючі школи виключно польські.

Про приватні українські фахові й фахово доповняючі школи — низче, як буде мова про „Рідну Школу“ та про її школи, захоронки і практично - образуючі й виховні заведення та курси.

Високі школи

Для повноти образу шкільництва в Польщі згадаємо бодай кількома словами про високі школи. В Польщі є 12 державних і 10 приватних високих шкіл, а саме:

а) Державні високі школи: 1) університет Яна Казімержа у Львові, 2) університет Ягайлонський в Кракові, 3) університет у Варшаві, 4) університет Степана Баторого в Вильні, 5) університет в Познані, 6) політехніка у Львові, 7) політехніка у Варшаві, 8) академія гірнича в Кракові, 9) головна школа сільського господарства у Варшаві, 10) академія ветеринарнійної медицини у Львові,

11) академія sztuk красних в Кракові й 12) державний дентистичний інститут у Варшаві.

б) Приватні високі школи: 1) вища школа заграничної торгівлі у Львові, 2) вища торговельна школа в Кракові, 3) вище студіум торговельне в Кракові, 4) вища школа торговельна в Познані, 5) університет любельський, 6) вільний польський університет (wszechnica polska) у Варшаві, 7) вища денікарська школа у Варшаві, 8) школа політичних наук у Варшаві, 9) вищі земські курси у Львові, 10) школа політичних наук в Кракові.

Всі ті високі школи польські, ні одної української. А чейже у відношенні до числа українського й польського населення належало би Українцям пропорціонально 4 державні й 3 приватні високі школи. Необхідна потреба українських високих шкіл така природна й справедлива, що сам польський сойм ухвалив був закон з 26-го вересня 1922 р. про заснування українського університету. — Правда, було це перед вирішенням приналежности Східної Галичини. З хвилею прилучення західно - українських земель до Польщі актом з 14-го березня 1923 р. відпала для польських керманців потреба презентуватися перед загрою, наче б вони бажали заспокоювати культурні потреби українського народу під Польщею. Тому міродайні польські чинники справу заснування українського державного університету фактично погребали, а закон з 26. IX. 1922 р. остав тільки паперовим актом на доказ, як несеріозно ставляться компетентні польські правлячі кола до власних же законів.

Створення й удержування власними силами 2 українських приватних високих шкіл: університету й техніки у Львові, які виказували високий науковий рівень і всіма заграничними високими школами найкультурніших держав були признавані за рівновартні, — є наглядним доказом найвищих культурних змагань українського народу. Одначе високі школи не могли удержатися на віки в підполю, в катакомбах. Завдяки репресійним заходам польської адміністрації й поліції — перестали вони існувати.

До польських високих шкіл вступ українській молоді дуже утруднений, особливо ж до львівських, а зокрема на факультети, які підготовляють молодь до незалежних становищ н. пр. на медицину, на природничі відділи, на всі відділи політехніки, на ветеринарїйну медицину, а також на фармацевтику, фізичне виховання й т. п. Українська молодь приневолена продовжувати студії на заграничних університетах. Та польська влада не визнає дипломів заграничних високих шкіл, а при нострифікуванні робить непоборимі труднощі, жадаючи н. пр. від докторів медицини Українців наперед доповнення матурального іспиту з польської мови та науки про сучасну Польщу, чого не вимагає від студентів-чужинців, що студіюють на польських високих школах.

Понадто розпочато репресії й проти українських студентських організацій: на львівському університеті заборонено носити українські студентські шапочки, а в останньому часі й розв'язано Українську Студентську Громаду.

Та не дивлячись на це все — боротьба за огнища української науки: за українські високі школи, за права української академічної молоді та абсолювентів заграничних високих шкіл продовжується безупинно й мусить скінчитися нашою перемогою, якщо витриваємо до кінця.

„РІДНА ШКОЛА“

„Рідна Школа“ (давніше „Українське Педагогічне Товариство“ або У. П. Т.) мала за Австрії на меті доповнювати недостачі тодішніх українських шкіл. Після війни відносини змінилися основно. Українське державне шкільництво під Польщею перестало фактично існувати, українських учителів частинно позвільнювано з посад, частинно попереношувано в чужі неукраїнські області, а учительських кандидатів (з матуральними іспитами учит. семинарій) не приймається до служби. Місце української державної школи й українського учителя заняла в загальному польська чи т. зв. утраквістична школа й польський учитель. Остало тільки зникаючо мале число ніби українських державних шкіл, які знаходяться в стані поступенної ліквідації та невеличке число українських учителів на українських землях.

Тому „Рідна Школа“ силою обставин стала двигуном цілого українського шкільництва й виховання на всіх українських землях під Польщею. Вона веде оборонну акцію українського державного шкільництва й учительства, а разом веде творчу працю, закладаючи й удержуючи шкільні й виховні

заведення й курси різного типу. Заснування українських приватних шкіл натрапляє на важкі, часом непоборимі, перешкоди з боку шкільних властей. Дотичні подання полагоджуються звичайно відмовно або. — що найчастіше буває — літами не дається на них ніякої відповіді. Приходиться радити собі т. зв. „збірними лекціями“, які дозволені по думці обов'язуючого шкільного регуляміну.

Однак і на збірні лекції йде нагінка в найрізномірніших формах. Наперед налазила поліція, робила ревізії й конфіскувала шкільні підручники, прибори й приладдя*). Та

*) Навче наведений для прикладу дослівний відпис поліційного протоколу з орфографічними похибками говорить найкраще сам за себе:

PROTOKUŁ

Rewizji w prywatnej szkole ruskiej w Myszynie, w czasie której znaleziono i zakwestionowano następujące przedmioty: 1) 1 zeszyt oznaczony § 1. 2) Zadania silskich Krużkiw L. 2. 3) Pół arkusz (zapiski) L. 3. 4) Broszura pod t. „Domahajmosia ukraińskiej szkoły“ L. 4. 5) Zaświadczenie „Rady szkolnej“. 6) Druk do Krużków UPT. L. 6. 7) 5 sztuk „Program nauki“ L. 7. 8) 10 sztuk statutów „R. Szkoły“ L. 8. 9) Mapa Ukrainy L. 9. 10) Mapa Europy L. 10. 11) Dwie mapy półkula wschodnia i zachodnia L. 11. 12) Mapa Polski L. 12. 13) Rysunek figur geometr. L. 13. 14) 8 sztuk zeszytów z zapiskami szkol. L. 14. 15) 5 książek szkolnych pod t. „Persza knyżka“ L. 15. i książka rachunkowa, 13 zeszytów czystych. 16) Plik aktów zawierający 29 sztuk rozmaitych zapisków L. 16. 17) Prośba do Starostwa w Peczeniżynie L. 17. 18) Zgłoszenia pobierania nauki na zbiorowych lekcjach 28 sztuk L. 18. 19) Protokół UPT. wraz ze wszystkimi zapiskami w tem 43 „zajaw“ i statut UPT. zatwierdzony.

Myszyn, dnia 2. X. 1926.

Kwiatkowski st. post. Миронюк Василь в. р.
Голова Кружка „Рідної Школи“ УПТ ім. Івана Франка

Українські родичі й дітвора видержали мужно цей наступ і навчання продовжувано. Опісля шкільні інспектори, заряджуючи кінцеві іспити для дітей, що ходили на збірні лекції, самі приїзджали на ті іспити й переводили їх під особистим проводом очевидно з найбільшою строгістю. Та й ці загострення не помагали. Рівень науки не тільки по школах, але й по збірних лекціях „Рідної Школи“ дуже високий і українські діти „видержують“ звичайно навіть ті „інспекторські“ іспити. Тепер правлячі чинники взялися більш радикально до зліквідування небажаних збірних лекцій „Рідної Школи“. Приміром дня 25-го березня 1929 р. печеніжинський староста позамикав всі збірні лекції в повіті „під ригором карних наслідків і примінення примусових середників“ та з зазначенням, що „евентуальний відклик не буде мати стримуючої сили, а то з оглядів публичних“. Як це розуміти? Мабуть староство хотіло тим сказати: з огляду на публичну безпеку, якій загрожували б — збірні лекції дітей...

Не від річи буде пригадати при цій нагоді знаменний факт, який недавно зайшов якраз на області печеніжинського староства. Отже печеніжинське староство передало було „Towarzystwu Szkoły Ludowej“ (T. S. L.) громадську площу неправно даровану наказним

в Мишині. Swiadek rewizji Wasyl Tymków wr. kom. rząd (L. S.) Urząd Gminny w Myszynie Powiat Peczenezyn.

З повищого зіставлення бачимо, які то „страшні“ й „небезпечні“ річи находить поліція по збірних лекціях „Рідної Школи“ та їх конфіскує...

комісарем Яблонова*) д-ром Зенензібом, який перейшовши на латинсько-католицьку віру — назвався Марком Сітницьким і став вшехпольським архипатріотом. При закладанні угольного каменя на тій площі під будову „дому людового Т. Ш. Л.“ в присутності печеніжинського старости дня 6-го січня 1929 р. полилася українська кров... Це тільки мимоходом для ілюстрації відносин і на доказ двох мір, які влада примінює до українських і таких самих польських шкільних товариств.

Ці й інші репресії гартують українське населення й підбадьорують до послідовної витривалої боротьби за свої права аж доки не осягне остаточної перемоги.

Серед таких важких, несприятливих відносин приходиться „Рідній Школі“ вести творчу шкільну й виховну працю. Однак „Рідна Школа“ веде її й виказує постійні поступки. Сучасний стан шкіл і виховних заведень „Рідної Школи“ в 1928/9 шк. р. ось який:

Захоронки й діточі садки Р. Ш.

Зачнемо від найнищого типу — від захоронок. Найбільшу увагу звернено на найбільше загрожений Львів і львівський повіт. В самому Львові є 6 зразково ведених захоронок, а у львівському повіті: в Пасіках, Замарстинові, Знесінню, Клепарові, Леванцівці, Збоїсках і Винниках.

*) По законам дарувати громад. площу має право тільки законно вибрана громадська рада, а ніколи наказний комісар громади.

В інших повітах має „Рідна Школа“ не тільки педагогічний провід над захоронками, але й матеріально причиняється до їхнього удержання як н. пр. в Буську, Ходорові, Раві руській, Угнові, Белзі, Радехові й ин.

О скільки захоронки ведуться цілий рік (в літі і в зимі), то діточі садки — є тільки сезонови: на весні, а по найбільшій часті в літі. Там дітвора в передшкільному віці дістає старанну опіку й науку у відповідній легкій приступній формі (граючись), а родичам занятим в полі чи при иншій праці — це прямо благодать. Таких сезонних діточих садків багато у всіх повітах Східної Галичини. Ба навіть в Кракові повстав такий діточий садок і має величезний вплив не тільки на доцільне виховання самої дітвори в українському дусі, але й на родичів, частинно, або й зовсім спольщених, які під впливом своїх же маленьких діточок наворачтають до вживання в дома української мови.

Народні школи й збірні лекції Р.Ш.

Стан народніх шкіл і збірних лекцій в 1928/9 шк. р. ось який:

У Львові удержує „Рідна Школа“ такі нар. школи: 7-кл. хлопчау і 7-кл. дівочу ім. Грінченка, 7-кл. дів. і 4-кл. хлоп. ім. Шевченка, 4-кл. мішану ім. князя Льва й 4-кл. міш. ім. кор. Данила. У львівському повіті: 2-кл. міш. в Клепарові, 2-кл. міш. в Левандівці й 1 експозитуру в Замарстинові.

В краю виключно коедукаційні (мішані) нар. школи, а саме:

7-кл. школи: в Дрогобичі (ім. Шевченка).
Золочеві, Копичинцях, Станиславові й Стрию.

4-кл. школи: в Бережанах, Долині, Рогатині, Печеніжині й Самборі.

3-кл. школа: в Бересті над Бугом.

2-кл. школи: в Коломиї, Радехові, Чабарівці, Звинячу й Глубічку.

1-кл. школи: в Борщеві, Гусятині, Дрогобичі (ім. Івана Франка), Гулькові, Посвиржі й Циганах.

Всі меншеклясові школи — це т. зв. розвояві, цебто будуть розширювані на більшеклясові в міру зросту числа дітей.

Слідуючі громади мають вже зорганізовані збірні лекції „Рідної Школи“, в яких вчать учителі (ки) з повною кваліфікацією: Абрамова, Алтонівка, Березів нижній, Винники (пов. Сокаль), Грамітна, Делятин, Жабе (Криве Поле, Під Крентою й Жабівське), Карлів (заняті 4 учит.), Ключів малий (заняті 3 учит.), Космач (село, Медвежий, Плаюц, Рушор і Ставник), Княздвір, Кулеби, Мишин (заняті 2 учит.), Монастир Лішнянський, Пядики, Халупки Медицькі, Ходорів і Скоморохи Старі.

Отже в 1928/29 шк. р. було:

народних шкіл: 31,	дітей: 3829,	учителів(ок): 150
збірних лекцій: 25,	„ 1003,	„ 35

Разом нар.

шкіл і зб. лекц.: 56, дітей: 4832, учителів(ок): 185

Не дивлячись на всі перепони — організація нових приватних народних шкіл згідно збірних лекцій поступає безупинно вперед.

Учительські семінарії Р. Ш.

Стан учительських семінарій в 1928/9 шк. році ось який:

Місцевість:	Рід:	Число учениць (ків) по клясам:					Разом:
		I:	II:	III:	IV:	V:	
Коломия	жін.	29	29	36	30	34	158
Львів	жін.	43	39	21	40	35	178
Львів	муж.	18	26	24	12	15	95
Самбір	жін.	32	31	36	30	38	167
Стрий	жін.	36	38	40	31	38	183
Разом:		158	163	157	143	160	781

У всіх учительських семінаріях було занятих учительських сил: 53 етатових і 48 доходячих. На 5 учит. семінарій є 4 жіночі й тільки 1 мужеська (у Львові, вул. Театинська, ч. 10), яка є взагалі самотнім українським заведенням в Польщі для виображення учителів. Не дивлячись на це, що ця муж. учительська семінарія відповідає всім вимогам, а від біж. шк. року міститься в гарній просторій гігієнічній домівці й наука ведеться передполуднем — шкільна влада зволікає з концесією й таким чином ця семінарія має офіційну назву — учительські семінарійні курси. Неуділення концесії дуже загрожує існуванню цих курсів.

Гімназії Р. Ш.

Стан гімназій в 1928/9 шк. році такий:

Місцевість:	Рід:	Клас:	Учеників:	Учениць:	Разом:
Городенка	клясичні коедукаційні	I—V	72	28	100
Дрогобич		I—VIII	236	29	265
Золочів		I—VIII	181	66	247
Рогатин		I—VIII	334	59	393
Чортків		I—VI	100	35	135
Яворів		I—VIII	174	22	196

Коломия	гуманіст. дівочі	IV—VIII	—	106	106
Львів		IV—VIII	—	90	90
Станислав.		I—VIII	—	151	151
Тернопіль		I—VIII	—	154	154
Разом	6 клас. коедук 4 гум. дів. гімн.	1097		740	1837

У всіх гімназіях було занятых учительських осіб: 100 етатових і 70 доходячих.

При середніх школах існують бурси для убогої молоді, в яких вона попри гігієнічне приміщення й здоровий харч дістає поміч в науці, батьківський нагляд, а у вихованні звертається пильну увагу на національний бік.

Фахові школи Р. Ш.

Торговельна школа у Львові при вул. Корняків, ч. 1. — це коедукаційна 3-літна школа, при якій є 1-річний курс абітурієнтів (ок). Від 5-го жовтня 1911 р. до 24-го лютого 1924 р. вело її Т-во „Просвіта“ а від 25-го лютого 1924 р. перебрало її Т-во „Рідна Школа“ і під його кермою остає по нинішний день.

Ця торговельна школа розвивається правильно й фреквенція її постійно росте, як це бидко з оцего порівнання:

1924/5:1927/8:1928/9:

Трирічна школа:	I кл.	39	56	82	учеників (ць)
„	II „	22	32	45	„
„	III „	—	21	30	„
Одворічн. курс	абітур.	39	40	54	абітурієнт(ок)
Разом		100	149	211	

Таким чином в порівнанні до 1924/25 шк. р. зросла фреквенція в 1927/28 шк. р. на 49%, а в 1928/29 шк. р. на 111%. Це природний наслідок того, що ця школа відповідає потребам нації та стоїть на височині свого завдання. Вона гарно вивінувана габінетами, збірками з області товарознавства й іншими приборами до навчання. Має 15 учительських сил (4 етатові і 11 доходячих) — всі з вищими фаховими або загально образуючими студіями. При школі існують курси світових мов, курс писання на машині (школа посідає велике число машин до писання різних системів) і курс переплетництва.

На науку кооперації, яка є обовязкова, звертається особлившу увагу, а з найблишим шк. роком плянується отворити окремий (IV) рік виключно для кооперації. — Абсольвенти курсів абітурієнтів відбувають піврічну практику в „Центросоюзі“, де підготовляються на референтів Повітових Союзів Кооператив. Дирекція торговельної школи змагає, щоби абсольвентів 3-річної торговельної школи приймали П. С. К. на практику до кооператив I і II ступня, як це було перед війною.

З огляду на поширення кооперативного й взагалі торговельного руху та на зростаюче запотребування фахових торговельно-кооперативних співробітників, було б пожаданим, щоби в більше віддалених від Львова повітових осередках закладати на разі бодай 1-річні торговельно-кооперативні приватні школи. За скороченими плянами таких 1-річних шкіл і всілякими інформаціями взагалі звертатися до Гол. Управи „Рідної Школи“ у Львові, Ринок ч. 10.

Фахово доповняючих шкіл має „Рідна Школа“ 7, а саме: у Львові 2 (1 муж. і 1 жін.), в Перемишлі 2 (1 муж. і 1 жін.) і по 1 мужеській в Коломиї, Станиславові й Тернополі.

У всіх цих школах було в 1927/8 шк. р. з початком 712, а з кінцем 581 учен.

По фахам було металівців 198 (в тому: шлюсарів 124, електротехніків 14, ковалів 28, відливників 6, бронзівників 9 інших 17), столярів 100, токарів 1, теслів 1, стельмахів 15, кравців 134, шевців 76, кошикарів 1, малярів 7, переплетників 1, інших 47; разом 581.

В тих школах було занятих 52 учителів з фаховою освітою: з того 15 доходячих вчило безплатно.

Зразкові варстати: Ткацько-килимарські варстати „Рідної Школи“ в Борщеві розрослися й перетворилися в спілку „Повісмота“ можуть дати початок текстильному промислові на Поділлі. Тепер іде з черги підготовка для створення шлюсарських варстатів в Борщеві.

В Сокалі удержує „Рідна Школа“ ткацько-килимарські варстати й устроює курси. Це дуже важна позиція, бо має вплив не тільки на цілу галицьку Надбужанщину, але й на сусідну Волинь.

Третій центр текстильного промислу для Підкарпаття задумує створити „Рідна Школа“ в Самборі. Вже всьо підготовлене.

Власні варстати деревляного промислу (столярство й гуцульські вироби) має „Рідна Школа“ в Косові; вони містяться в гарній власній домівці „Рідної Школи“.

Заходами „Рідної Школи“ повстала в Синевідську зразкова столярсько-мебльова робітня, якою займається створена для цієї цілі „Рідною Школою“ кооператива „Промисл“. Ці варстати мають власний будинок, в якому сама робітня виносить 18 метрів довжини й 10 м. ширини.

На укінченні підготовча праця під створення шлюсарсько ковальських варстатів в Бориславі.

Під патронатом „Рідної Школи“ остають шлюсарські варстати кооперативи в Радехові.

Принагідні фахові курси устроїла „Рідна Школа“ в 1927/8 шк. році ось які: — шиття й крою в Богородчанах, Блюдниках (біля Галича), Буську, Камінці Струмиловій, Комарні, Ходорові й Лежайську; — куховарські в Русові (біля Снятина) і курс для термінаторів в Судовій Вишні, який в 1928/9 шк. р. перетвориться у „виклади для термінаторів“.

З огляду на це, що поширений автомобільний рух може дати заробок багатьом вишколеним шоферам, — Головна Управа „Рідної Школи“, не маючи власних автомобілів ані гаражів, увійшла в переговори з „Львівськими Самоходовими Курсами“ у Львові, вул. Міцкевича ч. 28, які обіцяли приймати на шоферські курси кандидатів-Українців без ніяких обмежень та до того частині учасників курсу обіцяли деякі полекші. На поклик „Рідної Школи“ зголосилося в 1928/9шк.р. на ті курси поважне число Українців і далі зголошуються.

Курси для неграмотних, українознавства, бібліотеки й культурна праця Р. Ш. взагалі.

Кожного року веде „Рідна Школа“ курси для неграмотних особливо ж на Поділлі й Покутю, а також в Мостищині й других областях краю, веде курси українознавства для української дітвори й молоді неукраїнських шкіл та ремісничої молоді й закладає при своїх кружках і школах бібліотеки — особливо ж для дітей і молоді.

Окрім того устроює виклади, відчити, святочні обходи, концерти, руханкові пописи, театральні вистави, фестини й т. п. Все це не тільки причиняється до освідомлення нашої дітвори й молоді, але й має незвичайно корисний вплив і на старше громадянство

В біжучому (1928/9) шк. році ввела „Рідна Школа“ карти звільняючі від алькогольних напитків з нагоди прийнять у свята й при різних нагодах, маючи на меті відтягнути по змозі від тої отрути українське громадянство, яке бодай частину з того приводу заощаджених грошей жертвувало би на „Рідну Школу“. Ця акція найшла вже гарячих прихильників і є надія, що число їх буде постійно рости. Це безумовно здоровий серед українського громадянства й має велике суспільне й виховавче та моральне значіння.

Видавнича діяльність Р. Ш.

„Рідна Школа“ видає шкільні книжки, з області українознавства, літературні твори, різні повісті й видавництва для дітей і старших і т. п. та продає у власній книгарні у Львові, вул. Руська ч. 3 власні й чужі, краєві й заграничні видання.

Організаційний бік „Рідної Школи“.

По кінець квітня 1929 р. числила „Рідна Школа“ 325 уконституованих і 159 неуконституованих кружків та 2 Повітові Союзи Кружків „Рідної Школи“. Число членів виносило: 26.913 звичайних і 17 членів-добродіїв. (Звичайні члени платять по 2 зол. річної членської вкладки, яка для незаможних селян і робітників знижена до 1 зол. річно. Членами-добродіями є ті українські громадяне чи товариства, що зложать на „Рідну Школу“ 50 америк. долярів або предмет тої вартости та їх прийме Головна Управа „Рідної Школи“ як членів-добродіїв.) Річ ясна — такий стан є дуже неvistарчающий, бо діяльний кружок „Рідної Школи“ повинен повстати в кожній українській громаді й взагалі там, де є більше число Українців. Отже число Кружків повинно виносити до 5.000. Під прапором „Рідної Школи“ повинні згуртуватися всі Українці й Українки, а вже що найменше повинно таке підставове всенародне Товариство числити мільон членів. Тоді зможе „Рідна Школа“ як слід сповнити своє завдання.

Значіння приватних шкіл.

Вище подані циферні та поіменні зіставлення шкіл і виховних та практичних заведень і курсів представляють дуже поважний білянс дотеперішньої праці „Рідної Школи“. Одначе всі ці досягнення є лише початком — є зародком, з котрого має щойно розростися наше приватне шкільництво відповідно до

великанських потреб українського народу під Польщею й вимог часу.

Велика частина українського громадянства зрозуміла вже підставове значіння рідного приватного шкільництва, особливо ж в часі наступу на завоювання душі української дитини й підпомагає його морально й матеріально.

Однак це зрозуміння не вкорінилося ще як слід у найширші верстви українського народу, не дійшло ще до найдальших закутин західно-українських земель. Ба навіть між інтелігенцією ще й нині лучаються сумні поодинокі випадки недоцінювання та прямо нехтування свого ж рідного приватного шкільництва. Попри велике число ідейних заслужених, відданих цілою душею „Рідній Школі“ громадян і громадянок — лучаються тут і там і такі одиниці — „патентовані патріоти“, що минають свою рідну школу й посилають свої діти до дальшої чужої державної часом навіть чужої приватної школи. І це саме найпоганіша черта рабської душі такого хитруна - „інтелігента“, який повинен якраз світити гарним прикладом „меншому братові“, а на ділі являється деморалізаційним осібняком між здоровою українською громадою. Такий нездоровий об'яв подвійної моралі („меншому братові“ горячо поручає свою приватну рідну школу, але в тому самому часі свою власну дитину посилає до чужої — хоча гіршої) вже самий собою дуже шкідливий. Однак багато гірше, якщо такий осібняк преться до проводу нації чи в якій небудь інституції, бо й таке буває...

Якже корисно відбиває супроти того здоровий інстинкт, незіпсована психіка нездеморалізованих громадян села, що вагу рідної школи розуміють не теоретично, уважаючи її тільки як гарний клич, — але практично, зводячи за неї вперту боротьбу з адміністрацією, з поліцією, витрачаючи чимало гроша на інтервенційні поїздки до вищих шкільних властей, вдержуючи збірні лекції, не дивлячись на безправну заборону, не лякаючись кар грошевих і арешту (н. пр. Печеніжин, Мишин, Космач, Лисиничі під Львовом і другі) і всі вони не вважають це надзвичайним подвигом, якимсь надзвичайним „патріотизмом“, громадянською чи національною „посвятою“, не вважають себе „мучениками“ за ідею, — а тільки сповняють святий обов'язок супроти свого молодого покоління і в його обороні. Якщо таке розуміння справи, практичне розуміння ваги рідного шкільництва пошириться на всі здорові широкі маси українського народу, тоді й наше приватне шкільництво матиме тверді, незрушні основи.

А всім тим, що не розуміють, не хочуть розуміти, не доцінюють чи прямо нехтують значіння свого рідного приватного шкільництва, кривлять душею, хитрують, обманюючи себе й других — радимо перечитати невеличку але поважну брошулку — збірну працю „Przeszłość i Przyszłość Szkolnictwa Prywatnego“, яка вийшла друком у Варшаві 1922 р. З неї вони переконаються про величезну роль польського приватного шкільництва у відродженні польської нації і держави та багато навчаться. З цією метою наводимо

деякі більш маркантні цитати з тої брошурки. Між иншим читаємо там:

„З гордістю згадуємо 1863 й рік (польське повстання проти російського уряду. Прим. І. Г.)...
... І був би безплідно пропав геройський подвиг 1863 р., якщо не став би до тихої впертої боротьби цілий легіон безоружних героїв“. (Тут мова про польських вчителів. — Прим. І. Г.).

„... Переслідування віри, рідної мови й національного духа було б могло стати смертельним ударом для народу...“ В тому важкому положенні польські приватні школи стали тою гранітною скалою, об яку розбилися русифікаційні філі царського режиму.

Помилявся би той, хто думав би, що польська суспільність під російською займанщиною відразу зрозуміла велике підставне значіння свого рідного приватного шкільництва й його як слід підпомагала. Противно— автори брошурки гірко нарікають на неохоту польської суспільности до власних приватних шкіл. — „Приватні дівочі школи не боролися вправді з такою неохотою суспільности як хлопячі — читаємо там, — одначе за те боролися з ще безогляднішим переслідуванням уряду“.

„Тільки що 1905 рік (бойкот російської школи. — Прим. І. Г.) отверезив польську суспільність, звернув її увагу на це, що існує приватна школа, до тепер легковажена, яка може заступити державну школу. Від тої хвили починається широкий розвій приватних шкіл з польською викладовою мовою... Польська суспільність у власному добре зрозумілому інтересі, — щоби мати де образувати

молоде покоління після того, як польська молодь масово покинула російські школи — не жаліла матеріяльних засобів на закладання й удержування приватних шкіл“.

„...Приватні школи створювали доковані факти а місцеві власти, як тільки зорієнтувалися, то заборонювали, грозили а навіть замикали школи... Російські власти звертали увагу навіть на такі річи як географічні мапи в польській мові, за якими шукали по школах шкільні інспектори (ревірові) або польські заголовки в шкільних дневниках, свідоцтвах видаваних ученикам і т. п. Боротьба була довга і завзята, одначе закінчилася нашою побідою...“

„Та ідейна боротьба видала імпонуючий овоч патріотизму зашіпленого в душах вихованків. Нестримний рух молоді тих шкіл при формуванні польської армії в часі, коли вітчизна була загрожена, є найкращим свідоцтвом ідеології тих шкіл“

„...Шо дух народу не вмер, шо геройський подвиг січневого повстання не пропав без наслідків — це їхня заслуга, їм належить не менша вдяка, як ветеранам 1863 року“.

Киньмо тепер оком на наші досягнення на області приватного рідного шкільництва в порівнанні до дійсних і невідложних потреб, узгляднюючи при цьому число державних національних шкіл в Польщі. — Зваживши, шо в найліпшому разі на загальне число населення в Польщі припадає на Поляків дві третини (67%), а шо найменше одна третина (33%) на інші народи — повинен і розподіл народніх і взагалі всіх шкіл ріжного типу

відповідати тому ключеві. На ділі на загальне число всіх державних народніх шкіл у Польщі є польських 92·4% а непольських 7·6%.

Та Поляки таким станом ще не вдоволяються. Крім того (по стану з 1 грудня 1925 р.) удержують вони 451 польських приватних народніх шкіл. В тому самому часі було прив. нар. шкіл: німецьких 460, жидівських 316 і литовських 86, а українських тільки 20. — Правда в біжучому (1928/29) шк. році числимо вже 56 приватних нар. шкіл і збірних лекцій, одначе й той стан є каплею в морі в порівнанні до великанських потреб, створених зліквідуванням 3.000 українських державних шкіл.

Так воно в Польщі. В других державах ще більше звертається увагу на приватні школи і ложиться на них великанські суми. У таких найкультурніших державах як Франції та Англії половина загального числа шкіл — це приватні школи.

Та лишім державні народи, які живуть серед найкращих обставин та пригляньмося недержавним, от... хотьби американським муринам: Після стану з 1927 р. мали мури-ни в Злучених Державах 48.000 муринських народніх учителів, 77 муринських гімназій і університетів, де було записано 13.680 студентів, 3.500 лікарів, 50 архітектів, 184 інженерів, 145 винахідчиків і рисівників, 207 хеміків та 56 000 кваліфікованих ремісників. Мурини вважають цей стан — особливож в ділянці кваліфікованих ремісників — дуже неvistарчаючим і всіх сил докладають щоби їхне число як найскорше подвоїти і потроїти. А треба мага на увазі, що ці всі величезні

досягнення — це вислід приватної ініціативи-приватної праці, приватних засобів тих муринів, на котрих звикли ми „дивитися з гори“. Як далеко ще нам до — муринів..

Таким чином хід визвольних змагань Поляків і інших народів, що відбувався на наших очах, наведені факти і цифри доказують необхідність рідної школи для нації, що бажає жити власним життям а не стати погноєм для зросту чужої культури і чужої нації.

Не даром Ферстер ще перед війною писав знаменні слова: „В німецькій школі може працювати тільки Німець, бо чужинець-вчитель повів би німецький нарід до руїни і нещастя“. („Deutsche Bildung, deutscher Glaube, deutsche Erziehung“ 1906). А до чого ж може довести і чужа школа і чужий учитель?— На це дає нам найкращу відповідь наша таки українська історія.

В „пересторогах“, писаних в 1605—1606 роках, а яких автором — на думку Івана Франка — був багатий львівський міщанин, фабрикант і торговець вибиваних шовкових матерій, Юрко Рогатинець, енергічний і славнозвісний діяч львівського брацтва, — читаємо між иншим дослівно :

„... Били великіє ревнителі, іж много з великим коштом церквей і монастирей намуrowали й маєтностями опатрили, золотом, сребром, перлами і дорогими каменями церкви приоздобили, книг великое множество язиком словенским нанесли, — леч того, што било найпотребнійшеє школ посполитих (народніх) не фундовали... І так то вельми много зашкодило Панству Рускому, же не могли школ і наук посполитих розширяти і оних не фун-

довано: бо коли би били науку міли, тогди би за невідомостію своєю не прийшли до такої погибелі“.

Не вже ж, — маючи перед очима наше сумне минуле й неменше сумне сучасне, — ми не добачуємо ще й нині цієї чорної пропасти, в яку запровадить український народ чужа школа й чужий учитель? — Не вже ж ми ще нині й не зуміємо для ратування свого молодого покоління зорганізувати своє приватне шкільництво й дати йому матеріальне забезпечення?

Та ми переконані, що самозаховавчий інстинкт, здоровий розум і любов для свого ж молодого покоління, своєї крові, переможуть отяжілість, байдужність і інші шкідливі наслідки вікової неволі, оживе в нас світла традиція недавніх минулих Великих Днів і всі Українці, Українки, українські товариства, інституції, кооперативи, підприємства й організації сповнять і постійно сповнюватимуть свій обов'язок супроти „Рідної Школи“ й таким чином дадуть їй моральні й матеріальні засоби розбудувати своє приватне шкільництво на всіх його ділянках, а в першій мірі всенародне і фахове відповідно до його великанських потреб.

Матеріальні засоби „Рідної Школи“

На удержання існуючих шкіл та виховних і практичних заведень „Р. Ш.“ і на їх розбудову мусить постійно складати зорганізовано й поодинокі все, що живе українського лут і за кордоном при кожній нагоді, бо ж ніхто нам не допоможе, якщо ми самі собі не-

поможемо. Для цієї необхідної всенародньої акції прийнято ось такі правила:

1. К р у ж к и „Р і д н о ї Ш к о л и.“ Передусім подбати, щоби в кожній громаді, де живуть Українці, повстав діяльний Кружок „Рідної Школи“, а всі Кружки даного повіту чи даної області створили Повітовий Союз Кружків „Р. Ш.“. Інформації, статуті й готові подання пересилає на бажання даром Головна Управа „Рідної Школи“ у Львові, Ринок ч. 10.

2. П о г о л о в н е ч л е н с т в о. Кожний Українець і кожна Українка, кожна читальня, кооператива, молочарня, „Луг“, „Сокіл“, філія Сільського Господаря“, церковне брацтво та кожна українська організація і підприємство взагалі мусить стати звичайним членом „Рідної Школи.“

Річна вкладка виносить 2 до 10 зол., а для незаможних селян і робітників 1 зол. Таку низьку членську вкладку встановлено тому, щоби найширшим масам українського народу уможливити вступ до цієї всенародньої організації. Одначе обов'язком кожного вступившого члена є точно вплачувати членські вкладки. В члени вписуватися до своїх приналежних Кружків, а де ще їх нема, то прямо до Головної Управи „Р. Ш.“ і зараз складати членські вкладки. Діти і молодь народних і середніх шкіл по законним постановам не можуть бути членами ніяких позашкільних товариств і установ; натомісць студенти(ки) усіх високих шкіл та молодь сільська і міська, що покінчила народні школи, можуть і повинні бути діяльними членами „Р. Ш.“.

Опріч звичайних членів є члени-добродії Членом-добродієм стає той, що жертвує одно

разово 50 ам. долярів на „Р. Ш.“, або предмет тої вартости і котрого Головна Управа Р. Ш.“ заіменує таким членом. Всі наші фінансові, економічні і продуктивні інституції, більші кооперативи і заможніщі поодинокі громадяне і громадянки повинні стати членами-добродіями „Р. Ш.“.

На поголовне членство слід звертати як найбільшу увагу, бож це основа моральної сили Товариства.

3. Оподаткування на „Рідну Школу“. Всі фізичні члени а також кооперативи, товариства й підприємства дають по думці однодушної ухвали анкети всіх культурних, економічних і політичних краєвих централей з 3.VI.-1920 р. кожного місяця 1% добровільного датку на „Р. Ш.“ від своїх платень, заробітків і взагалі від бруто доходів. Опріч того кооперативи, молочарні, різні фінансові і взагалі економічні установи повинні з чистих зисків якусь квоту, відповідну до їх фінансової сили, призначувати на „Р. Ш.“.

4. Громадські субвенції на „Рідну Школу“. Кожна громадська рада, що є в українських руках, або в якій Українці мають вплив, повинна безумовно вставити в щорічний громадський бюджет поважнішу квоту на „Р. Ш.“. Це тим більше, що наказні громадські комісарі і наказні т. зв. „прибічні ради“ давали і дають не тільки великі суми нашого громадського гроша, але й роздаровували наше громадське майно на польські цілі а з окрема на „Т.С.Л.“ (н. пр. в Яблонові в печеніжинському повіті, про що була мова вище).

Ба не тільки на краєві польські цілі але, навіть на польське шкільництво в чужій дер-

жаві (в Німеччині) наказують воєвідські уряди вставляти нашим громадським радам субвенції до громадських бюджетів. На доказ наводимо один з таких урядових документів в оригіналі:

Wydział powiatowy w Kopyczyńcach L. 624/29. Subwencja na szkolnictwo. Kopyczyńce, dnia 4. lutego 1929 r. Do Wszystkich Zarządów Gminnych w powiecie. Po myśli zawiadomienia Urzędu Wojewodzkiego z dnia 21/I 1929 L. S. O. P. S. O. 541/29 szkolnictwo polskie w Prusach ma obecnie widoki rozwoju, brak mu jednak na ten cel odpowiednich funduszków, ponieważ i Rząd nie rozporządza również potrzebnymi zasobami. W podobnych okolicznościach jest obowiązkiem społeczeństwa wszelkimi siłami poprzeć materialnie tę ważną sprawę, — zwłaszcza tam, gdzie chodzi o szkolnictwo powszechne. W szeregu instytucyj, które mogą i powinny przyjąć tej akcji z pomocą, stanąć powinny w pierwszym rzędzie Rady gminne i Rady miejskie. Ponieważ posiedzenia budżetowe już się odbyły, należy przeto dodatkowo na najbliższym posiedzeniu w bieżącym miesiącu uchwalić subwencję na cel powyższy w kwocie 100 zł., którą przy badaniu budżetów wstawi się w dział wydatków nadzwyczajnych. Mogą być uchwalane i kwoty wyższe. Dodatkową uchwałę przedłożyć należy najpóźniej do końca lutego 1929 r. — Komisarz Rządowy dla rozwiązanej Rady powiatowej Władysław Janowski mp. (Starosta).

Якщо польські правлячі чинники прямо наказують вставляти в бюджети українських громад субвенції на цілі, які не мають ніякого відношення ані до українських громад ані до українського населення ані до західно-українських областей ба й до польської держави взагалі — то українські громадські ради й українські радні мають прямо моральний обов'язок вставляти більші квоти на субвенцію для „Р. Ш.“, яка після ліквідації українського державного шкільництва під Польщею являється одиноким двигуном українського шкіль-

ництва й виховання на всіх західно-українських землях. Та не тільки треба вставляти в бюджет, але й всіма силами подбати, щоби повітовий виділ (староста) цю позицію затвердив. Це при послідовності та незломній волі і рішучості наших радних і цілого українського народу зовсім можливе до переведення і на це маємо вже докази (н. пр. Винники 250 зол., Перемишль 500 зол., Городенка 890 зол., Чортків 1000 зол., Сільно 100 зл. і т. д.).

Східно-галицькі Повітові Ради видали були в мин. році 150.000 зол. на польські школи. Чи не можна домагатися, щоби бодай стільки призначували й на українські школи?

Послідовно переведена ця акція дала би „Рідній Школі“ дуже поважну квоту, бо $1\frac{1}{2}$ до 2 мільонів зол. річно!

5. Масові збірки на „Рідну Школу“. Такими збірками є традиційні Дні Рідної Школи а саме: „коляда“, „писанка“ і осіння збірка на „Р. Ш.“ — Дні Рідної Школи слід використати для поширення й поглиблення рідно-шкільної ідеї, а що до збірок — то подбати, щоби не минути ні одної громади, ні одної організації, ні одної хати; збірки повинні мати маніфестаційний характер саме своєю масовістю, — від неї ніхто і під ніякою умовою не сміє відтягнутися.

6. Одно яйце на „Рідну Школу“! Цей клич повинен прийнятися серед селянських мас. Бож навіть найбіднішому селянинові чи селянці не є важко дати 1 яйце в місяць на „Р. Ш.“. А якщо зробить це кожного місяця кожна хата, то цей для поодиноких громадян невеличкий даток принесе „Рідній Школі“ кожного місяця велику, поважну

суму. — А буває, що господарна газдиня, у якої більше курий, поминить одну курку для „Р. Ш.“ і всі яйця від неї дає на „Р. Ш.“. — Очевидно яйці продавати в місцевій кооперативі і гроші передавати до приналежного Кружка „Р. Ш.“ за посвідкою або пересилати до Головної управи „Р. Ш.“ у Львові Ринок ч. 10.

7. Принагідні збірки на „Р. Ш.“ з нагоди родинних обходів (вінчання, хрестини, замість вінців на домовину, замість граюляційних заяв чи телеграм, замість святочних побажань і т. п.) ; з нагоди церковних богослужень і празників збирати під церквою чи в церкві до пушки чи на тацу — очевидно за дозволом приналежного о. пароха; з нагоди забав, товариських сходин, ювілеїв, ріжних зборів, національних свят і т. п. пам'ятати на „Р. Ш.“ і заініціювати складки на її цілі.

8. Прилюдні видовища на дохід „Р. Ш.“ Улаштувати концерти, театральні вистави, руханкові вправи і пописи, забави, чайні вечери, фестини і т. п. з виключним доходом на „Р. Ш.“ Опріч того від усіх інших таких і т. п. видовищ, уладжуваних кимнебудь і на які небудь цілі, частину доходу призначувати на „Р. Ш.“.

9. Карти „Рідної Школи“ звільняючі від алькогольних напоїв. Тяжкі міліони видає наш народ (як інтелігенція так і широкі маси) на алькоголь особливож при ріжних нагодах. Цей поганий звичай так вкорінився, що „не випадає“ не погостити когось алькоголем при такій чи іншій okazji.

„Рідна Школа“ видала артистично виконані карти звільняючі від алькогольних на-

поїв і як хто набуде таку карту, той не має обов'язку гостити когонебудь алькоголем. Таким чином заощаджується багато здоровля і гроша, ріжних неприємностей а часом нещасть.

Карти „Р. Ш.“ набувають громадяне, громадянки, касинові і інші товариства, забавові гурти, ріжного роду комітети і брацтва з нагоди церковних, національних, освітних, ювілейних і інших свят та родинних обходів як: іменин, весілля, хрестин, похоронів поминок і т. п.

На таку карту „Р. Ш.“ дається добровільний даток довільної висоти, одначе не менший як 2 зол. — Карти можна набути в кружках або в Головній Управі „Р. Ш.“

10. Здержуватися від курення і частину заощаджених грошей давати на „Р. Ш.“ — Якщо такі налогові курці як Араби постановили здержатися від курення і заощаджені гроші призначують вони на викуп землі в Палестині від Жидів, — то й ми можемо бодай обмежити курення, якщо тяжко приходить комусь відразу відзвичаїтися від того наркотику, на який витрачуємо тяжкі міліони.

11. Пушки на „Р. Ш.“ в публичних льокалях, склепах, товариствах, кооперативах, банках, канцеляріях, біля телефонів і т. п., а також в приватних домах приносять значні приходи, — особливож, якщо є кому звернути, увагу, щоби жертвували хоча б найменший гріш на „Р. Ш.“.

12. Патент-грамота для „Р. Ш.“ З кругів українського купецтва підношено в часописях (н. пр. п. Іван Скоморівський), щоби

кожний купець і працелавець, викупаючи при кінці кожного року „патент“ по ціні 10 зол. до 200 зол. платив 10% на „Рідну Школу.“ Проектодавці виходять з того заложення, що всі, що користають із заробітку і черпають доходи на області українських земель, як купці, адвокати, ремісники, кооперативи, підприємства і т. п. повинні викупити в „Рідній Школі“ патент-грамоту. — Булоб побажаним, щоби цей гарний проект здобув право горожанства серед нашої суспільности.

13. Марки „Р. Ш.“ можуть стати великим джерелом доходу, якщо всі Українці (ки) наліплювати їх будуть на свою приватну переписку, якщо те саме робитимуть всі українські товариства, кооперативи, підприємства й організації, якщо на кожний рахунок і на кожну фактуру буде обовязок попри урядові державні стемплі наліплювати добровільно й марки „Р. Ш.“ — Перед війною була ця справа у нас досить добре наладжена. Слід надіятися, що з допомогою наших економічних і культурних установ і при живому заінтересуванні цілого українського громадянства цей прегарний звичай — наліплювати марки „Р. Ш.“ — пошириться та не тільки принесе „Р. Ш.“ значні доходи, але й матиме велике виховуюче значіння

14. Записи, даровизни, спадщини та всілякі інші джерела і приходи призначувати на „Р. Ш.“, причому розвинути як найбільшу ініціативу на місцях.

Чи це все так важко виконати? — Ні! Треба тільки зрозуміння справи, витревалости, почуття обовязку і незломної віри в живу-

чість нації та твердого, непохитного переконання, що через „Рідну Школу“ веде шлях до свободи і щастя українського народу, до здійснення його найвищих ідеалів.

За українську школу й українського вчителя.

Боротися за українську рідну школу як по мові навчання так і за її український характер і українського духа, боротися за українського вчителя — це рівнозначне з боротьбою за життя нації. Бо ціла історія і факти життя доказують, що „в чіих руках школа — в того руках і будучність нації.“

Незрозуміння підставового значіння цієї правди, незрозуміння необхідности боротьби за рідну школу, недоцінювання, маловаження й знехтування цієї найважливішої підставової справи — грозить в найдальших наслідках необчислимими, страшними, прямо катастрофальними наслідками для цілої нації.

Боротьбу за рідну школу повинні ставити на чоло своїх змагань всі українські політичні партії, вся українська преса, всі наші культурні, а навіть економічні організації, всі родичі й опікуни і весь український народ взагалі. Чейже не можна наших шкіл, наших беззахистних учителів оставляти „на поталу судьби“, на найтяжчі удари з противної сторони, неможна бездільно дивитися на це, як на наших очах руйнується то, що для нас повинно бути найважливіше і найдорожче.

Правда були в нас спроби оборони рідного шкільництва переведжені на ширші розміри. Наші народні маси виявили велике заінтересування й зрозуміння справи, а навіть чима-

ло жертвенности, одначе не було тої залізної волі, витревалости, і послідовности, що єдино рішає про остаточний успіх. Боротьби не перекладено в кожному поодинокому випадку через всі інстанції, а опісля не доведено до найдалших консеквенцій, які єдино можливі як відповідь на заподіяні тяжкі, разячі кривди та не створювано доконаних фактів, як це робили в подібних обставинах другі народи, от хочби й самі Поляки під російською та німецькою займанщинами.

Німці на польському Горішному Шлезку ведуть боротьбу за німецького вчителя, за кожду німецьку дитину з подиву гідною енергією і консеквенцією. Рік-річно вносять німецькі родичі „заяви“ за німецькими школами (перекладають т. зв. „шкільні плебісцити“), не зражуючись відмовними рішеннями, відкликаються через всі можливі інстанції, вносять скарги до адміністраційного трибуналу і жалоби до Ліги Націй, яка їх кілька разів розглядала, висилала на місце свої комісії та передавала справу гагському Міжнародньому Трибуналові. Справа німецького шкільництва на західних окраїнах — це вічно ятрюча рана, яка побуджує німецькі маси до активності і як не нині то завтра мусить бути поладжена на справедливих основах.

Німецька витревалість і послідовність повинна стати гарним прикладом і для українських компетентних чинників та українських мас в боротьбі за українську рідну школу й українського вчителя.

Правна Оборона при „Рідній Школі“.

Весь тягар легальної боротьби за українське шкільництво й учительство вложила ук-

раїнська суспільність на „Рідну Школу“, яка спираючись на § 5 буква „з“ свого статута — створила для цієї мети Правну Оборону. Вона видає інструкції для переводження т. зв. шкільного плебісциту, потрібні формуляри, уділяє інформації в справі відкликів, на бажання виготовляє домагання, жалоби, рекурси і т. п., інтервеніює особисто в компетентних властей, наладжує оборонний апарат, висилає своїх референтів на місця, збирає висліди плебісцитової акції, а зокрема всілякі факти надужить і зловживаня і в законний спосіб використовує відповідно зібраний матеріял.

Така оборонна акція вимагає живого співділання повітів і громад, а в першій мірі української інтелігенції, свідомих селян і робітників, всіх політичних партій і преси — взагалі координації всіх національних сил, бо тільки тоді може числити на успіх.

Матеріяли про правдивий стан шкільництва.

Щоби можна успішно переводити оборонну акцію українського шкільництва, треба передусім докладно знати правдивий стан шкільництва на західно-українських землях під Польщею. Поданий тут статистичний матеріял спирається тільки на офіційальні дані, а вони неповні і не завжди відповідають дійсности — як це впрочім документально доказано на численних прикладах вище. Таке солідно зібране зіставлення про фактичний стан шкільництва вже саме собою дасть великий матеріял до оборонної акції, а до того дасть змогу нашим міродайним чинникам розглянутися в ситуації, обняти її цілість та в

кожному поодинокому випадку примінити відповідний спосіб оборони. Без того всяка хочаб найширша акція буде на ділі несистематична.

Необхідні ось такі дані: 1) Назва громади і повіту. 2) Кількокласова школа і з якою викладовою мовою. 3) Число дітей в шкільному віці і фактично записаних до школи по класам або бодай загально — по народности й віроісповіданні. 4) Імена і назвиска всіх занятих в дотичній школі учителів (ьок) і катехитів по народности й віроісповіданні. 5) Яка викладова мова була в дотичній школі за Австрії, коли і на якій підставі та по змозі яким рішенням змінено її. 6) Чи і які заходи роблено в справі повернення української викладової мови. 7) Інші дані і замітки (н. пр. чи і які приватні школи є в даній місцевості, які є там наші й чужі товариства й установи і т. п.)

Всі ці матеріяли повинні точно зібрати переслати, в першу чергу учителі, священик та члени місцевих шкільних рад, які безпосередно мають доступ до шкільних метрик, взагалі шкільних актів, або хтонебудь инший (адвокат, лікар, студент, кооператор, інтелігентний селянин або робітник) повинен — як то кажуть — „з під землі роздобути“ їх і переслати Правній Обороні при Гол. Управі „Рідної Школи“ у Львові, Ринок, ч. 10. — Партійні діячі повинні опріч того всі ті дані переслати також своїм партійним проводам до відома і відповідного використання.

Такі дані необхідні для зужиткування на парламентарній і міжнародній арені.

Чи потрібний шкільний плебісцит?

Передусім треба відповісти на питання: Чи взагалі вказаним переводити шкільні плебісцити?

Наша відповідь: — Як існує якийсь закон, то обов'язком нашим використовувати його до найдалших консеквенцій. При плебісцитовій акції є нагода як найкраще освідомлювати найширші верстви. Втягаючи їх до безпосередньої боротьби, виховується маси до активу. Тільки при недоцільній і неповній консеквентній акції з нашої сторони роблять надужиття і невдачі пригноблююче вражіння. Звичайно причиняються вони найбільше до спротиву, викликають завзяття, гартують характери та переконують маси, що неможна числити на ніякі закони — тільки на себе самого, на свою силу, на рішучість творити доконані факти, як цього заходить потреба. До тогож — як бачимо на двох рогатинських громадах: Чесниках і Обельниці (стор. 71—73 сеї книжки) — навіть при можливо найбільших зловживаннях можна віднести побіду, якщо із залізною консеквенцією поведеться боротьбу до кінця.

З другої сторони в наслідок занедбування шкільного плебісциту являється застій в безнастанних змаганнях на шкільній ділянці, притуплюється чуйність громадянства на безпеку існуючих неукраїнських шкіл для українського молодого покоління і цілої нації, широкі маси поволи зживаються з існуючим лихом та виказують чимраз менше відпорности. А з другого боку наші противники використовують нашу непорушність, виказуючи

перед світом, що ми погодилися з існуючим станом річи, бо вже не переводимо плебісцитів за українськими школами.

З таких причин не тільки вказаним, але й konieczним є переводити плебісцити за українськими школами.

Як налагодити й переводити шкільний плебісцит?

1. Закон про деякі шкільні постанови з 31. VII. 1924. р. В. З. ч. 79, поз. 766 і виконаний до нього міністеріяльний розпорядок з 7. I. 1925 р. В. З. ч. 3. поз. 33 дає право родичам дітей в шкільному віці вносити, що року шкільні деклярації за українською викладовою мовою в школі.

2. Шкільний плебісцит складається з двох частей: деклярації за українською школою вносять українські родичі або опікуни українських дітей в шкільному віці найдалше до 31. грудня, а опісля вносять деклярації до 30. квітня ті, що хотять польської викладової мови в школі.

3. В ціли переведення плебісциту за українською школою треба створити рухливий **Повітовий Комітет** для переведення шкільного плебісциту в цілому повіті.

В кожній громаді (місті, місточку і селі) створити **Місцеві Комітети**, які подбають про переведення плебісциту в своїй громаді.

4. За українською школою треба деклярацій за найменше 40 дітей. Одначе треба подбати, щоби деклярації попідписували і внесли всі українські родичі згідно опікуни за своїх дітей в шкільному віці.

5. Кождий батько чи опікун має підписати окрему деклярацію за свою дитину з домаганням української (ruskiej) школи в громадським уряді, який обовязаний даром потвердити власноручність підпису. В разі якої небудь перепони в гром. уряді внести проти начальника громади (війта, солтиса) жалобу, чи протест до староства, воевідства і міністерства внутрішніх справ. (Взірець жалоби поданий низше) Якщо це не помогло би, то підписи підтверджувати у нотаря, в суді або старостві.

Щоби збаламутити наших людей — видали Поляки шкільні деклярації в українській мові але за польською школою і підсувають несвідомим Українцям до підписування. Тому треба добре дивитися, які шкільні деклярації хто підписує, щоби замість за українською школою не підписав — нехотячи — за польською.

6. Щоби мати контролю над цілою плебісцитовою акцією й унеможливити надужиття шкільних інспекторів, треба шкільні деклярації вносити збірно, а до них можна долучити супровідне письмо та доручити за потвердженням рубрум. (Взірці подані низше). — Якщо який шкільний інспектор не схоче потвердити рубрум, то внести проти нього жалобу до шкільної кураторії та міністерства освіти, а шкільні деклярації вислати порученим листом і рецелі старанно переховати. Все це треба доручити, чи післати поштою так, щоби вплинуло до повітової шкільної ради найдалше до 31. грудня.

7. Шкільні інспектори досліджують відтак важність шкільних деклярацій і то осо-

бисто або через староство чи громадський уряд.

При цій нагоді ті, що досліджують, стараються звичайно намовити або настрашити родичів чи опікунів, щоби відкликали свої декларації і згодилися на утравізм, мовляв: — „То ви не хочете вчити дітей по польськи?“ — На це відповісти: — „В українській школі польська мова все одно є обовязковим предметом науки.“ — Або найкраще на всі питання сказати коротко: — „В шкільній декларації є всьо написане; більше не маю нічого додати ані змінити!“ — І кінець.

8. Як українські родичі внесли шкільні декларації за українською школою, то шк. інспектор дає знати Полякам, щоби вони вносили декларації за польською школою. Після закона треба до того важних шкільних декларацій за що найменше 20 шкільних дітей. Якщо Поляки не назбирають стільки підписів, то школа має бути українська. — Тому шкільні інспектори, управителі шкіл, польські учителі, поліцаї і різні агітатори намовляють наших людей, щоби підписували декларації за польською школою, а як не хотять підписувати то грозять, або підсувають по українськи друковані декларації за польською школою і так видурюють підписи.

Отже обовязком кожного свідомого Українця, в першу чергу нашої сільської інтелігенції а з окрема нашого духовенства, є поучити і остерегти батьків і опікунів, щоби не підписували ніяких нових декларацій ані протоколів та не лякалися ніяких погроз, бо для українських декларацій минув речинець 31 грудня.

Українці повинні розвідатися за всяку ціну, хто попідписував деклярації за польською школою і чи його підписи важні. Якщо підписи сфалшовані, або деклярації підписали особи, що не мають до того права, то донести шкільному інспекторові тому, бо він певно не буде сам переводити розвідів в тому напрямі.

9. Шкільні інспектори мають всі шкільні деклярації предложити шкільній кураторії найдалше до 31. травня з внесками в справі мови навчання. Шкільний куратор протягом місяця рішає про мову навчання в школі і повідомляє про це громаду, а крім того й одного з батьків, що вносили шкільні деклярації. Згадане рішення має громадський уряд вивісити в льокали громадського (гмінного) уряду.

Треба щодня ходити до громадського уряду і дуже пильнувати того, коли громадський уряд вивісив дотичне рішення, бо від тої днини числиться 14-дневний речинець рекурсу до міністерства освіти проти відмовного рішення шкільного куратора.

10 Внести своєчасно в неспізненому речинці добре умотивований відклик (рекурс) до міністерства освіти (з огляду на язиковий закон з 31. липня 1924 р. в польській мові) — це найважливіша справа. Спізнення речинця чи взагалі занедбання тієї справи ударемнює всю досі переведену нераз важку плебісцитову акцію.

На що звертати увагу при рекурсі?

Буває що, шк. куратор між відмовними мотивами наводить на підставі фалшивої переписи людности з 30. вересня 1921 р., що

В даній місцевості (чисто українській) в супереч фактичному станові річи нема 25% українського населення. В такому випадку треба в рекурсі документально виказати фальшивість урядової статистики на підставі пошвидки приналежного гр. кат. або гр. правосл. парохіяльного уряду (status animarum), ствердження дотичного громадського уряду, останнього передвоєнного урядового перепису (н. пр. „Gemeinde-Lexikon“ з 1910. р.) та інших достовірних документів.

Буває, що шк. куратор наводить мотиви прямо суперечні з законом н. пр.: Ствердивши що до даної школи є — возьмім — 150 обов'язаних дітей, а деклярації за українською мовою внесено тільки за 120 дітей, — виводить (спіраючися на § 3 закона з 31. липня 1924 р.), що викладова мова в дотичній школі могла би бути тільки тоді змінена на українську, якщо поза числом дітей, за яких внесено важні деклярації за українською мовою, **збракло б** 20 дітей в шкільному віці. — Такий мотив зовсім нестійний, бо факт, що лишилося 20 чи поперх 20 дітей в шкільному віці, за яких не внесено деклярацій за українською школою, не управняє кураторії до відмовного рішення. — § 3 закона з 31. липня 1924 р. постановляє виразно:

„О скільки в даній шк. окрузі крім батьків, що жадають для своїх дітей науки в матірній мові українській зглядно білоруській або литовській, є що найменше 20 дітей, яких батьки жадають науки в польській мові, виклад є двоязичний. Коли нема в даній окрузі 20 дітей, яких батьки жадають науки

в державній мові, то мовою навчання школи в українська, білоруська або литовська“.

Отже закон виразно говорить, що тільки тоді може бути двоязичний виклад в школі, якщо крім декларацій з домаганням української школи вплине важних декларацій за найменше 20 дітей з домаганням польської школи; як цього не сталося, то школа по законі має бути українська, хоча поза числом дітей, за яких внесено декларації за українською мовою, „збракло би“ не 20, але 50 100, чи більше дітей в шкільному віці.

Найчастіше покликується шк. куратор на це, що опріч декларацій за українською школою внесено декларації за 20 або й більше дітей з домаганням „паньствової“ мови в школі. Між тим в дотичній громаді є заледво двое, трое, або й зовсім нема польських дітей. Практика виказала, що з „вношенням“ декларацій за „паньствовою“ мовою навчання робилися найріжнорідніші надужиття: Видурювано підписи від неграмотних громадян буцім то на трукку на миші, на збіже на засів, на якусь запомогу і т. п. В багатьох випадках подавано діти в передшкільному віці (навіть заледво кількамісячні) або вже в позашкільному віці (навіть такі, що вже служать при війську). Вкінці вношено зовсім фіктивні декларації від неістнуючих громадян за неістнуючих дітей.

Отже в кожному поодинокому випадку, де шкільний куратор покликується, що внесено декларації за 20 або й більше дітей домаганням навчання „паньствової“ мови, — жадати спису батьків, що внесли дотичні декларації і за котрі діти. Вказаним є жадати

слідства з рамені міністерства, щоби ствердити чи і які були надужиття і фалшування в кожному поодинокому випадку.

Право рекурсу прислугує кожному з тих, що вносили деклярації за українською школою і такий рекурс, внесений своєчасно навіть одною особою, є правосильний. Одначе ліпше буде, якщо рекурс попідписують всі ті, що внесли деклярації. Це дасть рекурсові більшої поваги.

Правна оборона при Головній Управі „Р. Ш.“ уділяє правних порад в справі рекурсів. Одначе безпосередня переписка з Правною Оборonoю для потрібних вияснень і доповнень вимагає чимало часу і може спричинити втрату короткого 14-дневного речинця до внесення рекурсу. Тому порадно негайно удатися до повітового Кружка, або до Повітового Союзу Кружків „Рідної Школи“, або до найблищого українського правника (адвоката, судді, нотаря і т. п.) і відразу принести з собою текст рішення шкільного куратора (можна у відписі) й інші документи для опрокинення кураторського рішення зглядно для вияснення справи.

11. З усіх рішень і рекурсів робити до-слівні відписи й пересилати їх до Правної Оборони при „Рідній Школі“, а також пересилати туди висліди шкільного плебісциту по громадам і повітам, подаючи за кілька дітей кожної громади з окрема вношено деклярації за українською школою, які були перепони, чи і як їх усунено і взагалі представляючи вірно цілий хід акції і вислід плебісциту.

12. Проти відмовного полагодження рекурсу міністерством вносити в приписаному речинці скаргу до Адміністраційного Трибуналу доконче через адвоката, бо інакше скарга не буде важна.

*

Хто береться до переводження шкільного плебісциту, повинен купити собі за 50 сот. книжочку посла Володимира Целевича п. з. „Про нові польські шкільні закони зі вступом посла Сергія Козицького (практичний порадник враз з текстом закону й виконного розпорядку). Львів 1925,“ — а також потрібну скількість шкільних деклярацій зразок „А“ по 3 сот. за штуку. З замовленнями звертатися до Правної Оборони при „Рідній Школі“ у Львові, Ринок ч. 10.

Як закладати приватні всенародні школи, захоронки, збірні лекції і діточі садки „Рідної Школи“?

Приватні всенародні школи, захоронки чи збірні лекції закладати передусім по містах і місточках, а також по селах найбільш наражених на денаціоналізацію. Де більша небезпека, там скорше треба заснувати таку шкільну чи виховну станицю, не ждучи остаточного висліду боротьби за державною українською школою, бо між тим чужа школа й чужий вчитель чи вчителька роблять своє...

Повітові Союзи Кружків і повітові Кружки „Рідної Школи“ повинні розглянутися в своєму районі, в котрих місцевостях треба позасновувати школи, чи збірні лекції, чи захоронки і предложити відповідні внески Головній Управі з пляном покриття коштів на

їхне удержання. Головна Управа „Р. Ш.“ на підставі зібраного матеріалу встановить плян розбудови шкільної сітки, а також по змозі чергу, в якій повинна та розбудова поступати з огляду на загальні потреби нації і можливости Товариства. Маючи плян такої сітки зможе Головна Управа „Р. Ш.“ відповідно поприділювати учительські сили та заангажувати нові.

Хоча організація нових приватних шкіл, захоронок і збірних лекцій повинна поступати по певному пляні, а не доривочно — всеж таки ініціатива, вся підготовка й довершення мусить бути на місцях. В першій мірі треба в дотичних громадах передусім позасновувати Кружки „Р. Ш.“, щоби на місци була статутова установа для внесення подання о школу чи захоронку та для опіки й оборони заснованих шкіл чи виховних заведень „Р. Ш.“

Як вже є Кружок „Р. Ш.“, тоді Старшина того Кружка скличе нараду Українців, а в першу чергу родичів в справі заснування школи. Ходить головно о це, щоби родичі послали свої діти до своєї приватної рідної школи, щоби подбати про відповідне доста обширне, високе, ясне і здорове приміщення під ту школу, щоби справити найконечніше урядження і научні середники приписані для клас, які мається отворити, а вкінці, щоби застановитися над удержанням тої школи.

Закон з 31. липня 1924. р. постановляє, що українські приватні школи закладається на тих самих умовах, що й польські. В тій ціли треба внести подання по думці § 196. регуляміну для всенародніх шкіл виданого міністерством освіти з 10. липня 1907 р. ч.

5362 та інтимованого краєвою шкільною радою з 3. червня 1909 р. ч. 27421, а який має досі обов'язуючу силу.

Подання до шкільної кураторії повинен внести Кружок „Р. Ш.“ В мотивах подання піднести би: 1) що в місці нема школи з українською викладовою мовою, 2) що за те е таке а таке число українських дітей у шкільному віці від 7 — 14 літ і тому наміряється отворити приватну розвоеву всенародню школу з українською викладовою мовою, 3) що для школи е відповідне приміщення в тім а тім домі, якого плян (нарис) з вимірами довжини, ширини і висоти кімнат, вікон і дверей, означенням сторін світа, входу, подвіря і виходків треба залучити до подання, 4) предложити виказ дітей в шкільному віці, яких родичі обов'язалися посилати до цеї прив. школи, 5) предложити кваліфікаційне або хоч матуральне свідоцтво, посвідку приналежности таї свідоцтво моральности управителя (льки) школи та учителів (льок), що будуть вчити в тій школі, 6) предложити плян навчання в тій школі, який — на бажання — дасть Головна Управа „Р. Ш.“, 7) предложити виказ шкільного урядження, 8) предложити виказ научних середників в школі, 9) предложити спис шкільної бібліотеки, 10) предложити 1 статут „Рідної Школи“ на доказ, що Т-во має право закладати школи. — Якщо ще не назначено учителя школи, яку мається замір отворити, то замість предкладати особисті його документи (точка 5) написати, що документи учителя предложиться, скоро прийде дозвіл отворення школи. — Якщо не по-дбано ще про шкільне урядження, шкільні се-

редники і шкільну бібліотеку, то зазначити в поданні, що це все буде доставлене заздалегідь.

Замість стемплів написати на поданні і прилогах клявзулю:

„Вільне від стемплевої оплати на основі рішення Міністерства Скарбу з дня 4. жовтня 1928 року L. D. V. 7037/6.“

Подання не висилати прямо до шкільної кураторії, тільки враз з прилогами переслати вчасно до Головної Управи „Р. Ш.“ у Львові, яка провірить всі документи і перешле шкільній владі. — З огляду на те, що подання мусять бути доручені шкільній владі на 3 місяці перед початком того шкільного року, в якому новоутворена школа наміряє розпочати науку, — тому порадно, щоби дотичні документи переслати Головній Управі „Р. Ш.“ на 4 місяці перед новим шкільним роком себ-то до кінця квітня. Це вказане тому, бо в багатьох випадках треба вияснень, доповнень, нових скіців і т. п., отже треба, щоби був час це все справити, чи доповнити і до кінця травня (мая) предложити все шкільній владі. Впрочім речинець до вношення таких подань не є обмежений; їх можна вносити цілий рік, одначе робити це доконче тільки через Головну Управу „Р. Ш.“

Подання о дозвіл на отворення захоронок виготовляти таксамо і з такими самими прилогами як приватних шкіл і пересилати їх таксамо Головній Управі „Р. Ш.“ до провірення й дальшого переведення справи.

Якщо перед шк. феріями або в часі ферій не прийшов би дозвіл шк. влади або прийшла заборона, то про це негайно [повідомити Го-

ловну Управу „Р. Ш.“ (залучаючи дослівний відпис тої заборони) і Гол. Управа порадить, що далше робити.

Збірні лекції спіраються на § 213 регуляміну для народніх шкіл, який звучить:

„Батьки або їхні заступники мають право урядити для своїх дітей, що є в шкільному віці, науку в дома і з тої причини жадати звільнення від обовязку посилати їх до публичної (державної) народньої школи.

Одначе батьки або їхні заступники обовязані дбати про це, щоби їхні діти побирали в достаточній мірі бодай таку науку, яка приписана для їх обовязкової школи.

Впрочім вибір домашніх вчителів і виховавців як також спосіб уділювання домашньої науки не підлягає ніяким обмеженням.“

§ 214 тогож регуляміну постановляє, що повітова шкільна рада веде перегляд дітей, що вчатся в дома та має право від часу до часу переконатися у відповідний спосіб про їх знання.

Такі діти, що побирають домашню науку, мусять по думці § 218 регуляміну скласти кінцевий іспит тоді, як виходять з обовязкового шкільного віку.

Таким чином на підставі више нафедених обовязуючих постанов треба збірні лекції вважати за домашню науку.

Не треба вносити подання чи просьби о дозвіл ведення збірних лекцій і вижидати того дозволу, а тільки прямо повідомити приналежну повітову шкільну раду, що подані в залученому списі діти побиратимуть по думці § 213 регуляміну домашню науку і тому не будуть ходити до державної школи. — Таке

повідомлення вносять родичі (батьки) дотичних дітей (а не Кружок „Р. Ш.“).

Збірні лекції повинні бути тільки переходовим способом збірної науки, заки громадяне даної місцевости не подбають н. пр. про відповідний будинок, де можна би примістити приватну школу. Тому громадяне повинні всіма силами постаратися о відповідне приміщення і відповідні умовини взагалі та перетворити з часом збірні лекції на звичайну приватну школу „Рідної Школи“.

Діточі садки засновується для дітей в передшкільному віці (від 3 — 6 літ включно) в часі полевих чи яких інших робіт звичайно в літі на протяг 3 — 4 місяців.

До ведення діточого садку не мусить бути кваліфікована учительська сила, одначе порадно подбати про учительку чи виховательку з педагогічною освітою.

Подання в справі діточого садку вносити найкраще до приналежного староства, мотивуючи, що з огляду на безпеку й конечну опіку над дітьми в передшкільному віці в часі сезонних робіт, коли родичів і старшої рідні нема дома, такий діточий садок необхідний. Таке подання повинен внести Кружок „Рідної Школи“, подаючи в ньому, де міститися ме той діточий садок і хто буде його вести. Староства звичайно не роблять труднощів у веденні діточих садків.

Як удержувати школи й виховні заведення „Рідної Школи“?

На це питання дали ми вичерпуюче вияснення у відступі п.з. „Матеріальні засоби

„Рідної Школи“ (стор 102). До вище сказаного незайвим додати ще слідує:

На Великій Україні в часі страшної денікінської реакції, яка виявилася в безпощадному нищенні українського державного шкільництва — тамошнє українське громадянство удержувало і творило нові приватні школи. А удержували вони свої приватні школи дуже просто: Від кожної десятини давали 1 пуд (с. в. 16 кілограмів) збіжа на школу. Це діставав учитель. Будинок під школу, обстановку і всякі шкільні прибори і т. п. доставляла громада окремо. Того роду удержання є там традиційне, бо н. пр. чабанови платять там рівнож по 1 пудові збіжа від кожної штуки худоби, яку пасе. Також паламареві платять там по 1 пудові збіжа від номера (хати). Та буває — громада дає учителеві кілька десятин землі, сама її обробить і засіє і учитель має готовий збір. Буває, що учитель дістає помешкання і харч в натурі і заплату грошми. Все залежить від місцевих обставин і від того, чи це учителька чи учитель, самітний чи жонатий і т. п. На всякий спосіб наше громадянство на Великій Україні таким зовсім примітивним (простим) способом змогло не тільки удержати свої приватні школи, але й побільшити їхнє число. — Також удержання шкіл кооперативним способом зачинає здобувати право горожанства.

Одним словом — треба тільки розуміти вагу і необхідність рідної науки й рідного виховання, треба сильно і непохитно хотіти, а способи удержання рідної школи найдуться навіть серед найбільш непригожих обставин.

Взори заяв, жалоб, подань і рекурсів (відкликів).
Взір виповненої шкільної декларації (ст. 116).
Зразок А.

Деклярація.

Я низше підписаний Василь Мельничук,
(імя і призвище)
горожанин Річпосполитої Польської, української (ruskiej, rusińskiej) народности, мешка-
нець Підгородя громади Крилоса
(назва місцевости) (назва гримади)
повіту Станиславів як батько — мати —
(назва повіту)
правний опікун дитини (дітей) в шкільному віці, а саме:

1) <u>Івана</u> (імя дитини)	3) <u>Андрія</u> (імя дитини)
2) <u>Марії</u> (імя дитини)	4) _____ (імя дитини)

на основі арт. 3. закону з дня 31. липня 1924 р., що містить деякі постанови про організацію шкільництва (Dz. U. R. P. Nr. 79. roz. 766) висловлюю бажання, щоби до існуючої — маючої повстати — публичної загальної (powszechnej) школи в Підгородю була введена
(назва місцевости)

українська (ruska, rusińska) мова навчання.

Дня 25. листопада 1929.

В моїй присутности <u>Яків Олійник</u> начальник громади (громадська печатка)	<u>Василь Мельничук</u> (власноручний підпис)
--	--

До Шкільного Інспектора

в Станиславові
(назва місцевости)

Примітка: В тексті перечеркнуті непотрібні слова.

В цьому випадку перечеркнуті слова: „дитини“ і н. пр. „маючої повстати“. Як хто вносить декларацію тільки за одну дитину, то перечеркне слово: „дітей“ і т.п.

Взір телеграми

до староства, воевідства і міністерства з приводу непотвердження начальником громади підписів на шкільних декляраціях (стор.116).

Начальник громади Пикуловичі львівського повіту Ян Мушиньскі не хоче потвердити підписів на шкільних декляраціях. Прохаємо о відповідне зарядження.

Василь Барабаш в Пикуловичах
п. Борщовичі.

Взір супровідного письма

до шкільних деклярацій за українською викладовою мовою (стор. 116)

До Пана Повітового Шкільного Інспектора в .....

Підписаний мешканець громади ..... повіту ..... і товариші, всі батьки чи то їх правні заступники дітей в шкільному віці вносять ..... (подати число) шкільних деклярацій за ..... (подати число) дітей в шкільному віці з домаганням української викладової мови в школі.

Про рішення справи просять згідно з постановою § 12. виконаного розпорядку повідомити заінтересованих батьків до рук підписаного.

..... (місцевість), дня..... 19.....

Імя і назвиско підписуючого
і точна адреса.

Громадяне мусять мати доказ в руці, що і коли внесли шкільні деклярації. Таким доказом є т. зв. „рубрум“, яке на половині аркуша пишеться так:

РУБРУМ

До Пана Повітового Шкільного Інспектора в.....

Батьки і їх заступники українських дітей в громаді..... повіту..... складають ..... (подати число) шкільних декларацій за ..... (подати число) дітей в шкільному віці з домаганням української мови навчання в школі.

..... (місцевість), дня ..... 19.....

Таке рубрум треба остемплювати на 20 сот. і при передачі шкільних декларацій жадати від шк. інспектора або урядника в його подавчій протоколі потвердження на тім рубрум, коли саме передано ті шкільні декларації. Якщо інспектор не хотів би того зробити, то поступити так, як це сказано на стор. 116 цієї книжки.

**Взір подання
о дозвіл на створення приватної всенародної
школи (стор. 122).**

До Високої Кураторії Л.Ш. О.
у ЛЬВОВІ

через

Світлу Повітову Шкільну Раду
в.....

З огляду на це, що в громаді..... повіту..... нема школи з українською викладавою мовою, а натомість є ..... (подати число) українських дітей в шкільному віці, для яких родичі зглядно їх заступники бажають української школи, — прохає підписаний Кружок „Рідної Школи“ о дозвіл

на отворення і ведення приватної розвоєвої всенародної школи в тійже громаді.

На попертя цього прохання предкладає:

1) виказ дітей в шкільному віці, яких родичі зглядно їх заступики обовязалися посылати до цеї приватної школи;

2) плян (нарис) будинку, в якому міститимется школа, з означенням вимірів, подвіря і виходків*);

3) свідоцтва зрілости і кваліфікаційні управителя (ьки) школи і учителів (ьок), що будуть заняті в школі та їхні посвідки приналежности і свідоцтва моральности, а саме
..... (подати імена й назвиска дотичних учительських осіб);

4) плян навчання в цій школі;

5) виказ шкільного урядження;

6) виказ научних середників;

7) виказ шкільної бібліотеки;

8) статут „Рідної Школи“ на доказ, що основуванняйудержування шкіл всякого типу та виховно-научових заведень є передбачене статутом та дозволене владою.

..... (місцевість), дня ..... 19.....

Печатка Кружка „Рідної Школи“.

Підпис голови
Кружка „Р. Ш.“

Підпис секретаря
Кружка „Р. Ш.“

Шкільна влада звичайно не хоче уділити дозволу на отворення школи в гарнім,

*) Порадно подбати заздальгідь про технічно-санітарне оречення, що дотичний будинок з убікаціями є придатний на приміщення школи і це оречення залучити до подання. Якщо цього не зроблено, то повітова шкільна рада вишле на місце знатока технічного, педагогічного і лікарського.

сухим, просторим, високим, світляним будинку читальні, кооперативи, Народнього Дому і т. п. тільки тому, бо через сіни міститься на пр. склеп кооперативи і до школи тай до того склепу є оден вхід. Якщо десь є така ситуація, то треба наперед доконче подбати, щоби вхід до школи був окремий а не спільний з тою кооперативою. Якщо сіни йдуть на простріл (на поперек цілого будинку) то в такому разі по середині переділити сіни на поперек стінкою (можна з дощок) шкільні двері (напроти склепу) забити дошками або замуровати і вибити до школи двері з противного боку сіней. Таким чином буде з одного боку окремий вхід до склепу чи молочарні а з другого боку окремий вхід до школи тай не буде причинн до заборони.

Якщо вхід до сіней може бути тільки з одного боку і тому неможна переділювати їх напоперек, то конечно такі сіни переділити стінкою на поздовж і при вході до будинку зробити поруч себе 2 дверий: окремо для входу до школи і окремо для входу до склепу, кооперативи чи молочарні. Тоді шкільна власть не може в забороні заслонюватись тим, що буцім то є спільний вхід, бо дійсно і в цьому випадку є окремий вхід до школи і окремий до кооперативи.

Також постаратися би, щоби виходки були доволі віддалені від школи і склалися з відділів відділених від себе дошками окремо для дівчат і окремо для хлопців — з окремих входами.

**Взір подання
о дозвіл на отворення захоронки (стор 122).**

До Високої Кураторії Л. Ш. О.
У ЛЬВОВІ.

через
Світлу Повітову Шкільну Раду

В .....

Населення громади ..... повіту
..... складається з селян, (міщан, ре-
місників, робітників, зарібників і т. п.), які
всеціло заняті працею не в стані присвяти
вихованню своїх дітей потрібного часу. Осо-
бливож дається дуже відчувати брак опіки
й виховання над дітьми в передшкільному
віці.

Щоби зарадити цій пекучій недостатчі,
постановив підписаний Кружок „Рідної Шко-
ли“ отворити в цій громаді постійну захорон-
ку і прохає отсим о уділення дозволу.

На попертя цього прохання залучає:

1) нарис (плян) будинку, де буде при-
міщена захоронка, з окруженням і убікація-
ми. Зазначається при цьому, що діти будуть
могли уживати подвіря (саду, толоки і т. п.)
на забави;

2) свідоцтва зрілости, кваліфікаційне,
посвідку відбутої практики в захоронці, по-
свідку приналежності і свідоцтво морально-
сти виховательки цієї захоронки (Якщо якоїсь
прилоги нема, то її не вичислювати).

3) виказ дітей в передшкільному віці,
яких родичі зглядно їх заступники обяза-
лися посилати до цієї захоронки;

4) виказ урядження і середників до
навчання в цій захоронці;

5) статут „Рідної Школи“ на доказ, що основи і ведення захоронок є передбачені статутом і дозволені владою.

6) Вкінці подається до відома, що заняття і навчання в тій захоронці будуть відбуватися аналогічно до офіційних міністерських плянів.

..... (місцевість, дня) ..... 19 .....

Печатка Кружка „Рідної Школи“

Підпис голови
Кружка „Р. Ш.“

Підпис секретаря
Кружка „Р. Ш.“

Звертається увагу, що вхід до захоронки повинен бути так само як до школи — окремий. Якщо в будинку, де наміряється помістити захоронку, є спільний вхід до захоронки і н. пр. до склепу кооперативи, то наперед постаратися відокремити ті входи так, як була мова вище при школі, щоби опісля санітарно-педагогічна комісія не мала нічого до закинення.

Взір подання о дозвіл на отворення діточого садку (стор. 122)

До Світлого Староства

В.....

Громада..... повіту..... складається з селян, робітників і зарібників.

В часі сезнових полевих робіт як сапання, косовиця, жнива і т.п. родичі і старша: рідня ідуть в поле, а в дома остають самі діти. Шкільні діти ходять до школи і там мають заняття і догляд. Одначе маленькі діти в дошкільному віці остають прямо без опіки. Їх або замикають родичі в хаті і бувають випадки, що вони — забавляючись сірни-

ками — счиняють пожежу та нерідко й самі гинуть страшною смертю, або — виростаючи на вулиці — набираються поганих новорів а нераз і попадають в каліки, топляться в ріці або гинуть під колесами возів, чи самоходів.

Щоби зарадити цьому лихові та забезпечити майно громадян і життя та здоровля дітей в передшкільному віці, постановив підписаний Кружок „Рідної Школи“ подбати для тих дітей про опіку на час сезонних робіт і в тій цілі отворить сезонний т. зв. діточий садок. Цей діточий садок містити меться в домі читальні „Просвіти“ (або кооперативи чи „Народнього Дому“ чи в приватному домі п. НН.).

Нагляд на дітьми матиме пані.....
(подати її імя і назвиско), яка вже вела з успіхом такий діточий садок в.....
(або має до того такі і такі дані) і дає за-
поруку, що старанно опікуватиметься дітьми.

Підписаний Кружок „Рідної Школи“ прохає Світле Староство уділити дозволу на отворення й ведення так необхідного в інтересі загальної безпеки сезонного діточого садку в.....

..... (міспевість) дня.....19

Печатка Кружка
„Рідної Школи“.

Підпис голови

Підпис секретаря

Кружка „Рідної Школи“.

Взір повідомлення батьків про збірві лекції
(стор. 122).

До Світлої Повітової Шкільної Ради
в .....

Ми, низше підписані батьки згідно їхні заступники, подаємо отсим до відома, що наші діти в шкільному віці списані в залученому виказі побиратимуть домашню науку й тому на підставі § 213 регуляміну для народніх шкіл жадаємо звільнення тих дітей від обовязку посилати їх до державної школи.

.....(місцевість), дня..... 19

Підписи родичів (батьків)
згл. їх заступників (опікунів).

Взір рекурсу проти шкільних кар

До Світлої Повітової Шкільної Ради
в Снятині.

РЕКУРС

„Комітету батьків“ т. є. Семена Бандурки
і тов. в Карлові

проти шкільних кар
Повітової Шкільної Ради
в Снятині з дня 1. березня
1929 р. поз. вик. 140.

Повищі шкільні кари, які Повітова Шкільна Рада наложила на підписаних по думці арт. 34 до 38 закона з 23 травня 1895 р. ч. 57 за непосилання дітей в місяці лютім 1929 р. до державної народньої школи в Карлові на гривну по 10 зол. згідно на

5 днів арешту, оспорюють підписані в цілій основі із слідуєчих причин :

По думці арт. 32 вище покликаного закону а також на підставі § 213 обов'язуючого регуляміну для всенародніх шкіл виданого Міністерством Освіти з 10. липня 1907 р. ч. 5362 та інтимованого Краєвою Шкільною Радою з 3. червня 1909 р. ч. 27421 діти в шкільному віці є звільнені від обов'язку науки в державній школі, якщо вони побирають науку в домах або приватнім заряді науковім.

В данім случаю наші діти побирають науку в дома, про що своєчасно (дня того а того) повідомлено Повітову Шкільну Раду предложивши її спис дотичних дітей.

Домашню науку уділяють нашим дітям кваліфіковані учителі з укінченою учительською семинарією, які завдають собі як найбільшого труду, щоби наші діти робили як найкращі поступи та щоби більше їх навчити, чим в державній школі. І в дійсности діти наші вчаться пильно і більше вміють, чим діти, які ходять до державної школи.

Нема найменшої правної, ані фактичної підстави накласти на нас гривни за непосилання наших дітей до державної школи, якщо наші діти користають з науки в домах вище покликаного закона. — Іntenцією вище згаданого закона з 23. мая 1895 р. є те, щоби по можности викорінити неграмотність і змусити кожного до елементарного образування своїх дітей в спосіб, що відповідає волі родичів т. є. в державній, або приватній школі або в дома.—І ніякім чином не можна добачити з постанов того закону

такого змісту, щоби власть шкільна мала карати гривнами і арештом родичів, які зовсім не відтягаються від свого обов'язку навчання своїх дітей, а на оборот стараються дати їм більше освіти, як в державній школі.

Неслушно покликується Повіт: Шкільна Рада на артикули 34 до 38 згаданого закону як на правну підставу до накладання кар на родичів за непосилання дітей до державної школи. Передумовою примінення повищих приписів є: неправне укривання дітей перед вписом, заподавання неправдивих обставин що до впису і взагалі поступовання, з якого можнаби вносити, що даний батько або його заступник взагалі ухиляється від обов'язку вчити своїх дітей. В данім випадку це все не має очевидно місця, бо наші діти побирають належиту домашню приватну науку і тому на підставі арт. 32 шкільного закона з 1905 р. і § 213 шкільного регуляміну є звільнені від обов'язку ходити до державної школи.

В виду того підписані вносять: звільнити їх від наложених на них грошових кар по 10 зол. зглядно по 5 діб арешту і відписати ті кари.

Карлів, дня 25. березня 1929 р.

Підписи неслушно покараних
родичів зглядно їхніх
заступників.

Якщо повітова шкільна рада не узгляднилаб рекурсу, то від її рішення внести в означеному часі відклик до шкільної кураторії через повітову шкільну раду.

Взори рекурсів до міністерства освіти проти рішень шк. кураторії в справі викладової мови в школі.

На підставі т. зв. язикового закона з дня 31. липня 1924 р. тільки до 2 перших інстанцій (до повітової шкільної ради і до шкільної кураторії або до староства і воевідства і т.п.) можна вносити всякі письма по українськи і цього треба доконче придержуватись. Натомість до міністерства можна писати тільки по польськи. Якщо внісби хтось до міністерства письмо в українській мові, то міністерство може відкинути його з формальних причин. Тому й рекурси (відклики) до міністерства проти неслухного й протизаконного вирішення шкільної кураторії в справі викладової мови в школі треба вносити доконче в польській мові на протязі 14 днів від дня оголошення в громадським уряді.

а) Взір рекурсу проти відмови української викладової мови в школі у випадку, коли шк. кураторія нокликується, що в громаді иема 25⁰/₀ Українців:

Do
Pana Ministra
Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznngo
w W a r s z a w i e
przez
Kuratorjum Okręgu Szkolnego
we Lwowie

Do L. I. 16196/28 z 24. maja 1928.

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwów rozporządzeniem z dnia 24. maja 1928 Nr. I.—16195/28 nie uwzględniło żądań mieszkańców

gminy Mohylany pow. Zólkiew w sprawie zmiany państwowego języka nauczania w tamtejszej 1-klasowej szkole powszechnej na język ukraiński, ponieważ na podstawie wyników ostatniego powszechnego spisu ludności z dnia 30. września 1921 r. ogłoszonego w skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej Tom XIII. str. 51, w gminie Mohylany niema 25% ludności narodowości ukraińskiej. Wobec tego zgodnie z art. 3. ustawy z dnia 31. lipca 1924. językiem nauczania w publicznej szkole powszechnej w Mohylanach pozostaje nadal państwowy język nauczania.

Przeciw orzeczeniu powyższemu podpisani mieszkańcy gminy Mohylany wnoszą w orzeczeniem zakreślonym terminie następującej osnowy

REKURS:

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwów celem usprawiedliwienia swego orzeczenia, którem gwałci zupełnie słuszne żądania interesowanych rodziców dzieci w wieku szkolnym odnośnie co do zmiany państwowego języka nauczania w 1-klasowej szkole powszechnej w Mohylanach na język ukraiński, powołuje się na wyniki ostatniego powszechnego spisu ludności z dnia 30. września 1921 roku.

Notorycznie wiadomem jest, iż w spisie tym ludność ukraińska zamieszkująca ówczesną Galicję Wschodnią nie brała udziału, skutkiem czego wszelkie daty statystyczne, oparte na tymże spisie, nie są zgodne z rzeczywistym stanem. Na dowód tego przedkładają podpisani dwa poświadczenia w załączeniu a to: pod 1) Zwierzchności Gminnej w Mohylanach z dnia ..... oraz pod 2) gr. kat. Urzędu Parafjalnego w Mohylanach z dnia .....

Załączone oba poświadczenia jak również „Gemeindelexikon“ z 1910 roku — wykazują ponad wszelką wątpliwość iż gmina Mohylany liczy ogółem 321 mieszkańców, z czego 292 zalicza się do narodowości ukraińskiej, a tylko 29 do narodowości polskiej.

Skutkiem powyższego cytowane wyżej orzeczenie Kuratorjum niema żadnej ustawowo uzasadnionej podstawy i wobec tego podpisani interesowani rodzice ukraińskich dzieci w wieku szkolnym, mieszkańcy gminy Mohylany, upraszają:

Pan Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego raczy zmienić zaczepione orzeczenie Kuratorjum i polecić zmianę języka państwowego nauczania w 1-klasowej szkole powszechnej w Mohylanach na język ukraiński (rusiński).

O decyzji upraszamy zawiadomić pierwszego podpisanego.

Mohylany, dnia ..... 1929.

Слідують підписи.

б) Взір рекурсу проти відмови української викладової мови у випадку, коли шкільна кураторія покликуюється, що поза внесеними деклараціями за українською мовою навчання остало поверх 20 дітей.

Do

Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

w W a r s z a w i e

przez

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego
we Lwowie.

Do L. I. 19302/28 z 21. czerwca 1928.

Przeciw orzeczeniu Kuratorjum Okręgu

Szkolnego Lwowskiego z dnia 21. czerwca 1928 r. Nr. I. 19302, którem nie uwzględniono żądań mieszkańców gminy Krzyworówni, powiatu kossowskiego w sprawie zmiany wykładu dwujęzycznego w 1-klasowej szkole publicznej w Krzyworówni na wykład ukraiński, wnosimy w imieniu deklarantów za 57 dzieci w wieku szkolnym następujący

REKURS:

Powyższe orzeczenie, opierając się na § 3 ustawy z dnia 31. lipca 1924 r. (D. U. R. P. Nr. 79, poz. 766) i § 13 rozporządzenia Ministerstwa W. R. i O. P. z dnia 7. stycznia 1925. (D. U. R. P. Nr. 3, poz. 33), twierdzi, że wykład dwujęzyczny mógłby być zmieniony na wykład ukraiński tylko w takim razie, gdyby poza dziećmi, dla których żądano ważnie ukraińskiego języka wykładowego, zabrakło 20 dzieci w wieku szkolnym.

Powyższe orzeczenie nie podaje czy i za ile dzieci w wieku szkolnym wniesiono ważne deklaracje za państwowym językiem nauczania w powyższej szkole.

Faktycznie niema w Krzyworówni polskich dzieci w wieku szkolnym i w ustawowym czasie nie wniesiono ważnych deklaracji za państwowym językiem nauczania w powyższej szkole. Sam fakt, że poza 57 dziećmi, dla których ważnie żądano ukraińskiego języka nauczania, jest w Krzyworówni jeszcze więcej niż 20 dzieci w wieku szkolnym, za których wogóle nie wniesiono żadnych deklaracji, nie jest i nie może być ustawową przyczyną do pozostawienia w tej szkole wykładu dwujęzycznego. Przeciwnie wyżej wspomniany art. 3 ustawy z 31. lipca 1924 r. postanawia wyraźnie:

„Gdy w danym okręgu niema 20 dzieci, których rodzice **żądadają** nauki w języku państwowym, **mową nauczania szkoły jest mowa ruska (ukraińska)**“.

Ze względu na to prosimy:

Ministerstwo W. R. i O. P. unieważni zacepione orzeczenie Kuratorjum O. S. L. i zarządzi wprowadzenie z początkiem 1928/29 r. szkolnego wykładu ukraińskiego (ruskiego) w 1-klasowej szkole powszechnej w Krzyworówni.

O decyzji upraszamy zawiadomić pierwszego podpisanego.

Krzyworównia, dnia 2. sierpnia 1928.

Слідують підписи.

в) Взір рекурсу проти відмови української викладової мови у випадку, коли шк. кураторія покликується, що отрич деклярацій за українською мовою вплинули деклярації також за польською мовою навчання.

Do

Ministerstwa Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego

w Warszawie

przez

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego
we Lwowie.

Do L. I, 32253/28 z 15. listopada 1928.

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego swem orzeczeniem z dnia 15. listopada 1928 Nr. I. 32253/28 nie uwzględniło żądań mieszkańców gminy Wołkowa w sprawie zmiany wykładu dwujęzycznego w 3-klasowej szkole publicznej w Wołkowie na wykład ukraiński, motywując, że według przepisów art. 3. ust. z dn. 31.

lipca 1924 i § 13. rozporządzenia Ministerstwa W. R. i O. P. z dnia 7. stycznia 1925 wykład dwujęzyczny mógłby być zmieniony na wykład ukraiński, gdyby poza dziećmi, dla których zażądano ważne ukraińskiego języka nauczania, zabrakło 20 dzieci w wieku szkolnym.

Deklaracje za ukraińskim językiem nauczania obejmują 74 dzieci, za państwowym językiem nauczania obejmują 31 dzieci, zaś dzieci w wieku szkolnym jest 157.

Przeciwko orzeczeniu powyższemu podpisani mieszkańcy gminy Wołków, pow. Przemyślany, rodzice i opiekunowie dzieci w wieku szkolnym narodowości ukraińskiej, wnoszą w orzeczeniem zakreślonym terminie następującej osnowy

REKURS:

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego w swoim orzeczeniu podaje, że deklaracje za językiem państwowym nauczania obejmują 31 dzieci. Deklaracje te nie są ważne, albowiem:

1) Deklaracje za państwowym językiem nauczania podpisane przez N N, N N. i N N. obejmują 3 dzieci z „Kolonji“ oddalonej 5 km. od tutejszej szkoły i nie należącej do okręgu tutejszej szkoły.

2) NN. jako matka nie uprawniona do podpisu deklaracji za państwowym językiem nauczania za swoje 2 dzieci, albowiem prawnym zastępcą tych dzieci jest ich ojciec NN, który podpisał za te dzieci deklaracje za ukraińskim językiem nauczania.

3) NN, NN, NN. i NN. podpisali deklaracje za 5 dzieci, które już dawno wyszły z wieku szkolnego a jeden z nich NN. nawet służy już przy wojsku.

4) NN, NN. i NN. podpisali deklaracje za 5 dzieci w wieku przedszkolnym, z których najstarsze dziecko liczy 4 lata a najmłodsze zaledwie 3 miesiące.

5) Wniesione przez NN, NN. i NN. deklaracje na 4 dzieci, które zmarły.

6) Wniesione na imię NN. i NN. deklaracje za 2 dzieci nieważne, gdyż ci mieszkańcy przed 2 laty wyjechali z dziećmi do Kanady.

7) Wniesione przez NN. i NN. deklaracje obejmują 3 dzieci z obszaru dworskiego (folwarku) w....., nienależącego do tutejszego okręgu szkolnego, tylko do okręgu szkolnego w.....

8) NN. podpisał deklarację za 1 dziecko, które wprawdzie jest jeszcze w wieku szkolnym, jednakże nie należy do tutejszej szkoły, bo chodzi do gimnazjum w.....

9) NN. podpisał deklarację za 1 dziecko, chociaż niema do tego prawa, bo sam niema dzieci i nie jest opiekunem tego dziecka.

10) Wreszcie podpisane NN. i NN. deklaracje za 2 dzieci są fiktywne, gdyż ani takich mieszkańców ani takich dzieci niema w tutejszej gminie.

Wobec tego pozostają więc ważne deklaracje za państwowym językiem nauczania tylko za 3 dzieci w wieku szkolnym.

(Якщо ті родичі згл. їхні заступники, що вносять рекурс, не мали змоги розвідатися поіменно, хто саме і за які діти в шкільному віці вносив деклярації за польською викладовою мовою в школі, але напевно знають, що діялися надужиття і фалшування то в такому випадку зажадають від міністерства пе-

реведення слідства. Таке домагання можна в загальному мотивувати так:

„Przy wnoszeniu deklaracyj za państwowym językiem nauczania działały się nadużycia i fałszerstwa. Podpisy na deklaracjach za ukraińskim językiem nauczania i ich wierność stwierdziła urzędownie Zwierzchność gminna. Tymczasem niewiadomo kto, kiedy i za jakie dzieci wnosił deklaracje z żądaniem państwowego języka nauczania w tutejszej szkole. T. zw. „tajemnica urzędowa“ nie daje nam możliwości wykrycia fałszerstw i nadużyć i pociągnięcia winnych do odpowiedzialności.

Dlatego Ministerstwo W. R. i O. P. raczy przeprowadzić ścisłe dochodzenie na miejscu i stwierdzić, kto i za które dzieci podpisywał faktycznie deklaracje za państwowym językiem nauczania, — zawiadamiając także interesowanych podpisanych na niniejszym rekursie, gdzie i kiedy odbędzie się to dochodzenie“).

Wobec powyższego powoływanie się Kuratorjum na przepisy art. 3 ustawy z dnia 31. lipca 1924 i § 13 rozporządzenia Ministerstwa W. R. i O. P. niema zastosowania i sprzeciwia się wyżej wspomnianym postanowieniom. Dlatego podpisani rodzice względnie ich prawne zastępcy dzieci w wieku szkolnym narodowości ukraińskiej upraszają o uchylenie zaczepionego orzeczenia i o uwzględnienie żądań mieszkańców gminy Wołków, powiatu Przemyślany w sprawie zmiany wykładu dwujęzycznego w 3-klasowej szkole powszechnej w Wołkowie na wykład ukraiński (rusiński).

O decyzji upraszamy zawiadomić pierwszego podpisanego.

Wołków, dnia.....

Слідують підписи.

Контчність вношення скарг до адміністраційного трибуналу.

Проти відмовних рішень міністерства «світп робити в кожному поодинокому випадку скаргу до адміністраційного трибуналу доконче через адвоката. До вношення такої скарги є звичайно 2 місяці часу, одначе не спускатися на останню днину, тільки вносити багато вчасніше.

Як про вношення такої скарги так і про речинсець визначеної розправи повідомити негайно Правну Оборону „Рідної Школи“ у Львові, Ринок ч. 10, щоби могла подбати про правного заступника на такій розправі, якщо зайде до цього конечна потреба.

Післяслово.

На основі доступного мені найновішого офіційного матеріалу старався я в загальному представити і об'єктивно освітлити сучасний стан українського шкільництва під Польщею взагалі і на області львівської шкільної округи (з східно галицьких воєвідств) з окрема, в порівнанні з польським і иншим неукраїнським шкільництвом.

Доволі місця присвятив я новій у нас справі: касування існуючих меншеклясових шкіл в поодиноких громадах і творення на їхнє місце одної більшеклясової школи для кількох збірних громад нараз та на основі самихже офіційних даних вказав на труднощі й шкідливість такої реформи, особливо ж з українського національного становища.

Окрім того ця праця містить цілий ряд практичних порад, як під оглядом реєстрації і оборони українського шкільництва так під оглядом творення рідношкільних організацій, шкіл і виховних заведень, а також чимало вгорів подань, заяв, протестів, відкликів (рекурсів) і т. п. необхідних для кожного, що має якнебудь діло зі школою або інтересується шкільними і виховними справами.

З огляду на це, що наклади моїх давніших брошурок п. з. „Економічно-організаційна справа Рідної Школи“ (Львів, 1922), „Українські школи під польською владою“ (Станіславів, 1924) і „Збройна і культурна війна“ (Львів, 1925) вже вичерпані, тому видання цієї праці як садинокого в нас інформативного підручника в шкільних справах стало прямо необхідною конечністю.

ЗМІСТ.

	стор.
Вступ	3
Стан шкільництва з перед світової війни до 14. березня 1923 р.	5
Стан шкільництва після 14. березня 1923 року до „травневого перевороту“ 1926 р.	9
Стан шкільництва після „травневого перевороту“ (1926 р.)	13
Число шкільних дітей по народності та розміщення їх по ріжнонаціональних школах	18
Стан шкільництва на області львівської шкільної кураторії	25
Зменшення числа дітей по школах на західно-українських землях	34
Невиконання шк. примусу, брак учителів і шк. будинків — це дальші причини упадку шк. фреквенції на західно-українських землях	38
На шляху до неграмотности	42
Число неграмотних	47
Плян реорганізації шкіл на більше класові для збірних громад	49
Проект новелізації закону про примус віддачі ґрунтів під дороги для шкільних цілей	51
Шкідливий вплив нової шкільної сітки на наші гімназії	52

Що має статися із шкільними будинками дотеперішніх шкіл?	55
Сподівані перепони в творенні нової шкільної сітки	56
Перебудова шкільної сітки є предтечою майбутньої „комасації“ громад	57
Нова шкільна сітка	60
Місто Львів	60
Повіт Львів	61
Гірські повіти	63
Повіт Броди	63
З тайників шкільної адміністрації	67
Урядово провірені факти зловживань	70
Заведення для формування учителів	73
Середні загально-образуючі школи (гімназії)	74
Середні школи по мові навчання	75
Фахове шкільництво	79
Високі школи	80
„Рідна Школа“	83
Захоронки і діточі садки Р. Ш.	86
Народні школи й збірні лекції Р. Ш.	87
Учительські семінарії Р. Ш.	89
Гімназії Р. Ш.	89
Фахові школи Г. Ш.	90
Видавнича діяльність Р. Ш.	94
Організаційний бік Р. Ш.	95
Значіння приватних шкіл	95
Матеріальні засоби „Рідної Школи“	102
За українську школу й українського вчителя	110
Правна Оборона при „Рідній Школі“	111
Матеріяли про правдивий стан шкільництва	112
Чи потрібний шкільний плебісцит	113

Як налагодити й переводити шкільний плебісцит?	115
Як закладати приватні всенародні школи збірні лекції, захоронки і діточі садки?	122
Як удержувати школи і виховні заве- дення „Рідної Школи“?	127
Взори заяв, жалоб, подань і рекурсів (відкликів)	129
Взір виповненої шкільної деклярації	129
Взір телеграми, супровідного письма і рубрум в справі шкільних декля- рацій	130
Взір подання о заснування приватної школи	131
Взір подання о заснування захоронки	134
Взір подання о заснування діточого садку	135
Взір повідомлення про збірні лекції	137
Взір рекурсу проти шкільних кар	137
Взір рекурсів до міністерства освіти проти рішень шк. кураторії в справі викладової мови в школі	140
Конечність вношення скарг до адміні- страційного трибуналу	148
Післяслово	149

